

Universitatea de Stat "Alec Russo" din Bălți
Facultatea de Drept și Științe Sociale

Catedra de drept

Botnari Elena

Teoria Generală a Dreptului

Note de curs

Bălți

2020

Discutat și aprobat la Ședința Catedrei de drept din 18 decembrie 2019, proces-verbal nr. 4.

Aprobat și recomandat pentru publicare la Ședința Consiliului Facultății de Drept și Științe sociale din 18 februarie 2020, proces-verbal nr. 4.

Recenzenți: conf. univ., dr. Ciobanu Ion, conf. univ., dr. Rusu Vitalie

Cuprins

PRELIMINARII.....	5
I. Tematica și repartizarea orientativă a orelor de curs și de seminar	7
III. Obiective de referință și conținuturi.....	7
Curs 1. Sistemul științelor juridice.....	19
Curs 2. Obiectul și metodele de cercetare științifică a dreptului	28
Curs 3. Conceptul dreptului.....	34
Curs 4. Principiile dreptului	44
Curs 5. Funcțiile dreptului.....	75
Curs 6. Dreptul și statul.....	85
Curs 7. Dreptul și sistemul normativ social.....	101
Curs 8. Structura internă a dreptului: norma juridică.....	112
Curs 9. Structura externă a dreptului: izvoarele dreptului.....	120
Curs 10. Sistemul dreptului	129
Curs 11. Sistemul legislației	143
Curs 12. Tehnica elaborării actelor normative.....	153
Curs 13. Acțiunea actelor normative.....	187
Curs 14. Interpretarea juridică	200
Curs 15. Realizarea normelor juridice.....	211
Curs 16. Raportul juridic	231

Curs 17. Răspunderea juridică.....	247
Curs 18. Conștiința și cultura juridică.....	262

PRELIMINARII

Teoria Generală a Dreptului este unitatea de curs fundamentală, componenta planurilor de învățământ la specialitatea Drept și specialitatea Administrație publică, anul I, învățământ cu frecvență la zi și învățământ cu frecvență redusă de studii, ciclul I, licență.

Teoria Generală a Dreptului este o disciplină juridică fundamentală care inițiază studenții în știința juridică globală despre drept și stat *Teoria Generală a Dreptului*.

Teoria Generală a Dreptului își propune să ofere studenților cunoștințe teoretice generale despre fenomenul juridic al societății. În cadrul cursului de prelegeri și seminarii realitatea juridică a societății este cercetată prin prisma legităților de apariție, evoluție și funcționare a dreptului și statului, având în vizor componentele principale ale realității juridice a societății: conștiința juridică a societății, dreptul ca sistem de norme, instituții și ramuri, raporturile juridice din cadrul societății. De asemenea, cursul respectiv abordează conceptul dreptului, principiile și funcțiile dreptului, norma juridică, izvoarele dreptului, conexiunile normelor juridice cu alte norme sociale, raportul drept și stat, elaborarea actelor normativ juridice, sistemul legislației, acțiunea tridimensională a dreptului, realizarea dreptului, interpretarea normelor juridice, răspunderea juridică.

Teoria Generală a Dreptului este suportul cognitiv și metodologic al tuturor științelor juridice ramurale și auxiliare, asigurându-le cu concepte juridice primare și construcții juridice, principii juridice generale, clasificări și tipologii, metode de cercetare științifică a dreptului.

Sperăm că notele de curs la disciplina nominalizată vor ghida studentul în efortul de atingere a obiectivelor generale ale disciplinei, după cum urmează:

La nivel de cunoaștere:

- să recunoască fenomenul juridic al societății în toate componentele sale: conștiință juridică, sistemul dreptului, raporturi juridice, practică juridică;
- să distingă accepțiunile noțiunii „drept”;
- să recunoască ipostazele dreptului: știință, tehnică, artă;
- să reproducă conceptele juridice primare și cele construite;
- să definească categoriile juridice elementare.

La nivel de înțelegere și aplicare:

- să descrie și să analizeze fenomenul juridic al societății;
- să observe și să înțeleagă *când este dreptul, cum este dreptul și ce este dreptul*;
- să evidențieze, să cerceteze și să exemplifice factorii de configurare a dreptului;
- să distingă „litera” și „spiritul” legii;
- să interpreteze dreptul prin prisma realizărilor doctrinare;
- să compare tipurile dreptului, formele dreptului;
- să explice funcțiile dreptului;
- să stabilească interrelațiile: drept și stat, drept și alte norme sociale, conștiință juridică și realizare a dreptului;
- să clasifice normele juridice și actele normativ juridice;
- să analizeze structura logică a normelor juridice;
- să interpreteze normele juridice prin metode și principii adecvate;
- să estimeze eficiența normelor juridice;
- să aplice normele juridice la stări de fapt;
- să conștientizeze imperfecțiunile dreptului pozitiv;
- să exerseze în formularea propunerilor *de lege ferenda*;
- să înțeleagă și să utilizeze adecvat terminologia juridică;
- să-și autoevalueze conștiința juridică la nivel ideologic și psihologic.

1 . Tematica și repartizarea orientativă a orelor de curs și de seminar (studii cu frecvență la zi și studii cu frecvență redusă)

Nr. d/o	Tema	Nr. de ore curs zi / f/r	Nr. de ore sem. zi / f/r
1.	Sistemul științelor juridice	2 / 1	2 /
2.	Obiectul și metodele de cercetare științifică a dreptului	1 / 1	1 /
3.	Conceptul dreptului	2 / 2	2 /
4.	Principiile dreptului	2 / 1	2 /
5.	Funcțiile dreptului	2 / 1	2 /
6.	Dreptul și statul	3 / 2	3 / 2
7.	Dreptul în sistemul normativ social	2 / 1	2 /
8.	Structura internă a dreptului: norma juridică	3 / 2	4 / 2
9.	Structura externă a dreptului: izvoarele dreptului	2 / 2	2 /
10.	Sistemul dreptului	2 / 2	2 /
11.	Sistemul legislației	2 / 1	2 /
12.	Tehnica elaborării actelor normative	4 / 2	4 /
13.	Acțiunea actelor normative	3 / 2	3 /
14.	Interpretarea normelor juridice	2 / 1	3 /
15.	Realizarea normelor juridice	2 / 1	2 /
16.	Raportul juridic	4 / 3	4 / 1
17.	Răspunderea juridică	4 / 3	4 / 1
18.	Conștiința juridică	2 / 1	2 /
	Total:	44 / 30	46 / 6

II. Obiective de referință și conținuturi

<i>Obiective de referință</i>	<i>Conținuturi</i>
	1. Sistemul științelor

<ul style="list-style-type: none"> - să definească noțiunea de sistem al științei; - să identifice subsistemele sistemului științei; - să definească sistemul științelor sociale; - să distingă sistemul științelor juridice în funcție de subsistem al sistemului științelor sociale; - să identifice subsistemele sistemului științelor juridice; - să definească și să exemplifice științele juridice teoretice, științele juridice istorice, științele juridice ramurale și științele juridice auxiliare; - să stabilească locul și să determine rolul <i>Teoriei Generale a Dreptului</i> în cadrul sistemului științelor juridice; - să arate legătura dintre disciplina juridică <i>Teoria Generală a Dreptului</i> și știința juridică <i>Teoria Generală a Dreptului</i>. 	<p>juridice</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea de sistem al științei; - subsistemele sistemului științei; - sistemul științelor sociale; - sistemul științelor juridice în funcție de subsistem al sistemului științelor sociale; - identificarea subsistemelor sistemului științelor juridice; - determinarea locului și rolului <i>Teoriei Generale a Dreptului</i> în cadrul sistemului științelor juridice; - disciplina juridică <i>Teoria Generală a Dreptului</i> în raport cu știința juridică <i>Teoria Generală a Dreptului</i>.
<ul style="list-style-type: none"> - să reproducă definiția obiectului științei, în general, și a obiectului <i>Teoriei Generale a Dreptului</i>, în special; - să reproducă definiția metodei științei, în general, și a metodelor <i>Teoriei Generale a Dreptului</i>, în special; - să enumere și să explice metodele de 	<p>2. Obiectul și metodele de cercetare științifică a dreptului</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea de obiect al științei; - noțiunea de metodă a științei; - obiectul <i>Teoriei Generale a Dreptului</i>; - metodele <i>Teoriei</i>

<p>cercetare științifică a dreptului;</p> <ul style="list-style-type: none"> - să explice și să aprecieze metoda comparativismului juridic; - să observe și să evidențieze interrelațiile dintre obiectul și metodele <i>Teoriei Generale a Dreptului</i>. 	<p><i>Generale a Dreptului</i>;</p> <ul style="list-style-type: none"> - corelația dintre obiectul și metodele <i>Teoriei Generale a Dreptului</i>.
<ul style="list-style-type: none"> - să definească noțiunea de drept pozitiv; - să explice conceptul de drept natural; - să reproducă noțiunea de drept obiectiv; - să recunoască și să exemplifice noțiunea de drept subiectiv; - să interpreteze și să coroboreze noțiunile de drept public și drept privat; - să interpreteze și să coreleze noțiunile de drept intern și drept internațional; - să explice și să coreleze noțiunile de drept material și drept procesual; - să stabilească conexiunile dintre diferite accepțiuni ale noțiunii de drept; - să identifice și să analizeze factorii de configurare a dreptului (natural, economic, politic, cultural, internațional); - să clasifice dreptul după gradul de civilizație și cultură umană, formațiunea social economică, apartenența la familiile juridice; 	<p>3. Conceptul dreptului</p> <ul style="list-style-type: none"> - accepțiunile noțiunii de drept; - factorii de configurare a dreptului (natural, economic, politic, cultural, internațional); - tipologia dreptului; - principalele familii juridice.

<ul style="list-style-type: none"> - să enumere și să descrie principalele familii juridice: romano-germanică, anglo-saxonă, de drept musulman. 	
<ul style="list-style-type: none"> - să definească principiile dreptului; - să reproducă definiția principiilor generale ale dreptului; - să enumere principiile generale ale dreptului; - să interpreteze și să valorizeze principiile egalității, libertății, responsabilității, justiției, unității, legalității; - să definească și să exemplifice principiile ramurale ale dreptului; - să proiecteze și să organizeze sistemul principiilor dreptului; - să analizeze prevederile Constituției R. Moldova în vederea identificării principiilor generale ale dreptului numite sau/și enunțate de către legiuitor. 	<p>4. Principiile dreptului</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea și valoarea principiilor dreptului; - principiile generale ale dreptului; - explicarea și valorizarea principiilor egalității, libertății, responsabilității, justiției, unității, legalității; - principiile ramurale ale dreptului; - principiile interramurale ale dreptului.
<ul style="list-style-type: none"> - să reproducă definiția funcțiilor dreptului; - să numească funcțiile dreptului potrivit opiniilor doctrinarilor; - să interpreteze și să observe manifestările concrete ale funcției de reglementare juridică a relațiilor sociale; - să interpreteze și să enumere etapele de realizare a funcției de conservare și protecție juridică a valorilor 	<p>5. Funcțiile dreptului</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea de funcție a dreptului; - funcțiile dreptului; - funcția de reglementare juridică a relațiilor sociale; - funcția de conservare și protecție juridică a valorilor sociale; - finalitățile dreptului.

<p>sociale;</p> <ul style="list-style-type: none"> - să coroboreze funcțiile dreptului; - să determine finalitățile dreptului; - să stabilească interrelațiile dintre funcțiile și finalitățile dreptului. 	
<ul style="list-style-type: none"> - să definească noțiunea de stat; - să distingă elementele statului: teritoriul, populația și puterea publică; - să identifice elementele mecanismului statului: organul legislativ, organele executive și organele judecătorești; - să explice principiul separației și colaborării puterilor în stat; - să numească și să explice funcțiile statului pe plan intern și pe plan extern; - să distingă formele statului, interpretând forma de guvernare a statului, forma de organizare, forma de regim politic; - să definească conceptul statului de drept și să evidențieze premisele și conținutul statului de drept; - să argumenteze prevederea constituțională „<i>Republica Moldova este un stat de drept</i>”. 	<p>6. Dreptul și statul</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea de stat; - semnele definiției ale statului; - mecanismul statului; - funcțiile statului; - formele statului; - conceptul statului de drept.
<ul style="list-style-type: none"> - să definească normele sociale; - să evidențieze semnele definiției ale normelor sociale; 	<p>7. Dreptul în sistemul normativ social</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea sistemului normativ social;

<ul style="list-style-type: none"> - să reproducă noțiunea de sistem normativ social; - să caracterizeze normele moralei, corelându-le cu normele juridice; - să caracterizeze normele religiei, corelându-le cu normele juridice; - să caracterizeze normele obiceiului, corelându-le cu normele juridice; - să caracterizeze normele corporative, corelându-le cu normele juridice; - să caracterizeze normele tehnice/tehnologice, corelându-le cu normele juridice; - să explice noțiunea de norme deontologice; - să determine locul și să evalueze rolul dreptului în cadrul sistemului normelor din societate. 	<ul style="list-style-type: none"> - noțiunea și semnele normelor sociale; - normele moralei; - normele religiei; - normele obiceiului; - normele corporative; - normele tehnice; - normele juridice; - locul și rolul dreptului în cadrul sistemului normativ social.
<ul style="list-style-type: none"> - să reproducă definiția normei juridice; - să explice semnele definitorii ale normei juridice: caracterul general și impersonal, caracterul special, caracterul tipic, caracterul statal, caracterul obligatoriu; - să distingă elementele structurii logice a normei juridice; - să identifice și să descrie dispoziția normei juridice; - să identifice și să descrie ipoteza normei juridice; - să identifice și să descrie sancțiunea normei juridice; - să stabilească structura trihotomică a normelor juridice selectate din cadrul 	<p>8. Structura internă a dreptului: norma juridică</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea și semnele normei juridice; - structura logică a normei juridice; - caracterizarea dispoziției normei juridice; - caracterizarea ipotezei normei juridice; - caracterizarea sancțiunii normei juridice; - clasificarea normelor juridice.

<p>legislației în vigoare a R. Moldova;</p> <ul style="list-style-type: none"> - să evidențieze criteriile de clasificare a normelor juridice, exemplificându-le. 	
<ul style="list-style-type: none"> - să distingă accepțiunile noțiunii „izvor de drept”; - să numească izvoarele formale ale dreptului; <ul style="list-style-type: none"> - să caracterizeze obiceiul juridic în funcție de izvor formal de drept; - să caracterizeze precedentul judiciar în funcție de izvor formal de drept anglo-saxon; - să observe particularitățile contractului normativ în funcție de izvor formal de drept; - să definească și să caracterizeze actul normativ juridic în funcție de izvor formal principal de drept; - să observe și să estimeze rolul doctrinei în cadrul dreptului pozitiv. 	<p>9. Structura externă a dreptului: izvoarele dreptului</p> <ul style="list-style-type: none"> - accepțiunile noțiunii „izvor de drept”; - izvoarele formale ale dreptului; - obiceiul juridic în funcție de izvor formal de drept; - precedentul judiciar în funcție de izvor formal de drept anglo-saxon; - contractul normativ în funcție de izvor formal de drept; - actul normativ juridic în funcție de izvor formal de drept; - rolul doctrinei în cadrul dreptului pozitiv.
<ul style="list-style-type: none"> - să definească noțiunea de sistemul dreptului; - să identifice elementele constitutive ale sistemului dreptului; - să caracterizeze norma juridică în funcție de element primar și necesar al sistemului dreptului; - să definească instituția juridică în funcție de element al sistemului dreptului; 	<p>10. Sistemul dreptului</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea și elementele constitutive ale sistemului dreptului; - norma juridică în funcție de element al sistemului dreptului; - instituția juridică în funcție de element al sistemului dreptului; - ramura dreptului în funcție

<ul style="list-style-type: none"> - să identifice criteriile de unificare a normelor juridice în cadrul instituțiilor juridice; - să definească ramura dreptului în funcție de macroelement al sistemului dreptului; - să distingă ramurile sistemului de drept al R. Moldova; - să caracterizeze subdiviziunile dreptului: drept public și drept privat; - să stabilească conexiunile dintre sistemul dreptului, sistemul legislației și sistemul juridic. 	<p>de element al sistemului dreptului;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ramurile sistemului de drept al R. Moldova; - diviziunea dreptului: drept public și drept privat; - conexiunile dintre sistemul dreptului, sistemul legislației și sistemul juridic.
<ul style="list-style-type: none"> - să definească noțiunea de sistem al legislației; - să identifice elementele sistemului legislației; - să reproducă noțiunea de act normativ; - să efectueze clasificarea actelor normative; - să interpreteze noțiunea de lege și să numească categoriile de legi; - să compare actele normativ juridice cu actele individual juridice, stabilind particularitățile acestora. 	<p>11. Sistemul legislației</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea de sistem al legislației; - elementele sistemului legislației; - noțiunea de act normativ; - clasificarea actelor normative; - noțiunea și categoriile de legi; - actele normativ juridice în raport cu actele individual juridice.
<ul style="list-style-type: none"> - să distingă noțiunile de tehnică juridică, tehnica elaborării actelor normative, tehnică legislativă și legiferare; - să numească și să enunțe principiile elaborării actelor normative; - să numească și să descrie etapele elaborării actelor normative; 	<p>12. Tehnica elaborării actelor normative</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunile de tehnică juridică, tehnica elaborării actelor normative, tehnica legislativă și legiferare; - principiile elaborării actelor normative;

<ul style="list-style-type: none"> - să enumere și să descrie părțile componente, structura actului normativ, în special, a legii; - să caracterizeze limbajul și stilul actului normativ; - să observe și să exemplifice modalitățile de expunere a normelor juridice în cadrul actelor normative în baza unor texte de legi; - să definească noțiunea de sistematizare a legislației; - să delimiteze formele sistematizării actelor normative: codificarea și incorporarea. 	<ul style="list-style-type: none"> - etapele elaborării actelor normative, în special, etapele legiferării; - părțile componente și structura actului normativ, în special, a legii; - limbajul actului normativ juridic; - modalitățile de expunere a normelor juridice în cadrul actelor normative; - noțiunea de sistematizare a legislației; - formele sistematizării actelor normative: codificarea și incorporarea.
<ul style="list-style-type: none"> - să distingă stadiile de acțiune în timp a actelor normative; - să numească modalitățile de intrare în vigoare a actelor normative; - să numească căile de ieșire din vigoare a actelor normative; - să caracterizeze abrogarea ca modalitate de ieșire din vigoare a actelor normative; - să enunțe principiul neretroactivității actelor normative, excepțiile de la acest principiu; - să caracterizeze acțiunea actelor normative în spațiu; - să enunțe principiul teritorialității, arătând excepțiile de la acest principiu; - să caracterizeze acțiunea actelor normative față de persoane. 	<p>13. Acțiunea actelor normative</p> <ul style="list-style-type: none"> - acțiunea actelor normative în timp; - intrarea în vigoare a actelor normative; - ieșirea din vigoare a actelor normative; - principiul neretroactivității actelor normative; - acțiunea actelor normative în spațiu; - acțiunea actelor normative față de persoane.

<ul style="list-style-type: none"> - să definească conceptul de interpretare a normelor juridice; - să identifice obiectul, subiecții și scopul interpretării juridice; - să distingă formele interpretării juridice; - să explice modalitățile interpretării oficiale a normelor juridice; - să explice modalitățile interpretării neoficiale a normelor juridice; - să numească, să explice și să aplice metodele de interpretare juridică; - să numească și să enunțe principiile interpretării juridice; - să observe și să delimiteze rezultatele (volumul) interpretării normelor juridice. 	<p>14. Interpretarea juridică</p> <ul style="list-style-type: none"> - conceptul de interpretare juridică; - obiectul, subiecții și scopul interpretării juridice; - formele interpretării juridice; - metodele interpretării juridice; - principiile interpretării juridice; - rezultatele sau volumul interpretării normelor juridice.
<ul style="list-style-type: none"> - să definească noțiunea de realizare a dreptului; - să distingă formele realizării normelor juridice (respectarea, executarea, exercitarea, aplicarea dreptului); - să identifice și să descrie etapele aplicării dreptului de către organele competente ale statului; - să definească și să evidențieze particularitățile actului de aplicare a dreptului; - să observe cauzele lacunelor dreptului și să propună modalități de depășire a lacunelor; - să delimiteze analogia legii (<i>analogia</i> 	<p>15. Realizarea normelor juridice</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea de realizare a dreptului; - formele realizării normelor juridice (respectarea, executarea, exercitarea, aplicarea dreptului); - noțiunea și etapele aplicării dreptului de către organele competente ale statului; - noțiunea și particularitățile actului de aplicare a dreptului; - lacunele dreptului: cauze și modalități de depășire.

<p><i>legis</i>) de analogia dreptului (<i>analogia iuris</i>).</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - să definească noțiunea și să evidențieze trăsăturile raportului juridic; - să determine premisele raportului juridic; - să definească noțiunea de fapt juridic; - să identifice modalitățile faptului juridic; - să reproducă noțiunea actului juridic, arătând categoriile și importanța acestuia în circuitul juridic; - să analizeze structura raportului juridic; - să caracterizeze subiectele individuale ale raportului juridic; - să caracterizeze subiectele colective ale raportului juridic, în special persoanele juridice; - să analizeze și să sintetizeze capacitatea juridică a subiectelor raportului juridic; - să analizeze conținutul raportului juridic, delimitând drepturile subiective și obligațiile juridice; - să identifice obiectul raportului juridic; - să clasifice raporturile juridice. 	<p>16. Raportul juridic</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea și trăsăturile raportului juridic; - premisele raportului juridic; - noțiunea și modalitățile faptului juridic; - structura raportului juridic; - subiectele individuale ale raportului juridic; - subiectele colective ale raportului juridic; - capacitatea juridică a subiectelor raportului juridic; - conținutul raportului juridic: drepturile subiective și obligațiile juridice; - obiectul raportului juridic; - clasificarea raporturilor juridice.
<ul style="list-style-type: none"> - să definească noțiunea de răspundere juridică; - să pună în evidență trăsăturile răspunderii juridice; - să numească și să explice condițiile răspunderii juridice; - să definească noțiunea de încălcare de 	<p>17. Răspunderea juridică</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea și trăsăturile răspunderii juridice; - condițiile răspunderii juridice; - faptele ilicite; - formele răspunderii juridice;

<p>drept (faptă ilicită);</p> <ul style="list-style-type: none"> - să identifice modalitățile faptelor ilicite; - să interpreteze noțiunea și formele vinovăției; - să numească și să explice cauzele care înlătură caracterul ilicit al faptei și răspunderea juridică; - să distingă formele răspunderii juridice; - să coreleze răspunderea juridică penală cu răspunderea juridică contravențională; - să coreleze răspunderea juridică civilă cu răspunderea juridică materială; - să coreleze răspunderea juridică disciplinară cu răspunderea juridică contravențională; - să interpreteze principiile răspunderii juridice; - să observe finalitățile răspunderii juridice și să propună mecanisme de atingere a finalităților răspunderii juridice. 	<ul style="list-style-type: none"> - principiile răspunderii juridice; - finalitățile răspunderii juridice.
<ul style="list-style-type: none"> - să interpreteze noțiunea și conținutul conștiinței juridice; - să stabilească interrelațiile dintre ideologia juridică și psihologia juridică; - să distingă gradul (nivelul) de conștiință juridică în cadrul social; - să numească funcțiile conștiinței juridice, axându-le pe conținutul conștiinței juridice; - să interpreteze conceptul de cultură juridică; - să observe corelația dintre conștiința și cultura juridică. 	<p>18. Conștiința juridică</p> <ul style="list-style-type: none"> - noțiunea și conținutul conștiinței juridice; - interrelațiile dintre ideologia juridică și psihologia juridică; - funcțiile conștiinței juridice; - conceptul de cultură juridică.

Curs 1. Sistemul științelor juridice

Conținut tematic:

1. Noțiunea și subsistemele sistemului științei. Sistemul științelor sociale
2. Obiectul sistemului științelor juridice
3. Identificarea subsistemelor sistemului științelor juridice
4. Locul și rolul Teoriei Generale a Dreptului în cadrul sistemului științelor juridice
5. Disciplina juridică *Teoria Generală a Dreptului* în raport cu știința juridică *Teoria Generală a Dreptului*

- 1 -

Știința este un ansamblu sistematic, metodic de cunoștințe raționale, verificabile sub forma unor ipoteze și teorii despre o anumită realitate.

Semnele defnitorii ale științei sunt:

- a. Obiectul (domeniul) de cunoaștere;
- b. Metodele și tehnicile adecvate de cercetare;
- c. Sistemul de principii, legi, noțiuni și categorii;
- d. Limbajul propriu.¹

În doctrină este cunoscută și acceptată pe larg diviziunea trihotomică a științei, după cum urmează: a. științe ale naturii; b. științe despre societate; c. științe despre gândire².

¹ A se vedea trăsăturile și condițiile științei la MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997, p. 2.

După sistematizările făcute de UNESCO, subsistemele sistemului științei sunt: a. științele fundamentale; b. științele particulare; c. științele tehnice.³

Deci, știința este un sistem de cunoștințe raționale, verificabile, perfectibile despre o anumită realitate, exprimată în noțiuni, legități și principii și care dispune de metode adecvate de cunoaștere.

După cum am arătat, științele sociale sunt parte a sistemului științei.

Sistemul științelor sociale este un subsistem al sistemului științei, care cercetează, prin metode și tehnici adecvate, realitatea socială în diversele ei forme de manifestare. Realitatea socială se manifestă ca fenomen politic, fenomen economic, fenomen juridic etc.

Prin analogie, vom accepta diviziunea trihotomică a sistemului științelor sociale, cu toate că pot fi identificate mai multe subsisteme ale sistemului nominalizat. Așadar, deosebim următoarele subsisteme ale sistemului științelor sociale: a. sistemul științelor politice; b. sistemul științelor economice; c. sistemul științelor juridice.

a. Sistemul științelor politice este un subsistem al sistemului științelor sociale, care cercetează, prin metode și tehnici adecvate, realitatea politică a societății. Exemple de științe politice: politologia, geopolitica, teoria statului etc.

b. Sistemul științelor economice este un subsistem al sistemului științelor sociale, care cercetează, prin metode și tehnici adecvate, realitatea economică a societății. Exemple de științe

² A se vedea POPA, N. *Teoria generală a dreptului*, București: Editura Actami, 1996, p. 5.

³ După datele UNESCO (1987) erau înregistrate circa 1150 de științe.

economice: teoria economică, bazele contabilității, marketingul, micro–macroeconomia etc.

c. *Sistemul științelor juridice* este un subsistem al sistemului științelor sociale, care cercetează, prin metode și tehnici adecvate, realitatea juridică a societății. Exemple de științe juridice: dreptul civil, dreptul penal, logica juridică etc.

- 2 -

Pe plan etico-filosofic, în afirmația lui Ulpian, *știința dreptului este cunoașterea lucrurilor divine și umane, știința de a deosebi ceea ce e drept și ceea ce e nedrept*.

Pe plan socio-juridic, știința dreptului (științele juridice) caracterizează *forma juridică de existență a societății*, numită altfel, *realitate juridică a societății*, *fenomen juridic al societății*, *sistem juridic al societății*, pe scurt *juridic-ul*. *Forma juridică de existență a societății* implică conștiința juridică a societății, dreptul ca sistem normativ, raporturile juridice, practica juridică etc.⁴.

Conștiința juridică a societății se constituie din ideologia juridică și psihologia juridică a societății. Ideologia juridică reprezintă ansamblul cunoștințelor și ideilor despre realitatea juridică conștientizate de societate. Psihologia juridică reprezintă ansamblul aprecierilor, dispozițiilor, stărilor sufletești privind realitatea juridică a societății. *Conștiința juridică a societății* arată nivelul ontologic al realității juridice a societății.

⁴ În viziunea lui Nazarenco G. sistemul juridic al societății include, pe lângă elementele arătate, și cultura juridică a societății. A se vedea Назаренко Г. В. *Общая теория права и государства*, Москва: изд-во Ось 89, 2001, с. 25.

Dreptul, ca sistem normativ, este sistemul normelor juridice, adoptate de organele competente ale statului, exprimate în acte normative, asigurate de stat, în vederea reglementării relațiilor sociale. Dreptul desemnează forma normativă de ordonare a raporturilor sociale în vederea apărării relațiilor sociale. Chiar dacă realitatea juridică a societății este centrată pe drept, ca sistem normativ, totuși, ea nu poate fi redusă doar la această componentă necesară, dar nu și suficientă.

Raporturile juridice sunt relațiile sociale reglementate de normele juridice. Raporturile juridice se situează pe planul praxiologic al realității juridice a societății.

Practica juridică este activitatea de realizare a dreptului, efectuată, în special, de către agenții aplicării dreptului, în vederea valorificării și protejării valorilor conservate prin drept. Practica juridică, de asemenea, se poziționează pe planul praxiologic al realității juridice a societății.

Așadar, *sistemul științelor juridice* este ansamblul științelor sociale, care cercetează sistemul juridic al societății.

- 3 -

Distingem următoarele elemente (subsisteme) ale sistemului științelor juridice:

- a. *Științele juridice teoretice (globale)*
- b. *Științele juridice istorice (evolutive)*
- c. *Științele juridice ramurale (speciale)*
- d. *Științele juridice auxiliare (participative).*

- a. *Științele juridice teoretice (globale)* - subsistemul științelor juridice, care cercetează fenomenul juridic al societății în generalitatea sa, fără imixțiuni în particularul juridicului. Exemple de științe juridice globale: teoria generală a dreptului, teoria generală a statului.
- b. *Științele juridice istorice* - subsistemul științelor juridice, care cercetează evoluția dreptului și statului de la origini până în perioada contemporană. Exemple de științe juridice istorice: istoria dreptului, istoria doctrinelor juridice și politice, istoria dreptului românesc, dreptul roman etc.
- c. *Științele juridice ramurale (speciale)* - subsistemul științelor juridice, care cercetează fenomenul juridic al societății în particular, în dependență de ramurile dreptului. Exemple de științe juridice ramurale: dreptul constituțional, dreptul administrativ, dreptul muncii, dreptul financiar, etc. Fiecare ramură de drept are un suport doctrinar corespunzător.
- d. *Științele juridice auxiliare (participative)* - subsistem al științelor juridice, care cercetează fenomenul juridic al societății prin antrenarea (participarea) altor științe sociale, ale naturii, științelor despre gândire. Exemple de științe juridice auxiliare: logica juridică, criminalistica, informatica juridică, psihiatria judiciară, medicina legală, statistică juridică, contabilitatea judiciară etc.

Așadar, științele juridice studiază legile existenței și dezvoltării dreptului și statului, corelația lor cu alte componente ale sistemului

social, având, de regulă, caracter umanistic, caracter evolutiv, caracter practic și caracter normativ.

- 4 -

După cum am arătat, Teoria Generală a Dreptului este localizată în subsistemul științelor juridice teoretice. Din punct de vedere semantic, denumirea științei semnifică:

Teorie – ansamblu sistematic de idei, ipoteze, legi și concepte, care descriu și explică realitatea juridică a societății, în special sistemul dreptului.

General(ă) – ceea ce este comun dreptului ca sistem în totalitatea elementelor sale; ceea ce este esențial dreptului în ansamblu, în linii mari, privind ansamblul ramurilor dreptului.

Drept – sistemul normelor juridice elaborate, adoptate și asigurate de către stat, în vederea reglementării relațiilor sociale.⁵

Teoria Generală a Dreptului este știința juridică globală, ca ansamblu de idei, concepte și legi, care descriu și explică apariția, evoluția și funcționarea sistemului juridic al societății, în special, a dreptului ca fenomen normativ.

În viziunea lui P. Pescatore, *Teoria Generală a Dreptului* tratează noțiunile elementare ale ordinii juridice și principiile fundamentale ce o caracterizează în ansamblu.

Apariția *Teoriei Generale a Dreptului* ca știință distinctă este datată cu a doua jumătate a sec. XX, preocupările anterioare în domeniu fiind

⁵ Accentuăm accepțiunea dreptului pozitiv.

efectuate în cadrul filosofiei dreptului. Departajarea *Teoriei Generale a Dreptului* de Filosofia dreptului nu a marcat un antagonism între aceste științe, dar a avut loc o delimitare a obiectului științelor nominalizate. Dacă *Teoria Generală a Dreptului* cercetează forma dreptului ca fenomen normativ (*cum este dreptul*), indiferent de conținutul relației juridice, atunci Filosofia dreptului cercetează esența dreptului (*ce este dreptul, ceea ce trebuie să fie*) fără a-și reduce eforturile de investigare la forma dreptului.

Teoria Generală a Dreptului este, *primo*, o știință socială, deoarece cercetează fenomene sociale precum cel juridic și cel statal; *secundo*, este o știință juridică, deoarece cercetează juridicul în ansamblu; *tertio*, este o știință politică, deoarece cercetează puterea de stat, esența, conținutul, forma, funcțiile statului, formulează categoriile politice statale.

Teoria Generală a Dreptului, în raport cu celelalte științe juridice, îndeplinește următoarele funcții:

- are caracter *introdactiv*, de inițiere în știința dreptului (jurisprudența);
- are rol de *furnizor* de concepte, categorii juridice, principii generale, în special, pentru științele juridice ramurale;
- are caracter de *sinteză*, făcând abstracție de la particularitățile fiecărei ramuri de drept;
- are caracter *fundamental* din punct de vedere metodologic, ontologic și epistemologic pentru celelalte științe juridice.

Știința *Teoria Generală a Dreptului* este încadrată în disciplina juridică fundamentală numită *Teoria Generală a Dreptului*, fie *Teoria Generală a Dreptului și Statului*, predate conform planurilor de învățământ în toate instituțiile de profil juridic. Disciplina dată are caracter introductiv, inițiind studenții în domeniul vast al științei dreptului. Or, anume în cadrul disciplinei *Teoria generală a dreptului* studenții cunosc știința *Teoria Generală a Dreptului*, care este subsistemul, dar și nucleul sistemului științelor juridice.

Disciplina *Teoria generală a dreptului* oferă studenților cunoștințe teoretice generale despre fenomenul juridic al societății. În cadrul cursului de prelegeri și seminarii realitatea juridică a societății este cercetată prin prisma legităților de apariție, evoluție și funcționare a dreptului, precum și a statului, având în vizor componentele principale ale realității juridice a societății: conștiința juridică a societății, în funcție de premisă ideologică, dreptul ca sistem de norme, instituții și ramuri, raporturile juridice din cadrul societății. De asemenea, disciplina respectivă se axează pe conceptul dreptului, principiile și funcțiile dreptului, izvoarele dreptului, norma juridică, conexiunile normelor juridice cu alte norme sociale, raportul drept și stat, elaborarea actelor normativ juridice, sistemul legislației, acțiunea tridimensională a dreptului, realizarea dreptului, interpretarea normelor juridice, răspunderea juridică.

Teoria generală a dreptului este suportul cognitiv și metodologic al tuturor disciplinelor de specialitate, deoarece le asigură cu concepte primare și construcții juridice, principii juridice generale, clasificări și tipologii, metode de cercetare științifică a dreptului. Totuși, disciplina *Teoria generală a dreptului* este un cadru limitat în timp pentru știința *Teoria Generală a Dreptului*. Deci, știința, în general, și *Teoria Generală a Dreptului*, în special, nu poate fi redusă la un cadru disciplinar și interdisciplinar.

Bibliografie selectivă

1. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004, 656 p.
2. AVORNIC, GH. *Tratat de teoria generală a statului și dreptului*: în 2 volume. USM, Chișinău, 2009. Vol. I. 460 p.
3. BALTAG, D. *Teoria generală a dreptului și statului: curs introductiv*. Cimișlia: Editura TIP CIM, 1996. 329 p.
4. BALTAG, D. *Teoria generală a dreptului: Curs universitar / Dumitru Baltag; recenzenți: Andrei Smochină, Boris Negru; red.: Angela Levința [et al.]. Ch.: [S.n.], 2013. 536 p.*
5. CAPCELEA, V. *Filosofia dreptului. Manual pentru instituțiile superioare*. Chișinău: Editura Arc, 2004. 572 p.
6. LUPU, GH.; AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului: manual*. Studiu teoretic introductiv. Chișinău: Editura Lumina, 1997. 279 p.
7. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
8. NEGRU, B.; NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului: curs universitar*. Chișinău: Editura Bons offices, 2006. 520 p.
9. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
10. НАЗАРЕНКО, Г.В. *Общая теория права и государства: учебный курс для вузов*. Москва: Изд-во Ось 89, 2001. 176 с.
11. ПРОТАСОВ, В. Н. *К вопросу о «специальной» теории государства и права // Государство и право, 2007, № 11, с. 28 - 33.*

Curs 2. Obiectul și metodele de cercetare științifică a dreptului

Conținut tematic:

1. Noțiunea de obiect al științei. Obiectul *Teoriei Generale a Dreptului*
2. Noțiunea de metodă a științei. Metodele de cercetare științifică a dreptului
3. Corelația dintre obiectul și metodele *Teoriei Generale a Dreptului*

- 1 -

După cum am arătat, printre semnele definiției ale științei distingem *obiectul* (domeniul) de cunoaștere. Prin *obiect al științei* înțelegem fenomenul sau realitatea cercetată de către știința dată cu un aparat metodologic adecvat. Obiectul oricărei științe oferă răspuns la întrebarea *ce cercetează știința dată*.

Obiectul Teoriei Generale a Dreptului este realitatea juridică (sistemul juridic) al societății în ansamblul elementelor sale constitutive, în special, dreptul ca formă normativă a societății, precum și statul ca autoritate emitentă a dreptului.

După cum am menționat, în cadrul cursului de *Teoria Generală a Dreptului* este abordată problematica obiectului științei *Teoria Generală a Dreptului*. Astfel, obiectul *Teoriei Generale a Dreptului* înglobează realitatea juridică a societății, cercetată prin prisma legităților de apariție, evoluție și funcționare a dreptului, precum și a statului. Obiectul științei respective se concentrează pe componentele principale ale realității juridice a societății: conștiința juridică a societății (structura, funcțiile, nivelurile) în funcție de premisă ideologică a sistemului juridic al societății; dreptul ca sistem de norme, instituții și ramuri, raporturile

juridice din cadrul societății (subiectele, obiectul, conținutul, categoriile acestora). De asemenea, știința respectivă se axează pe conceptul dreptului; principiile, finalitățile și funcțiile dreptului; izvoarele dreptului; norma juridică (structura logică și cea tehnico-legislativă); conexiunile normelor juridice cu alte norme sociale, raportul drept și stat (mecanismul și funcțiile statului, forma și tipurile statului, conceptul statului de drept); tehnica elaborării actelor normativ juridice (principii, etape); sistemul legislației (actele normative, sistematizarea actelor normative etc.); acțiunea tridimensională a dreptului (în timp, spațiu și față de subiecți), realizarea dreptului (forme, etapele aplicării dreptului); interpretarea normelor juridice (principii, forme, metode, rezultatele interpretării); răspunderea juridică (principii, forme, condiții, finalitate).

- 2-

Pe lângă obiectul oricărei științe se conturează implicit metoda științei respective. Etimologic, *methodos* (grec.) înseamnă cale, drum, mod de expunere. *Metoda științei* este elementul necesar al unei științe, axat pe obiectul științei, ca ansamblu concentrat de operații intelectuale utilizat de cercetător pentru atingerea obiectivelor de cunoaștere a obiectului științei. Metoda științei oferă răspuns la o altă întrebare *cum poate fi cunoscut obiectul științei*, pe ce căi, prin ce procedee și mijloace. Metoda științei trebuie să întrunească următoarele cerințe: a. să fie argumentată științific; b. să exprime legitățile universale ale existenței; c. să se oglindească adecvat în conștiința subiectului cercetător.

Ansamblul metodelor și tehnicilor de care dispune o știință se numește aparat metodologic. *Metodologia* este sistemul celor mai generale principii de investigație, deduse din sistemul celor mai generale legi obiective.

Metodele Teoriei Generale a Dreptului sunt preinse de însuși obiectul acestei științe și sunt, de regulă, furnizate de alte științe. Printre cele mai întrebuintate metode de cercetare științifică a dreptului, vom evidenția:

a. *Metoda logică* este ansamblul de procedee, operațiuni metodologice și gnoseologice specifice, care mijlocesc posibilitatea cunoașterii dreptului, în special, și sistemului juridic al societății în ansamblul elementelor constitutive. Metoda logică sau metoda rațională este furnizată *Teoriei Generale a Dreptului* de către Logică⁶. *Teoria Generală a Dreptului* utilizează legile (principiile) logice, categoriile, raționamentele pentru a explica logica legiuitorului, logica interpretului, logica justițiabilului etc. Prin metoda logică *Teoria Generală a Dreptului* caută să dezvăluie esențialul în drept. De exemplu, folosim categoriile de analiză și de sinteză pentru a cerceta componentele sistemului dreptului: normele juridice, instituțiile juridice, ramurile de drept; pentru a cerceta elementele sistemului juridic al societății: conștiința juridică, dreptul ca sistem normativ, raporturile juridice.

b. *Metoda istorică* este ansamblul procedeelelor de cunoaștere evolutivă a dreptului, în special, și a statului. *Metoda istorică* (metoda evolutivă) este furnizată *Teoriei Generale a Dreptului* de către științele istorice. Cu ajutorul metodei istorice dreptul și statul se cercetează din perspectiva evoluției acestor fenomene sociale din cele mai vechi timpuri până în perioada contemporană. Metodă indispensabilă pentru cunoașterea tipurilor de stat și de drept, premiselor apariției statului și dreptului, formelor statului, izvoarelor dreptului etc.⁷

⁶ Știința regulilor intelectului ce se ocupă de formele, dar nu de conținutul intelectului.

⁷Principiul istorismului și importanța studierii legităților istorice în dezvoltarea statului și dreptului a fost abordată pentru prima dată de G Vico.

c. *Metoda sociologică* este ansamblul procedeelelor și operațiunilor metodologice prin care se cunosc factorii sociali de condiționare și intercondiționare a dreptului, în special, și sistemului juridic al societății în ansamblul elementelor constitutive. *Metoda sociologică* este furnizată *Teoriei Generale a Dreptului* de către *Sociologia juridică*⁸. Procedeele sociologice (sondajul de opinii, interviul, ancheta sociologică, experimentul sociologic etc.) permit de a cerceta și de a găsi soluții pentru diverse probleme juridice: elaborarea actelor normative, expertiza actelor normative, realizarea reformelor juridice, lichidarea analfabetismului juridic, minimalizarea nihilismului juridic etc.

d. *Metoda comparativă* este procedeul de analiză comparativ-juridică, care mijlocește posibilitatea cunoașterii dreptului, în special, și sistemului juridic al societății în ansamblul elementelor constitutive. Actul de comparație, fiind parte a aparatului metodologic al Logicii formale, este subordonat următoarelor exigențe: 1) se compară numai ceea ce se compară; 2) obiectul comparat trebuie să aparțină aceluiași sistem; 3) stabilirea similitudinilor; 4) stabilirea și precizarea divergențelor față de asemănări; 5) comparația în context (politic, juridic etc.) *Metoda comparativ-juridică*, fiind de utilitate și actualitate deosebită, este importantă pentru edificarea și consolidarea sistemului național de drept, pentru practica legislativă și activitatea eficientă de aplicare a dreptului, în contextul integrării regionale a statelor, cooperării juridice interstatale pe plan multilateral și instituțional.⁹

⁸ Sociologia juridică a apărut ca rezultat al analizei factorilor sociali de condiționare și intercondiționare a dreptului.

⁹ *Metoda comparativ-juridică* a determinat configurarea dreptului comparat, ce atestă o dezvoltare deosebită. Dificultatea sarcinii abordate de comparatiști de a stabili principii generale universale, "dreptul comun al umanității civilizate", rezidă în pluralismul și eterogenitatea ordinilor juridice. Evident, metoda comparativă poate desprinde mai facil principii comune mai multor ordini juridice, dacă ele aparțin aceluiași sistem juridic și alcătuiesc un fond comun. Sarcina se complică atunci când se

e. *Metoda cantitativă* este ansamblul de procedee specifice de analiză sistemică, structurală și funcțională a dreptului, în special, și a sistemului juridic al societății în ansamblul elementelor sale constitutive. Metoda cantitativă este furnizată *Teoriei Generale a Dreptului* de științele naturii. Metodele cantitative sunt indispensabile procesului decizional, în special procesului de legiferare, în condițiile necesității prelucrării unui volum considerabil de informație juridică localizată în diverse acte normative. Metoda cantitativă este aplicată în dependență de criteriul structurii, fie funcției, fie sistemului dreptului, legislației etc. În vederea prevenirii inflației juridice metoda cantitativă are următoarele priorități: 1) contribuie la dezvoltarea informației juridice și îmbunătățirea procesului decizional; 2) se aplică la elaborarea și sistematizarea legislației și informației juridice; 3) contribuie la evidența evoluției fenomenului juridic pe domenii; 4) se aplică la alcătuirea bazelor de date juridice. Metodele cantitative sunt în corelație cu metodele statistică, matematică, cibernetică.

Metodele puse în evidență nu sunt exhaustive și nu se aplică exclusiv în cadrul *Teoriei Generale a Dreptului*. Abilitatea cercetătorului constă în utilizarea complementară și echilibrată a tuturor metodelor de cercetare științifică a dreptului.

- 4 -

caută a desprinde un “drept comun al umanității civilizate”, datorită minimumului de principii foarte asemănătoare și maximumului de principii deosebite (specifice). Printre preocupări de depistarea unor principii generale de drept comun se numără comparatiștii Saleilles, Lambert, Schlesinger (în cadrul proiectului pilot al Cornell Law School). Profesorul Schlesinger cu echipa lui a încercat să demonstreze existența unui *Common Core* (esența comună); descoperind după o muncă de zece ani multiple afinități între ordinele juridice, capitaliste și socialiste, acestea având totuși o importanță secundară în plan aplicativ.

Obiectul și metoda sunt indispensabile oricărei științe, *Teoria Generală a Dreptului* nu este o excepție. Legătura indestructibilă între obiectul și metodele *Teoriei Generale a Dreptului* este cu dublu sens. Astfel, pe de o parte, obiectul *Teoriei Generale a Dreptului*, prin aria problematicii, pretinde metode adecvate de cercetare științifică, care se utilizează de cercetător, de regulă, cumulativ. Decelarea metodei (metodelor) adecvate este pusă în sarcina cercetătorului. Pe de altă parte, metode utilizate exclusiv de *Teoria Generală a Dreptului* nu există. Metodele de cercetare științifică a dreptului situate în afara obiectului științei dreptului, în special a *Teoriei Generale a Dreptului*, rămân a fi niște procedee și tehnici private de finalități. Din punct de vedere cantitativ, numărul metodelor puse în practică de cercetători, este corelat direct cu amploarea și diversitatea problemelor formulate de știință, care sunt parte a obiectului de cunoaștere. Obiectul și metodele *Teoriei Generale a Dreptului* se complementarizează, dar nu se identifică și nici nu se ierarhizează, asigurând prin legătura lor genetică existența și dezvoltarea acestei științe juridice globale.

Bibliografie selectivă

1. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004, 656 p.
2. BALTAG, D. *Teoria generală a dreptului și statului: curs introductiv*. Cimișlia: Editura TIPCIM, 1996. 329 p.
3. CONSTANTINESCO, L.J. *Tratat de drept comparat*. Vol. II: Metoda comparativă. București: Editura All Educational, 1998. 470 p.
4. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995. 608 p.

5. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
6. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
7. MOHOREA, E. *Introducere în logică*. Manual pentru studenții facultăților de drept și specializările juridice. Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2000. 282 p.
8. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
9. VĂLLIMĂRESCU, A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Editura Lumina lex, 1999. 411 p.
10. БАЙТИН, М. И. *О методологическом значении и предмете Общей Теории Права // Государство и право*, 2007, №4, с. 5 – 9.
11. ИЛБИН, И. А. *О сущности правосознания*. Москва: Изд-во Рарогъ, 1993. 235 с.
12. КЕРИМОВ, Д.А. *Проблемы общей теории права / Совр. Гуманит. Университет*. Москва, 2000. 82 с.
13. СЫРЫХ, В.М. *Логические основания общей теории права: в 2-х т. Т 1: Элементный состав*. Москва: Изд-во Юридический Дом Юстицинформ, 2000. 528 с.
14. ФЕДОРОВ, Г.К. *Теория государства и права: Учебник*. Кишинев: Изд-во Концерн Пресса, 1998. 531 с.

Curs 3. Conceptul dreptului

Conținut tematic:

1. Accepțiunile noțiunii de drept
2. Factorii de configurare a dreptului
3. Tipologia dreptului

4. Principalele familii juridice

- 1 -

Pentru a distinge *dreptul (juridicul)*, romanii au introdus în limbaj termenul *ius (jus)*, pe care-l păstrăm în mai multe cuvinte din limba română, întâlnit și în alte limbi, pentru a caracteriza juridicul: *juridic, jurisprudență, justiție, justițiabil, judecător, just* etc.

Pe plan etico-filosofic există mai multe definiții celebre ale noțiunii de drept. Astfel, *Celsus* definea dreptul ca arta binelui și echității (*Jus est ars boni et aequi*). *Ulpianus* definea dreptul prin preceptele: a trăi onest, a nu dăuna altuia, a da fiecăruia ceea ce i se cuvine (*Juris precepta sunt haec: oneste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*). *Kant* definea dreptul ca *totalitatea condițiilor în care voința liberă a fiecăruia poate coexista cu voința liberă a tuturor, în conformitate cu o lege universală a libertății*.

În spațiul socialist dreptul era conceput prin prisma doctrinei marxist-leniniste ca *voință a clasei dominante ridicată la rang de lege, voință a cărei conținut este dat în condițiile materiale de existență ale acestei clase*. În general, dreptul este conceput și definit prin prisma școlilor și curentelor în gândirea juridică, examinate detaliat în cadrul Filosofiei dreptului și Istoriei doctrinelor politice și juridice.

Teoria Generală a Dreptului aduce lumină mai multor accepțiuni ale noțiunii de drept.

Dreptul pozitiv este dreptul în vigoare al unui stat. Nu este drept pozitiv dreptul care a ieșit din vigoare (abrogat, anulat, consumat etc.) și dreptul exprimat în proiectele actelor normative, de asemenea, dreptul adoptat definitiv, dar care nu a intrat în vigoare. De regulă, în *Teoria Generală a Dreptului* noțiunea de drept este examinată și definită în sens pozitiv.

Dreptul obiectiv este dreptul raportat la stat, un ansamblu de norme juridice elaborate, adoptate și asigurate de stat, la nevoie, prin forța de constrângere. Dreptul obiectiv este exprimat în legislația statului și arată forma normativă a realității juridice a societății.

Dreptul subiectiv este dreptul raportat la subiectul de drept, facultatea (prerogativa) unei persoane de a acționa, fie de a inacționa, potrivit dreptului obiectiv. Subiecții de drept își exercită drepturile subiective conform prevederilor dreptului obiectiv, or, drepturile subiective sunt consacrate și se deduc din normele dreptului obiectiv. De pildă, în Titlul II al Constituției R. Moldova sunt consacrate *Drepturile și libertățile fundamentale*, care au caracter subiectiv¹⁰.

Dreptul natural, pe de o parte, este dreptul raportat la natura umană; facultățile, capacitățile persoanei ce rezultă din însăși natura omului: libertatea (de gândire, exprimare, creație, circulație etc.), siguranța, dreptul la proprietate, solidaritatea cu alți semeni etc. În acest sens, dreptul natural a inspirat standardele minime în materia protecției internaționale a drepturilor omului și poate fi identificat cu dreptul subiectiv. De pildă, prevederile Declarației Universale a Drepturilor Omului consfințesc drepturile naturale ale omului¹¹. Pe de altă parte, potrivit scolii dreptului natural, există un drept nescris, imuabil, care nu poate fi adoptat și nici abrogat de către autoritățile statale, care există independent de voința umană, dar care inspiră conștiința umană, a legiuitorului în materie legislativă. În acest sens, dreptul natural este de inspirație divină, exprimă principii sau Legi universale nescrise, spre deosebire de dreptul pozitiv scris.

¹⁰ A se vedea art. 24 – 54, Titlul II, Capitolul II al Constituției R. Moldova din 29 iulie 1994.

¹¹ A se vedea art. 1 - 29 ale Declarației Universale a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948.

Dreptul public este o subdiviziune a dreptului obiectiv (pozitiv), care promovează și apără, în mod prioritar, interesele statului prin metode și principii specifice. Dreptul public înglobează majoritatea ramurilor de drept (dreptul constituțional, dreptul administrativ, dreptul financiar, dreptul vamal, dreptul penal, dreptul procesual penal etc.)

Dreptul privat este, de asemenea, o subdiviziune a dreptului obiectiv (pozitiv), care promovează și apără, în mod prioritar, interesele particularilor prin metode și principii specifice. Dreptul privat înglobează minoritatea ramurilor de drept (dreptul civil, dreptul familiei, dreptul internațional privat etc.).

Dreptul intern este dreptul obiectiv, raportat la o entitate statală determinată. De exemplu, dreptul R. Moldova, dreptul Franței, dreptul Germaniei etc. În acest sens, dreptul unui stat se deosebește de dreptul comunitar, dreptul internațional, de un mare sistem contemporan de drept.

Dreptul internațional este dreptul societății internaționale, care este elaborat de subiecții de drept internațional, fiind exprimat în acte internaționale și care guvernează relațiile internaționale în domeniile de interes comun.

Dreptul material este dreptul pozitiv, care reglementează un anumit tip (materie) de relații sociale prin norme, instituții juridice, ramuri de drept. De pildă, dreptul civil reglementează relațiile sociale cu caracter patrimonial și cele cu caracter personal nepatrimonial, fiind exprimat cu precădere în Codul civil.

Dreptul procesual este dreptul pozitiv, care reglementează ordinea (procedura) realizării dreptului material (norme, instituții, ramuri). De pildă, dreptul procesual penal reglementează ordinea realizării dreptului

penal, ca ramură de drept material, fiind exprimat cu precădere în Codul de procedură penală.

- 2 -

Romanii afirmau *Ubi societatis ibi jus, ubi jus ibi societatis*. Prezența dreptului în societate nu este o întâmplare, ci este consecința implicită a unei sume de premize (factori) cu valențe diferite, care au condus la configurarea și dezvoltarea dreptului în societate. Făcând abstractizare de la un cadru social istoric determinat și de la un sistem național de drept, identificăm următorii factori de configurare a dreptului arătați în literatura de specialitate¹²:

- *mediul natural* (factorii geografic, demografic, biologic etc.), care determină specificul legislației. De exemplu, un stat dintr-o regiune aridă va iniția și adopta o legislație ecologică de prevenire și stopare a deșertificării, de asigurare a accesului la resursele de apă potabilă etc.

- factorul *istoric* (național, etnic), care prin structura polietnică, multinațională a populației unui stat pretinde o legislație echilibrată în materia minorităților etnice și naționale.

- factorul *social-economic* (nivelul de dezvoltare economică a statului, tipurile și formele de proprietate, concurența, relațiile comerciale etc.), determină direct legislația economică, planul bugetar al statului, dreptul financiar, legislația fiscală etc., care în ansamblu trebuie să prevină fenomenele negative de economie tenebră, concurență neloială, activitatea ilicită de antreprenoriat etc.

- factorul *social-politic* (forma de guvernământ, forma regimului politic, forma de organizare a statului), condiționează politica

¹² A se vedea AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004, p.198 – 199.

legislativă, activitatea de legiferare și produsul final legile. De exemplu, dreptul unui stat de drept va fi „drept”, *a contrario*, dreptul unui stat nedemocratic, totalitar va fi „nedrept”; dreptul unui stat unitar va fi diferit de dreptul uni stat federativ.

- factorul *cultural* și *ideologic* (nivelul de conștiință socială și de cultură generală a populației, de educație și instruire a populației) determină nemijlocit nivelul culturii juridice a populației, gradul de conștiință juridică a populației, ce se exprimă în participarea societății civile la elaborarea și expertizarea actelor normative și care orientează conduita licită și cea ilicită a populației, respectiv, dezvoltarea unui drept dispozitiv sau a unui drept represiv, drept al penitențelor.

- factorul *internațional* (raporturile bilaterale și multilaterale ale unui stat cu alte state și organizații internaționale, politica externă a unui stat, situația geopolitică etc.) determină particularitățile dreptului intern, care, în condițiile globalizării, nu poate să-și afirme primatul în defavoarea dreptului societății internaționale. De exemplu, calitatea de stat-parte la un tratat internațional multilateral angajează statul respectiv să-și racordeze dreptul intern la normele din tratatul la care este parte.

- 3 -

Tipologia dreptului se realizează în baza anumitor criterii de clasificare. Vom pune în evidență criteriile de sistematizare a dreptului, după cum urmează: a. gradul de civilizație și cultură umană; b. formațiunea social–economică; c. familia juridică.

a. După gradul de civilizație și cultură umană, deosebim următoarele tipuri de drept:

Dreptul incipient, caracteristic perioadei prestatale, comunei primitive. În acest sens, dreptul anticipează evolutiv organizarea statală.

Dreptul antic, specific pentru statele din epoca antică, care implică *dreptul oriental* (dreptul Egiptului Antic, dreptul Babilonului, dreptul Indiei Antice etc.) și dreptul *greco-roman* (Greciei Antice și Romei Antice). Exemple: Codul lui Hammurabi, Legile lui Manu, Codul lui Mu, Legile lui Dracon și Solon, Legea celor XII Table etc.

Dreptul medieval, specific pentru statele din epoca medievală, care implică *dreptul european*, *dreptul islamic*, *dreptul indian*, *dreptul chinez*. Exemple: Magna Charta Libertatum (1215), Codul Callimach etc.

Dreptul modern (capitalist de piață), caracteristic statelor din epoca modernă. (Exemplu: Constituția S.U.A. din 1787).

Dreptul contemporan, caracteristic statelor din perioada contemporană.

b. În dependență de formațiunea social-economică, deosebim:

Dreptul sclavagist (dreptul Greciei Antice, dreptul Romei Antice etc.)

Dreptul feudal (dreptul Rusiei medievale, dreptul Franței medievale etc.)

Dreptul burghez (dreptul german, dreptul englez, dreptul S.U.A. etc.)

Dreptul socialist (dreptul U.R.S.S., dreptul R.P.Chineze, dreptul Cubei etc.).

c. În dependență de familia juridică (sistemul contemporan de drept) deosebim mari sisteme (familii) contemporane de drept:

Dreptul *romano-germanic*, specific pentru statelor europene (continentale) Franța, Germania, Spania, România, Italia etc.

Dreptul *anglo-saxon*, specific pentru Marea Britanie, S.U.A., Canada, Australia și alte state din Comunitatea Britanică (Commonwealth).

Dreptul *religios (tradițional)*, care implică dreptul hindușilor, dreptul islamic, dreptul chinez tradițional, dreptul african.

La etapa contemporană distingem o familie juridică inedită, configurată pe continentul european în a doua jumătate a sec. XX, în cadrul Comunităților europene, *dreptul comunitar*.

- 4 -

Prin *familie juridică* înțelegem un grup de sisteme de drept intern cu semne similare: tehnica și stilul juridic, apariția și evoluția sistemului de drept, izvoarele de drept, criteriul geografic, religia etc. Mari sisteme contemporane de drept sau familii juridice, după cum am arătat, sunt: *dreptul continental romano-germanic, dreptul anglo-saxon și dreptul religios*¹³.

Familia romano-germanică s-a consolidat în rezultatul cercetărilor științifice întreprinse de către universitățile europene, începând cu sec. XII, în baza codificărilor lui Justinian. Inițial, dreptul romano-germanic era un drept al echității și dreptății, fiind un produs al culturii juridice, fără nuanțe politice și de clasă. Mai târziu se încadrează în sistemul politic și economic, influențându-le profund. Din sec. XIX, izvorul

¹³ A se vedea mai detaliat subiectul în cauză la ZLĂTESCU V. *Mari sisteme de drept în lumea contemporană*, București, 1992; ДАВИД Р.; ЖОФРЕ-СПИНОЗИ К. *Основные системы современности*. Москва: Изд-во Прогресс, 1998.

principal al acestui mare sistem este legea. În majoritatea statelor din sistemul continental sunt adoptate Constituții – legi fundamentale scrise. Sistematizarea dreptului în această familie se supune codificărilor vaste. Dreptul romano-germanic se divizează în public și privat. Respectând tradițiile universităților europene, doctrina este o sursă importantă de drept.

Familia anglo-saxonă de drept, numită și de drept comun (*common law*) s-a constituit în sec. XIII, în urma practicii judecătoriilor regale de la Westminster. Se consideră, în cadrul familiei respective, că dreptul este acolo, unde este apărut. Dreptul anglo-saxon se împarte în dreptul precedentelor judecătorești (*common law*), precedente care pot fi create doar de către instanțele judecătorești ierarhic superioare în raport cu instanțele ierarhic inferioare, și nu invers, în acest sens, judecătorul legiferează (*judge made law*); dreptul statutar *statutory law*, care se compune din actele legislative ale Parlamentului, care pot anula precedentele judiciare, și *equity* – dreptul echității, practica juridică nescrisă, care reglementează echitabil diferite relații sociale. În dreptul anglo-saxon nu există coduri tradiționale, nu există diviziunea dreptului în public și privat, nu există legi fundamentale scrise. Dreptul S.U.A., bunăoară, este anglo-american, îmbinând specificul sistemului anglo-saxon și particularitățile sistemului romano-germanic de drept (Constituție scrisă, codificarea legislației etc.).

Famiiliile religioase și tradiționale de drept (*musulman, hindus, african cutumiar, chinez tradițional*) se caracterizează prin următoarele particularități: a. Îmbinarea dreptului cu religia musulmanilor, hindușilor etc. Izvoarele dreptului fiind cărțile sfinte, tratatele filosofico-religioase; b. Ignorarea dreptului ca atare, căutându-se alte căi nejuridice de reglementare a relațiilor sociale, de soluționare a litigiilor. („Judecătorul nu trebuie să aplice strict legea, trebuie împăcată puterea cu echitatea și

dreptatea”¹⁴); c. Lipsa sistematizării normelor de drept și caracterul arhaic al reglementărilor.

Bibliografie selectivă

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, cu modificări și completări.
2. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004, p. 51 - 56; p. 193 - 203.
3. BĂDESCU, M. *Concepte fundamentale în teoria și filosofia dreptului*: în 3 vol. București: Editura Lumina Lex, 2001-2002, Vol II: Familii și tipuri de drept, 2002. 147 p. Vol III: Școli și curente în gândirea juridică, 2002. 235 p.
4. BERNO, F.; BORDENAVE, M.L. *Droit: notions essentielles*. France: Nathan, 1997. 128 p.
5. BALTAG, D. *Teoria generală a dreptului și statului: curs introductiv*. Cimișlia: Editura TIPCIM, 1996. 329 p.
6. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995. 608 p.
7. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
8. HART, L. *Conceptul de drept*. Chișinău: Editura Sigma, 1999. 304 p.
9. JITARU, L. *Dicționar de maxime și expresii juridice latine (latin-român-rus)*. Chișinău: Editura Muzeum, 2001. 256 p.
10. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
11. MOLCUȚ, E.; OANCEA, D. *Drept roman*. București: Editura Casa de editură și presă Șansa S.R.L. ediția a III-a, 1995. 342 p.

¹⁴ În dreptul hindușilor.

12. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
13. *Антология мировой правовой мысли (в 5-ти томах)*. Москва, 1999.
14. ДАВИД Р.; ЖОФРРЕ-СПИНОЗИ К. *Основные системы современности*. Москва: Изд-во Прогресс, 1998. 400 с.
15. ИВАШЕВСКИЙ, С.Л. *Проблема сущности права в истории отечественной философско-правовой мысли // Государство и право*, 2007, № 12, с. 65 - 70.
16. КАШАНИНА, Т.В. *Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы: учебное пособие*. Москва: Изд-во Юрист, 1999.
17. МАЛЬЦЕВ, Г.В. *Понимание права: подходы и проблемы*. Москва: Изд-во Прометей, 1999.
18. МАРЧЕНКО, М.Н. *Правовые системы современного мира: Учебное пособие / МГУ им. М.В. Ломоносова*. Москва: Изд-во Зерцало, 2001. 394 с.
19. ПЕТРОВА, Л. В. *Об естественном и позитивном праве: критические заметки по поводу учебника С.С. Алексеева // Государство и право*, 1995, № 2.
20. ТИХОМИРОВ, Ю.А. *Право: национальное, международное и сравнительное // Государство и право*, 1999, № 8.

Curs 4. Principiile dreptului

Conținut tematic:

1. Noțiunea și valoarea principiilor dreptului
2. Noțiunea de principii generale ale dreptului
3. Principiul general al egalității
4. Principiul general al libertății

5. Principiul general al responsabilității
6. Principiul general al justiției
7. Principiile ramurale ale dreptului
8. Principiile interramurale ale dreptului

- 1 -

Având în vedere conținutul complex al noțiunii „*principiile dreptului*” și importanța deosebită a conceptului respectiv pentru conștientizarea juridicului, vom rezerva un spațiu extins subiectului.

Doctrina juridică înregistrează o definiție-tip a noțiunii „*principiile dreptului*”, după cum urmează: *idei generale, postulate călăuzitoare sau precepte directoare care stau la baza întregului sistem de drept dintr-o țară, orientând reglementările juridice și aplicarea dreptului.*

Gh. Avornic și Gh. Lupu completează definiția principiilor dreptului, accentuând că principiile dreptului sunt determinate de relațiile sociale, fiind expresia valorilor promovate și apărate de drept și sunt idei ale conținutului tuturor normelor juridice.¹⁵ Iar D. Mazilu completează fondul definiției principiilor dreptului, evidențind caracterul fundamental al acestora, considerând că ele cuprind cerințele obiective ale societății în procesul creării dreptului și realizării dreptului, sunt produsul observației nevoilor societății¹⁶.

Gh. Boboș și B. Negru concep principiile dreptului atât în funcție de fundament al sistemului de drept, cât și în funcție de modalitate de

¹⁵ LUPU, GH.; AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului: manual*. Studiu teoretic introductiv. Chișinău: Editura Lumina, 1997, p. 99-101.

¹⁶ MAZILU, D. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura All Beck, 1999, p. 117.

coordonare a normelor juridice în cadrul sistemului, în jurul unei idei călăuzitoare¹⁷.

În opinia lui N. Popa, principiile dreptului sunt acele idei conducătoare ale conținutului tuturor normelor juridice¹⁸.

Gh. Mihai și R. Motica susțin că principiile dreptului constituie esența lui și reprezintă fundamentul oricărui sistem de drept, de aceea, se regăsesc în acestea. În măsura în care sunt cunoscute, recunoscute de către autoritatea legiuitoare și consacrate de ea, principiile dreptului dau sistemului de drept validitate și stabilitate¹⁹.

G.C. Fiodorov afirmă că principiile dreptului într-o formă concentrată caracterizează esența și conținutul dreptului, oglindesc principalele legități și fundamente ale formațiunii social-economice respective și tipului de drept corelativ; sunt evidențiate caracterele universal, imperativ, de supremație și de pondere generală a principiilor dreptului²⁰.

M.N. Marcenco susține că principiile dreptului nu întotdeauna sunt la suprafață, adică evidente și explicite, însă prezente în orice sistem de drept²¹.

¹⁷ BOBOȘ, GH. *Teoria generală a dreptului*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 1999, p.186; NEGRU, B. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Secția Editare a Academiei de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, 1999, p. 126-127.

¹⁸ POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996, p. 112.

¹⁹ MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997, p. 123.

²⁰ ФЕДОРОВ, Г.К. *Теория государства и права: Учебник*. Кишинев: Концерн Пресса, 1998, с. 219.

²¹ *Теория государства и права: Курс лекций / под ред. М.Н. Марченко*. Москва: издательство Зерцало, 1997, с. 295.

G.N. Manov face distincție între principiile de drept pozitiv și principiile de drept suprapozitiv (natural). Nuanțare actuală și necesară, însă inacceptabilă în dreptul socialist care reducea principiile dreptului la legislație și care puteau fi deduse doar din legislație, însă nu din idei abstracte²².

M.I. Baitin definește principiile dreptului în funcție de idei de bază, reglementări și determinări care constituie fundamentul moral și organizațional al apariției, dezvoltării și funcționării dreptului. Principiile dreptului sunt suportul constituirii, dinamicii și acțiunii dreptului. Principiile determină orientarea (natura) democratică sau totalitară a dreptului. Ele exprimă ceea ce este principal, fundamental în drept, ceea ce este orientat asupra evoluției dreptului. Principiile dreptului reflectă, pe de o parte, legitățile obiective ale dezvoltării societății date, iar, pe de altă parte, exprimă năzuințele subiective sau conștiința juridică a membrilor societății²³.

Așadar, în opinia autorului, *principiile dreptului* sunt idei de maximă generalitate, esență și valoare ale sistemului juridic, care întemeiază dreptul pozitiv sau orientează elaborarea și realizarea dreptului pozitiv.

- 2 -

Principiile generale sunt reguli de drept obiectiv, exprimate deseori prin texte scrise și întotdeauna prin jurisprudență, dotate cu un caracter de generalitate²⁴. După H. Buche, principiile generale ale unui sistem constituie ansamblul propozițiilor directe care le sunt subordonate atât structura, cât și dezvoltarea sistemului.

²² *Теория государства и права: Учебник для вузов.* / Под ред. проф. Г.Н. Манова. Москва: издательство БЕК, 1996, с. 172.

²³ БАЙТИН, М.И. *Сущность права: современное нормативное правопонимание на грани двух веков.* Саратов, 2001, с.151-152.

²⁴ БЕРЖЕЛЬ, Ж.Л. *Общая теория права* / Под.ред. В.И. Даниленко. Москва: Nota bene, 2000, с. 56.

În opinia lui N. Popa, “un *principiu general de drept* este rezultatul unei experiențe sociale și o reflectare a unor cerințe obiective ale evoluției societății, ale conviețuirii sociale, ale asigurării acelui echilibru necesar între drepturile unora și obligațiile altora”²⁵.

Principiile generale ale dreptului îmbrățișează un mare număr de cazuri concrete, ... rezumă fie aprecierile individuale ale relațiilor juridice, fie elementele lor de fapt și ... iau forma unor definiții științifice” – arată M. Djuvara în “Enciclopedia juridică”²⁶.

Principiile generale ale dreptului sunt un ansamblu de idei directoare care, fără a avea caracterul precis și concret al normelor de drept pozitiv, orientează aplicarea dreptului pozitiv. De exemplu, ideile privind libertatea umană se concretizează în principiul autonomiei de voință²⁷.

Principiile generale ale dreptului sunt începuturi de bază care determină cele mai esențiale trăsături ale dreptului în ansamblu conținutul lui, și particularitățile de regulator al relațiilor sociale în ansamblu. Aceste principii se extind asupra tuturor normelor juridice și acționează în toate ramurile dreptului indiferent de caracterul și specificul relațiilor reglementate²⁸.

²⁵ POPA, N. *op. cit.*, p. 114.

²⁶ DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995, p. 276.

²⁷ POPESCU, S. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Lumina lex, 2002, p. 163.

²⁸ FIODOROV, G., *op. cit.*, p. 219.

T. Mînzală distinge într-un principiu general de drept “un început în ordinul idealului care se prezintă sub forma unei axiome sau deducții, deoarece s-a născut printr-o generalizare de fapte experimentale”²⁹.

A. Popescu situează principiile generale de drept dincolo de ordinea pozitivă, pe planul dreptului natural. Stabilind din analiza socio-juridică a diferitor perioade anterioare că sunt “... principii generale de drept natural care nu aparțin nici unei epoci, sunt universal valabile, indiferent de timp și spațiu”³⁰.

V.D. Zlătescu pune în evidență generalitatea principiilor dreptului, definindu-le ca factori comuni, idei constante ce se desprind din întreaga legislație³¹.

În opinia autorului, *principiile generale ale dreptului sunt acele principii ale dreptului care întemeiază conținutul tuturor normelor juridice dintr-o ordine juridică pozitivă, asigurându-i unitatea materială și procesuală. Or, principiile generale ale dreptului sunt ideile de maximă generalitate, esență și valoare ale conținutului tuturor normelor juridice dintr-o ordine juridică pozitivă, care-i asigură integritatea materială și procesuală.*

J.L. Constantinesco numește principiile comune tuturor sistemelor juridice “constante generale”, ceea ce ar însemna că ele există în măsură în care natura umană sau structurile sociale cunosc elemente permanente. Aceste principii, însă, având un grad înalt de abstractizare, își pierd contactul cu realitatea juridică sau socială, sau economică.

²⁹ MÎNZALĂ, T. *Studiu asupra principiilor dreptului*. Constanța: Editura Muntenia, 1996, p. 54.

³⁰ POPESCU, A. *Teoria dreptului*. București: Editura fundației România de Mâne, 1999, p. 107.

³¹ ZLĂTESCU, V.D. *Introducere în logistica formală (tehnica legislativă)*. București: Editura Oscar Print, 1996, p. 108.

Astfel, este afectată valoarea practică a principiilor generale. Ele pot satisface interesul teoreticienilor, în funcție “de idei generale”, și mai puțin necesitățile practicii juridice, în funcție de “adevărate principii comune” aplicabile realității³².

Tendința de a extinde numeric principiile generale ale dreptului este proprie unor doctrinari (D. Mazilu, G. Fiodorov, V.M. Curițin, Z.D. Ivanova, M.I. Baitin ș.a.). Spre exemplu, M.I. Baitin numește următoarele principii generale ale dreptului: libertatea; egalitatea; dreptul la viață; dreptul al proprietate; demnitatea; justiția; omul - valoarea supremă; familia și poporul – izvorul puterii; apărarea drepturilor naturale ale omului – scop și îndatorire a statului; legalitatea; îmbinarea convingerii și a constrângerii; încurajare și limitare în drept; federalismul³³, în total 13 principii. Printre acestea depistăm și drepturi subiective, și funcții ale statului, și metode de reglementare juridică.

G. Fiodorov propune o listă din 12 principii generale: 1) consolidarea juridică a bazelor social-politică și economică a statului, a relațiilor de producție dominante; 2) consolidarea juridică a puterii publice, a structurii ei; repartitia împuternicirilor între organele publice, a formelor și metodelor lor de funcționare; 3) principiul libertății sociale; 4) principiul echității (dreptății) sociale; 5) principiul democratismului; 6) principiul umanismului; 7) principiul legalității; 8) principiul egalității în drepturi; 9) principiul internaționalismului; 10) principiul unității drepturilor și îndatoririlor juridice; 11) principiul justiției; 12) principiul răspunderii pentru vină³⁴.

³² CONSTANTINESCO, L.J. *Tratat de drept comparat*. Vol.II: Metoda comparativă. București: Editura All Educational, 1998, p. 319.

³³ BAITIN M., *op. cit.*, p. 90.

³⁴ FIODOROV G., *op. cit.*, p. 222 - 223.

Fără a recurge la extinderi sau restrângeri raționale, opinăm pentru principiile generale ale dreptului R. Moldova, inerente tuturor normelor, instituțiilor juridice și ramurilor dreptului în vigoare, după cum urmează: *principiul justiției* (descendente: echitatea sau dreptatea socială, separarea puterilor în stat etc.); *principiul libertății* (descendente: buna credință, pluralismul politic); *principiul egalității* (descendente: legalitatea, nediscriminarea, asigurarea bazelor legale de funcționare etc.); *principiul responsabilității* (descendente: *pacta sunt servanda*, răspunderea pentru vină etc.); *principiul unității* (descendente: unitatea drepturilor și îndatoririlor juridice, democratismul, internaționalismul, solidaritatea etc.); *principiul ierarhiei* (descendente: cooperarea, supremația Constituției, întâietatea dreptului comunitar etc.).

Principiile generale ale dreptului sunt viabile în măsura în care devin parte componentă a conștiinței juridice a guvernanților și guvernaților. În dependență de realizarea acestui deziderat, principiile generale ale dreptului nu vor fi abstracții pure sau declarații rupte de realitate.

- 3 -

În sensul său metafizic, *libertatea* este esența spiritului. Libertatea este conștiința de sine a spiritului, este raportarea simplă la sine însuși. După Hegel, libertatea este ceea ce nu se raportează la altceva, ceea ce nu atârână de aceasta. Omul liber este omul care în conștiința sa are sentimentul că a atins plenitudinea conștiinței de sine³⁵.

În accepțiunea filosofică, *libertatea* este un ideal care așteaptă să fie realizat. De aceea, libertatea nu este doar o posibilitate, însă o muncă spirituală consecventă, o luptă de perfecționare continuă a ființei umane,

³⁵ HEGEL, G.W.F. *Principiile filosofiei dreptului sau elementele de drept natural și de știință a statului*. București: Editura IRI, 1996, p. 71.

indiferent de cadrul social înconjurător. În raport de gradul de desăvârșire interioară (spirituală), omul este capabil să depășească dependențele din exterior. Or, prin integritatea sa spirituală omul devine cu adevărat independent (liber) față de imperfecțiunile extrinseci.

În viziunea lui Hegel, dreptul este în genere libertate ca idee. “Dreptul este ceva în genere sfânt, numai fiindcă el este existența în fapt a conceptului absolut, a libertății conștiente de sine”. “Fiecare treaptă a dezvoltării ideii libertății are dreptul ei propriu, fiindcă ea este existența în fapt a libertății într-una din determinațiile proprii. ...Moralitatea, eticul, interesul statului constituie fiecare un drept special, fiindcă fiecare dintre aceste forme este o determinare și o existență în fapt a libertății. În conflict ele nu pot intra decât în măsura în care stau pe aceeași linie, aceea de a fi drepturi, dacă punctul de vedere moral al spiritului nu ar fi și el un drept, libertatea în una din formele sale, ea nu ar putea să intre în nici un fel în conflict cu dreptul personalității sau cu un altul; fiindcă dreptul cuprinde în sine conceptul libertății, cea mai înaltă determinare a spiritului, față de care orice altceva este lipsit de substanță”³⁶.

În această ordine de examinare a ideii de libertate, I. Dogaru, D.C. Dănișor, Gh. Dănișor identifică contradicția de netrecut între caracterul etern al libertății ființei umane și regulile de circumstanță ale dreptului pozitiv. “Rolul principiului libertății în dreptul pozitiv este de natură pur ideală, el acționând ca un canon situat deasupra relațiilor în care este încadrat omul ca ființă socială. El rămâne un ideal, după care totuși se orientează toate preceptele dreptului pozitiv”³⁷. Libertatea constituie substanța și determinarea dreptului, iar sistemului dreptului

³⁶ *Ibidem*, p. 51.

³⁷ DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999, p. 74.

este domeniul libertății înfăptuite.³⁸ Limitele dreptului pozitiv sunt dictate de însuși principiul libertății în sensul său absolut. Definiția kantiană a dreptului este elocventă în acest sens, cu adevărat, voința fiecăruia poate coexista cu voința altora doar în raport cu o lege universală de libertate.

Este important de delimitat libertatea în sens obiectiv de libertatea în sens subiectiv. Distanța este dictată de dublul aspect relațional drept - libertate. În sens obiectiv (absolut), libertatea este ideea călăuzitoare a dreptului, dar care întemeiază dreptul pozitiv; aceasta este semnificația de principiu. În sens subiectiv (relativ), libertatea este facultatea persoanei umane, dreptul natural conceput ca drept subiectiv; aceasta este semnificația individualizată a libertății. Libertatea individuală, ca expresie a voinței libere, este axată pe libertate-principiu. În societate libertatea unui individ încetează acolo unde începe libertatea altui individ. Iar dreptul pozitiv nu face altceva decât să asigure existența libertăților individuale într-o societate dată. Dependența libertății la nivel micro (subiectiv) de libertatea la nivel macro (obiectiv) este tratată de I. Dogaru, D.C. Dănișor și Gh. Dănișor, după cum urmează: “Libertatea este ca un for călăuzitor: încercând să o atingem, înfăptuim grade diferite de libertate-relație în manifestarea sa concret istorică. Cu cât treapta pe care ne înălțăm în drumul nostru vertical spre libertate este mai înaltă, cu atât relațiile dintre indivizi devin mai juste, iar idealul de justiție se poate înfăptui. Idealul de justiție trebuie fundamentat pe principiul libertății individuale, singurul care poate duce la relații sociale cât mai departe”³⁹.

În loc de sinteză vizavi de principiul libertății, subsemnăm la demersul kantian privind relația libertate - drept: ideea de libertate sau

³⁸ POPA, N., *op. cit.*, p. 127.

³⁹ DOGARU, I., ș. a., *op. cit.*, p. 75.

de voință liberă este de esența ființei noastre, ca unic absolut pe care mintea noastră poate să-l cunoască.

- *Libertatea* este o noțiune absolută și o cerință indiscutabilă. Ea este o realitate care nu cere nici măcar să fie justificată, ci se impune prin sine.
- Numai pe baza acestei libertăți, viața socială nu s-ar putea realiza. Libertatea absolută ar duce la anarhie.
- Nu doar libertatea individuală trebuie să se afirme, ci și libertatea colectivă a grupului social. Pentru ca aceste două feluri de libertate să poată exista, se impune să se limiteze una pe alta. Fiecare face o concesie în favoarea celeilalte.
- Prin libertatea limitată a individului se întemeiază și se consolidează libertatea tuturor. Cert lucru, limitarea libertății individuale, pentru crearea libertății tuturor e condiționată de anumite norme. Ea nu se poate decreta oricum, la întâmplare. Aceste norme sunt norme de drept.

- 4 -

Prin *egalitate*, conform DEX-ului, înțelegem faptul de a fi egal, starea a doua sau mai multe lucruri egale între ele. Egal înseamnă a fi la fel cu altul într-o anumită privință; de a avea aceleași drepturi și aceleași îndatoriri.

Platon arată în “Legile” că egalitatea și proporția nu sunt bazate nici pe percepția simțurilor, nici pe plăcerea ce se poate găsi între ele, ci în primul rând pe adevăr, și aproape pe nimic altceva. Se pune în evidență, așadar, fundamentul egalității spiritul uman neperen prin care suntem egali în fața Absolutului (Rațiunii Supreme). Marele elin recunoaște faptul că “...egalitatea adevărată și perfectă nu-i este oricui

ușor s-o cunoască: numai Zeus și foarte puțini oameni au noțiunea aceasta”⁴⁰.

Egalitatea, asemeni libertății și justiției, poate fi examinată din dublă perspectivă. Egalitatea perfectă (ideală), care este cea adevărată, și egalitatea imperfectă (“pământească”), care în fapt nu există, însă aspiră spre ideal. De fapt, omenirea există datorită marilor idei de libertate, egalitate și fraternitate, afirma E. Roerich. Dacă aceste idei vor fi considerate utopice și pe acest motiv omenirea se va distanța de la ele, atunci aceasta ar echivala cu trecerea în neființă a omenirii. Fără asimilarea acestor idei majore în inimi, omenirea va fi invadată de crime nemaivăzute și desfrâu, consecința cărora va fi descompunerea și pierirea umanității.

Principiile egalității, justiției și libertății constituie trinitatea ideatică a dreptului. Principiul justiției după aria de cuprindere înglobează principiile libertății și egalității. Egalitatea este doar o formă a justiției, prima fiind subordonată celei din urmă. Platon spunea că justiția nu este decât egalitatea stabilită între lucruri neegale, conform naturii lor, și că nu există egalitate între lucruri neegale, decât în măsura în care este păstrată proporția⁴¹. Continuitatea în gândire privind raportul egalitate - libertate este susținută peste secole de N. Popa. Doctrinarul își exprimă convingerea că, “nu poate exista egalitatea decât între oamenii liberi și nici libertatea decât între oameni ai căror egalitate este consfințită juridic. Egalitatea privește echilibrul vieții, iar libertatea privește capacitatea oamenilor de a acționa fără opreliști”⁴².

⁴⁰ PLATON, *op. cit.*, p. 85; p. 170.

⁴¹ PLATON, *op. cit.*, p. 170.

⁴² POPA, N., *op. cit.*, p. 121.

Unitatea principială a egalității și libertății este materializată juridicește în Declarația universală a drepturilor omului. Aceste idei capătă viabilitate la nivel subiectiv, fiind consacrate ca drepturi și libertăți fundamentale. Egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii; egalitatea de tratament juridic; egalitatea șanselor; nediscriminarea; “salariu egal pentru o muncă egală” și alte realizări ale progresului gândirii umane care și-au găsit oglindire în reglementările naționale și internaționale. Meritul deosebit în acest sens le revine revoluționarilor francezi, care au afirmat principiile libertății, egalității și justiției în calitate de fundamente ale statalității.

Egalitatea nu trebuie concepută în funcție de capacități și aptitudini egale. Este o înțelegere greșită, similară cu conceperea libertății în funcție de samovolnicie. Fiecare cetățean este egal în fața legilor statului și doar capacitățile acestuia vor determina locul pe care îl va ocupa în ierarhia socială.

Egalitatea, în sens absolut, este irealizabilă datorită construcției ierarhice a macro și microcosmosului. Societatea în mod implicit este subordonată principiului universal al Ierarhiei. Ierarhia este o Lege Cosmică (universală), care afirmă doar egalitatea incipientă a monadelor până la configurarea individualităților. Legile statului pentru a fi viabile trebuie să oglindească Legile (Principiile) universale. De aceea, orice cetățean prin naștere este egal în drepturi cu alți cetățeni ai statului și această stare *de jure* trebuie garantată. Legea Ierarhiei statuează, în același timp, asupra oportunității inegalității, adică a diferențierii universale, conform căreia se instituie relații de supraordonare și subordonare în cadrul sistemelor. Oportunitatea inegalității oamenilor în dependență de capacități și aptitudini este justă, deoarece acestea sunt rezultatul evoluției și eforturilor individuale milenare. Inegalitatea, în acest sens, este justificată și este subordonată principiului Ierarhiei. Problema inegalității oamenilor ar fi soluționată, dacă Principiul

Ciclicității (Legea Reîncarnării) ar fi accesibil și acceptat de conștiința umană⁴³.

Așadar, în ordine sintetică am stabilit că:

- *Egalitatea* este principiul ce se degajă inițial din principiul (legea) universal al Ierarhiei.
- *Egalitatea*, în funcție de principiu al dreptului pozitiv, este în concordanță cu egalitatea, în sens absolut (ideea incipientă a egalității, în sens pozitiv).
- Principiul egalității este intercalat cu principiile libertății și justiției.
- *Egalitatea* se manifestă în dreptul pozitiv în dublă postură: 1) idee generală a tuturor normelor juridice; 2) exigență a titularului dreptului subiectiv față de agenții aplicării dreptului obiectiv.
- *Egalitatea* este mijlocul de realizare al echității sociale; unul din “elementele logice ale justiției”, după M. Djuvara.

- 5 -

Principiul (ideea) *responsabilității* este într-o legătură implicită cu principiul (ideea) libertății. Responsabilitatea însoțește libertatea⁴⁴. Voința liberă a omului este generatoarea responsabilității. Omul, liber creator al cauzelor prin puterea voinței sale, poate și trebuie să fie responsabil de efectele implicit produse. A fi responsabil înseamnă a accepta și a suporta consecințele gândurilor, dorințelor și faptelor. *Contrario*, a fi iresponsabil este echivalent cu a fi involuntar și, respectiv, a fi neliber. Altfel zis, responsabilitatea este antrenată atunci, când voința omului nu este constrânsă de factori interni sau externi și, deci este liberă. După Kant, acesta este principiul autonomiei voinței care trebuie să administreze activitatea rațională a omului. Voința

⁴³ РЕРИХ, Е. И. *Письма Елены Рерих, 1929-1938*. В 2-х т. Т.2 Минск: Белорусский фонд Рерихов; ПРАМЕБ, 1992, р. 414.

⁴⁴ ПОРА, N., *op. cit.*, p.123.

absolut bună ar fi singura lege universală înaintată față de orice ființă rațională. Acest ideal kantian ar duce la instaurarea responsabilității universale. Voința bună poate fi cultivată ca fâgaș al eliberării de acțiunea factorilor interni (gânduri, dorințe) și externi (fapte), străini dezideratului propus. O persoană este autonomă în măsura în care reușește să-și frâneze pornirile dictate de simțuri, adică are un comportament rațional, în afara oricărui mod constrângător. Numai în această situație ea devine responsabilă juridic și moral⁴⁵.

Responsabilitatea poate fi examinată din perspectiva moralei și din cea a dreptului. Morala, care administrează universul gândurilor, dorințelor, sentimentelor umane, este domeniul responsabilității pentru emanațiile lumii interioare (psihice) a subiectului. Dreptul pozitiv, care prin reglementările sale direcționează conduita umană sau faptele în acțiune sau inacțiune, este domeniul responsabilității exterioare, a răspunderii juridice.

T. Mînzală arată, că “atunci când un individ nu aderă la sistemul de norme oficiale, mai ales juridice, considerându-le exterioare și străine, aceste norme i se impun totuși, iar el este obligat să le respecte, adică îi impun o răspundere. Într-o astfel de situație individul este răspunzător, nu și responsabil în raport cu normele pe care le dezaprobă, dar le respectă din obligație”⁴⁶. Dacă responsabilitatea morală se înfăptuiește, ca regulă, în raport cu sine însuși, implicând sancțiunile moralei, atunci răspunderea juridică este un raport juridic de constrângere a făptuitorului de către organul competent de a aplica sancțiunile juridice.

⁴⁵ DOGARU, I. ș. a., *op. cit.*, p. 83.

⁴⁶ MÂNZALĂ, T., *op. cit.*, p. 35.

“...În timp ce răspunderea se întemeiază pe norme și derivă din acestea, responsabilitatea se întemeiază pe valorile acceptate de individ, fiind o dimensiune ce derivă din propria opțiune și individuala voință”⁴⁷.

Împărtășim întru totul constatarea făcută de N. Popa privind responsabilitatea ca fenomen social ce exprimă un act de angajare a individului în procesul integrării sociale. Iar nivelul și măsura responsabilității sunt apreciate în funcție de gradul și conținutul procesului de transpunere conștientă în practică a prevederilor normelor sociale.

În viziunea lui T. Mînzală, “responsabilitatea reprezintă asumarea conștientă și deliberată – în fața colectivității și a propriei conștiințe – a unei atitudini active și militante față de societate, a grijii pentru succesul și eficiența, pentru consecințele activității pe care un individ o desfășoară sau o conduce în beneficiul comunității din care face parte”⁴⁸.

Dimensiunea socială a responsabilității este abordată de asemenea de P.A. Varul și I.N. Greazin. Astfel, “responsabilitatea este un mijloc de reglementare a conduitei umane prin intermediul căruia activitatea subiectului (individului, colectivității de oameni) este supusă autoevaluării morale și evaluării sociale a rezultatelor acțiunii sub forma sancțiunilor morale, juridice ș.a. (atât negative, cât și pozitive), realizată în cadrul unui sistem de relații sociale și cu participarea instituțiilor sociale corespunzătoare”⁴⁹. Definiția respectivă pune în evidență locul și rolul responsabilității în funcție de instrumentar al sistemului relațional

⁴⁷ *Ibidem*

⁴⁸ *Ibidem*, p. 34.

⁴⁹ *Ученые записки Тартуского государственного университета. Принципы ответственности в социальном управлении, труды по философии.* Тарту, 1982, с. 9.

social, care asigură dinamica raporturilor sociale. În acest context, M. Djuvara spunea că, "îndată ce două persoane se ating, nasc drepturi și obligații, căci îndată ce există posibilitatea de acțiune de la o persoană la alta, începe responsabilitatea unei persoane față de cealaltă"⁵⁰.

Dimensiunea juridică a responsabilității presupune asumarea, de regulă, prin constrângere publică a consecințelor negative ale faptelor ilicite săvârșite de o anumită persoană. Răspunderea juridică poate fi caracterizată în funcție de reacție negativă, de condamnare a statului față de conduita ilicită a unui subiect. Răspunderea juridică este o formă de reacție față de încălcările normelor juridice, acționând indirect la asigurarea executării cerințelor legale.

Răspunderea juridică nu trebuie redusă doar la constrângere publică, pentru că astfel dreptul riscă să devină sancționator negativ. Or, asumarea și executarea benevolă a obligațiilor juridice implică răspunderea juridică pozitivă și, respectiv, aplicarea sancțiunilor juridice pozitive stimulative și de încurajare. Deci, principiul responsabilității va governa întreg procesul de realizare a dreptului, implicând "promovarea valorilor sociale și umane prin normele juridice și o acțiune conștientă de apărare a acestor valori"⁵¹.

Eliberarea comportamentului de orice constrângere este premisa oricărui comportament etic sau juridic. În această premisă I. Dogaru, D.C. Dănișor, Gh. Dănișor văd justificarea responsabilității. Omul este liber și responsabil, dacă răspunde numai de faptele sale săvârșite în afara oricărei presiuni exterioare de natură să-i altereze voința. Omul nu trebuie să fie responsabil de frica pedepsei, ci responsabilitatea sa trebuie să rezulte din convingerea că el acționează ca ființă liberă, pentru ca actele sale sunt în concordanță cu interesul social. Un om este

⁵⁰ DJUVARA, M., *op. cit.*, p. 412.

⁵¹ MAZILU, D., *op. cit.*, p. 135.

responsabil atunci, când consideră că ordinea socială este în concordanță cu propriile sale aspirații. Cultura libertății poate genera fără opreliști cultura responsabilității. Numai într-o astfel de societate responsabilitatea poate fi concepută ca aderare necondiționată la valorile umane⁵².

Cultura libertății și, implicit, cultura responsabilității sunt dependente de procesul dificil de cultivare a voinței umane. Pentru a evita comandamentele exterioare și a fi independent de ele în plan acțional, omul trebuie să fie dependent față de propria voință bună pe care o va consolida consecvent și conform exigențelor rațiunii sale supreme. De aceea, omul este, în primă instanță, responsabil pentru consolidarea voinței sale în albia binelui comun, iar, în ultima, răspunzător pentru manifestările și exteriorizările sale volitive față de alte subiecte și mediul ambiant.

- 6 -

Termenul de *justiție* este folosit în mai multe accepțiuni, după cum urmează:

- a) *justiția principială* – dreptatea, care întemeiază orice sistem de drept;
- b) *justiția comutativă* – ideal al fiecărui drept pozitiv, cum îl conturează fiecare legiuitor;
- c) *justiția distributivă* – funcție justițiară a justiției instituționale;
- d) *justiția subiectuală* – sentiment individual de dreptate;
- e) *justiția tehnică* – prerogativa unui organ abilitat de a pronunța dreptul în vigoare într-o cauză oarecare;
- f) *justiția activă* – ansamblu de instituții prin care se exercită funcția judiciară.

Conform opiniei lui Gh. Mihai și R. Motica, "...arheologia cuvântului Justiție ne duce la sanscritul *ja*, greu de tradus prin dreptate, care ni s-ar părea că mai degrabă provine din drept. Sanscritul înțelege

⁵² DOGARU, I., *op. cit.*, p. 84.

prin *ja* ceea ce este bun, sfânt, pur dimpreună... Această trinitate semnificativă a lui *ja* bun – curat - sacru se vedea în normele de atunci, bune – curate - sacre, etico – juridico - religioase, adică sincretice. ...Ele reglementau conduitele umane pe făgașul a ceea ce e bun –curat - sacru, încălcarea lor fiind nu numai faptă ilicită, ci și rușinoasă și păcat”⁵³. Din perspectiva etimologiei, justiția este idealul etic și religios incorporat în drept.

Justiția în sens absolut, în funcție de principiu transcedental care echivalează cu însuși Absolutul, a fost lovită de interpretări înguste, relative, care privează Justiția de caracterul său imuabil. Or, incapacitatea rațiunii umane de a cuprinde infinitul nu afectează de altfel înaltele aspirații ale omenirii spre o Justiție ideală (absolută). Drept confirmare a idealului de Justiție E. Speranția sublinia: “Justiția vine din afară, de sus; e de aceeași natură și proveniență ca și verbul care a creat Lumea. Iubirea este forța elementară de justiție. De aceea, în locul balanței de prăvălie, emblema cea mai vorbitoare a Justiției, ar fi o inimă înaripată, în zbor pe cerul înstelat”.

Ideea de justiție a variat în spațiu și timp, fiind ajustată la necesitățile timpurilor și popoarelor. Ceea ce se părea just într-o epocă, va fi injustul epocii ulterioare. Despre fluctuațiile ideii de justiție ne conving variatele interpretări ale acestui concept.

Majoritatea filosofilor antici totuși vedeau în justiție o noțiune absolută. Astfel, Platon vedea în justiție armonia între virtuți, care sunt: înțelepciunea, curajul, temperanța. “Dreptatea: concordanța sufletului cu sine însuși, și armonia dintre părțile sufletului între ele, unele față de celelalte; starea aceluia care știe să dea fiecăruia ce i se cuvine; starea aceluia care e înclinat să aleagă ceea ce i se pare a fi drept; stare care te

⁵³ MIHAI, GH., *op. cit.*, p. 17, p. 30.

împinge să te supui în viață legii, egalitate socială; stare care te face să slujești legilor”⁵⁴. Iar orice legiuitor mai destoinic își va propune legilor sale un scop unic – virtutea supremă, adică dreptatea perfectă. Deci, după Platon, justiția este de ordin intern (armonia virtuților) și de ordin extern (armonia, acordul între indivizi).

Aristotel vedea în justiție o virtute care constă în a respecta bunul altuia. Conceptul aristotelic al justiției are două fațete: justiția comutativă și justiția distributivă. Cea dintâi constă în egalitatea în schimb, a da fiecăruia o valoare echivalentă valorii pe care a prestat-o. Cea de-a doua constă în a da fiecăruia după meritele sale bunuri, onoruri; este o egalitate proporțională. “...Judecătorul trebuie să fie dreptatea personificată. În persoana judecătorului se caută un intermediar, în ideea că ajungând la intermediar, ajungi la dreptatea însăși”.

După Ulpianus, justiția este voința statornică de a da fiecăruia ceea ce este al său. *Suum cuique tribuere* este elementul distributiv al justiției. Romanii, deci, concepeau justiția în accepțiunea aristotelică a justiției proporționale distributive.

În perioada medievală se afirmă justiția creștină egalitară: egalitatea deplină a oamenilor în fața lui Dumnezeu; chiar dacă Biserica catolică *de facto* a afirmat principiul neegalității (discriminării) altor confesiuni.

Datorită lui H. Grotius în conceptul de justiție este adusă ideea de libertate; justiția fiind definită ca respectul demnității și libertății omenești în “*De jure belli ac pacis*”. Ideea libertății a fost preluată de Locke, Montesquieu, Russo, Kant ș.a. în interpretarea conceptului de justiție.

⁵⁴PLATON. *Legile*. București: Editura IRI, 1995, p. 314 - 315.

Doctrinile contemporane conțin o pluralitate de interpretări ale justiției. Astfel, F. Geny definește justiția ca ordine, echilibru stabilit în baza unei idei de armonie, morală în substanța sa, externă în manifestările sale. J. Dabin vede materia justiției în “*suum cuique tribuere*” și consideră ca intrând în noțiunea de justiție respectul facultăților fizice și morale ale omului și al bunurilor dobândite grație acestei facultăți. Le Fur vede și el în justiție tot respectul personalității omenești, la care adaugă acela al grupurilor sociale. L.A. Hart constată că dreptatea este în mod tradițional percepută ca o menținere sau o refacere a unui echilibru sau a unei proporții. Ch. Perelman definește conceptul de justiție prin intermediul egalității, ca un principiu de acțiune după care membrii aceleiași categorii esențiale trebuie să fie tratați în mod egal.

După G. Del Vecchio, ideea de justiție are un dublu aspect, constituind o schemă logică a juridicității și prezentând totodată o exigență practică de evaluare a acțiunilor umane. Nu există justiție și nu putem afirma că ceva este sau nu este just fără a întrebuița această schemă, prin care însăși ideea de justiție prinde sensul său propriu. Orice criteriu de delimitare corelativă între acțiunile mai multor subiecte în sensul că unul este obligat față de altul, are forma juridicității (a justiției în sens larg). Această exigență se întemeiază însă pe o depășire a individualității fiecăruia din noi, printr-o atitudine de “obiectivitate transsubiectivă”. Justiția urmărește ca în tratamentul real reciproc între oameni să se excludă orice disparitate care nu ar fi fondată pe considerarea dreptului fiecăruia. În acest fel, ideea formulată a justiției este în același timp o exigență logică și o natură a ei. Prescripțiile dreptului pozitiv sunt supuse controlului justiției. Justiția se reflectă în mod variabil în toate legile, dar ea nu se confundă cu nici una, fiind superioară lor. Ca principiu de drept, raționalitatea ideii de justiție ajunge să domine astfel prescripțiile pozitive. *Lex injusta non est lex*,

spuneau romanii. În existența legilor injuste (nedrepte) se impune schimbarea lor sau/și schimbarea ordinii existente, când aceasta este un obstacol definitiv în realizarea justiției. Nimic, însă nu se poate pretinde în numele justiției fără o supunere la poruncile ei, - arăta Del Vecchio ⁵⁵.

În aceeași ordine de idei, M. Djuvara afirmă că "... dreptul pozitiv are neapărat nevoie să se întemeieze pe ideea de justiție: fără realizarea acestei idei nici o societate nu poate să subziste. ...Justiția consideră și apreciază acțiunile umane întrucât sunt exteriorizate prin acte sociale... Justiția nu poate fi considerată ca un produs arbitrar al unor voințe oarecare și nici nu se poate reduce la o simplă constatare a unor realități de fapt. ...Grație justiției, care există mai presus de orice, aspirațiile cele mai înalte ale sufletului nostru sunt justificate, iar viața cu toate luptele și suferințele ei, merită să fie trăită, găsește un temei și o supremă verificare"⁵⁶.

Am apelat la mai multe interpretări ale conceptului de justiție pentru a conchide următoarele:

- *Justiția*, alături de libertate, este un principiu *a priori*, care anticipează dreptul pozitiv, numită Justiție ideală (absolută).
- *Justiția* față de dreptul pozitiv se manifestă ca principiu întemeietor, dar și ca principiu director al sistemului juridic al societății.
- *Justiția* ideală este eclipsată de conștiința juridică socială, de dinamica raportului: guvernanți și guvernați.
- Justul și juridicul nu se află întotdeauna în raport de identitate: nu tot ce este juridic este și just: *lex injusta non est lex*.
- Justul este echivalent cu virtutea, deci cu moralul.

⁵⁵ GIORGIO DEL VECCHIO. *Lecții de filosofie juridică*. București: Editura Europa nova, 1993. p. 128-129.

⁵⁶ DJUVARA, M., *op. cit.*, p. 70.

- *Justiția* implică echitatea care nu poate fi concepută în afara moralului.
- *Justiția* ideală (absolută) se raportează la dreptul natural; *justiția* pozitivă sau legală (relativă) se află în raport cu dreptul pozitiv.

În fine, împărtășim opinia sintetică a lui Gh. Mihai și R. Motica, conform căreia principiul Justiției fundamentează justificativ *justiția* concretă și îi poate da interpretarea proprie "...vom spune că principiul care asigură unitatea, omogenitatea, echilibrul, coerența și capacitatea dezvoltării normative particulare a societății este principiul Justiției"⁵⁷.

Gh. Mihai și R. Motica susțin că principiul *justiției* se dimensionează în legalitate, egalitate, echitate și bună credință, *a priori* însă au calificat *Justiția* "inconfundabilă cu buna-credința și echitatea". Pentru a evita suspiciunile vizând afirmațiile autorilor Gh. Mihai și R. Motica, găsim explicațiile de rigoare în aceeași sursă. Echitatea se dovedește a fi doar una din cele trei componente ale *justiției*, în sens de principiu care întemeiază orice sistem de drept. Celelalte două elemente complementare echității sunt îndatorirea și direcționarea⁵⁸.

"Principiul echității nu este alt principiu decât *Justiția*, ci *Justiția* însăși în consensualitate cu Binele moralei. El mlădiează egalitatea juridică formală, o umanizează introducând în sistemele de drept în vigoare categoriile moralei naturale, din perspectiva cărora îndreptățirea este și o facere întru bine și întru libertate"⁵⁹.

- 7 -

Obiectul de reglementare și principiile întemeietoare constituie criterii obiective de construire a unei ramuri de drept, spre deosebire de metoda de reglementare considerată criteriu subiectiv.

⁵⁷ MIHAI, GH., *op. cit.*, p. 127.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 13, p. 17.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 133.

Principiile ramurale ale dreptului sunt acele principii ale dreptului care guvernează cel mult o ramură a dreptului pozitiv. *Principiile ramurale* sunt principiile generale ale tuturor normelor și instituțiilor juridice din cadrul unei ramuri a dreptului.

Deosebim următoarele funcții ale principiilor ramurale: a) funcția de coeziune a normelor și instituțiilor juridice, care au un obiect și o metodă comună de reglementare; b) funcția de configurare a ramurii de drept în cadrul sistemului dreptului, ce se exprimă în consolidarea instituțiilor juridice asemănătoare și departajarea lor de alte instituții juridice divergente; c) funcția de orientare adecvată a raporturilor juridice ce rezultă din ramura de drept respectivă; relevantă este utilitatea acestei funcții în practica juridică; d) funcția de proliferare a principiilor ramurale, prin care se asigură dezvoltarea ramurii de drept în cadrul sistemului.

Datorită faptului constituirii nesimultane a ramurilor dreptului (de exemplu, dreptul civil a apărut în antichitatea romană, dreptul penal s-a diferențiat abia în sec. XVII, dreptul administrativ are autonomie din sec. XIX etc.), putem constata evoluția procesuală a principiilor ramurale ale dreptului.

Principiile ramurii de drept civil, care explică evoluția raporturilor de drept civil, în general, și a modalităților în care sunt apărute și promovate drepturile și interesele legitime în cadrul acestor raporturi, în special, sunt: principiul proprietății, principiul egalității în fața legii civile; principiul îmbinării intereselor personale individuale cu cele obștești generale; principiul ocrotirii drepturilor subiective civile ori al garantării lor. După cum arată Gh. Beleiu, aceste principii sunt consacrate *in terminis* de normele dreptului civil român, motiv pentru care le reținem ca principii fundamentale și specifice ale dreptului civil. Idei călăuzitoare pentru întreaga legislație civilă, privind toate instituțiile

dreptului civil, chiar dacă nu-și manifestă prezența cu aceeași intensitate⁶⁰.

Cu titlu de exemplu, responsabilitatea civilă sau obligația reparării prejudiciului cauzat este consacrată în Codul civil francez (1848), articolul 1382 și următoarele; Codul civil român (1864), articolul 998 și următoarele; Codul civil al Republicii Moldova, articolele 1398-1431. Principiile dreptului civil al R. Moldova sunt înscrise în articolul 1 al Codului civil (egalitatea participanților în raporturile reglementate de legislația civilă; inviolabilitatea proprietății; libertatea contractuală; neimixtiunea în afacerile private; necesitatea realizării libere a drepturilor civile, protecția bunei credințe etc.).

Principiile dreptului familiei descind din principiile ramurale ale dreptului civil, consacrand prioritatea interesului privat. Codul familiei al R. Moldova consfințește expres (art. 2) principiile de bază ale legislației familiei și, implicit, a dreptului familiei, după cum urmează: căsătoria liber consimțită între bărbat și femeie, egalitatea în drepturi a soților în familie, sprijinul reciproc moral și material, manifestarea grijii pentru întreținerea, educația și apărarea drepturilor și intereselor membrilor minori și inapți de muncă ai familiei, inadmisibilitatea amestecului deliberat în relațiile familiale, soluționarea pe cale amiabilă a tuturor problemelor vieții familiale.

Principiile ramurii de drept penal, ca drept al pedepselor, conservă natura sancționatorie a acestei ramuri, după cum urmează: personalitatea răspunderii penale; individualizarea pedepsei; legalitatea incriminării (*nullum crimen sine lege si nulla poena sine lege*); egalitatea în fața legii penale; umanismul dreptului penal, etc. În ramura

⁶⁰BELEIU, GH. *Drept civil român: Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*. Ediția a V a revăzută și adăugită de Marian Nicolae și Petrică Trușcă. București: Casa de editură și presă Șansa S.R.L., 1998, p. 35 - 36.

dreptului penal, arată C. Bulai, principiile fundamentale sunt idei directe care călăuzesc elaborarea și realizarea normelor de drept penal, fiind prezente în întreaga reglementare juridico-penală. Toate normele și instituțiile dreptului penal își subordonează acțiunea lor față de acțiunea principiilor fundamentale (*de drept penal* – E.B.), iar acestea din urmă exprimă o anumită concepție de politică penală⁶¹.

Legiuitorul moldovean a codificat următoarele principii ramurale ale dreptului penal, considerându-le “principii de aplicare a Codului penal”: legalitatea (*incriminării și pedepsei* – E.B.), umanismul (*legii penale și tratamentelor* – E.B.), democratismul, caracterul personal al răspunderii penale (*personalitatea* – E.B.), individualizarea răspunderii penale și pedepsei penale. Considerăm că principiile respective sunt suportul ideatic, în primul rând, al tuturor normelor de drept material penal, apoi al normelor de drept procesual penal, or “principii de aplicare a Codului penal”. În art.5 al Codului penal legiuitorul a admis inadvertență între titlul articolului “Principiul democratismului” și textul normei-principiu. În urma interpretării conținutului articolului respectiv, identificăm cu certitudine deplină principiul egalității în fața legii penale, or nediscriminării infractorilor. Faptul constatat ține de responsabilitatea legiuitorului pentru “litera” și “spiritul” legii. În același context, alin. (2), art. 7, cu titlul “Principiul individualizării răspunderii penale și pedepsei penale” enunță un alt principiu de drept penal – justețea răspunderii și pedepsei penale (*non bis in idem*).

Principiile dreptului constituțional, ramură fundamentală a sistemelor de drept contemporan, constituie baza principală a structurării social-economice și a organizării de stat, a funcționării organelor statului, a statutului juridic al cetățeanului. În același timp, principiile

⁶¹ BULAI, C. *Manual de drept penal: partea generală*. București: Editura All, 1997, p. 48 - 52.

ramurii de drept constituțional fundamentează începuturile tuturor celorlalte ramuri ale dreptului în vigoare, precum și în proces de constituire. Principii fundamentale sau constituționale, potrivit Constituției R. Moldova, sunt: suveranitatea și independența puterii de stat; separația și colaborarea puterilor; supremația Constituției; democrația și pluralismul politic, principiile economiei de piață; neretroactivitatea legii; prezumția nevinovăției; dreptul la recunoașterea personalității juridice a fiecărui om etc.

Nu urmărim scopul de a elucida principiile ale tuturor ramurilor dreptului contemporan. Cu titlu exemplificativ, ne-am referit doar la principalele ramuri de drept privat și public. Această sarcină devine cu totul dificilă, dacă nu și imposibilă, datorită faptului că sistemul dreptului contemporan se caracterizează prin mișcări de diferențiere a ramurilor sale și de reunire, ceea ce aduce schimbări atât cantitative, cât și calitative în cadrul sistemului. De exemplu, dreptul familiei s-a desprins din dreptul civil; dreptul protecției sociale din cadrul dreptului muncii, dreptul mediului însă, reunește norme de drept public și drept etc. Modificările în cadrul sistemului nu afectează esența de sistem; ele sunt dovada condiționării reciproce a componentelor sale și interacțiunii cu alte sisteme sociale nejuridice. Având în vedere permeabilitatea sistemului dreptului, nu putem vorbi despre un sistem închis și, deci, despre un număr finit de ramuri ale dreptului și, implicit de un număr determinat și o dimensiune constantă a principiilor ramurale ale dreptului. Cu atât mai mult, activitatea de elaborare a principiilor ce guvernează o ramură de drept este o activitate științifică subiectivă, care marchează profund formularea principiilor ramurale.

În doctrina juridică din Federația Rusă și cea din spațiul postsovietic, alături de categoria principiilor ramurale ale dreptului, întâlnim o altă categorie de principii interraturale ale dreptului

Potrivit opiniei lui B. Negru, principiile interraturale caracterizează două sau câteva ramuri de drept. După părerea lui G. Fiodorov, principiile interraturale sunt începuturi, temeiuri călăuzitoare ale reglementării juridice pentru câteva ramuri de drept înrudite. Definițiile respective ne sugerează cel puțin două întrebări: 1) Care ramuri de drept sunt înrudite? 2) Câte ramuri cel mult sunt călăuzite de principii interraturale? Vom încerca să găsim răspunsul.

Din perspectiva sistemului dreptului, toate ramurile dreptului fiind înglobate într-un tot întreg numit “drept” sunt “înrudite”. Din punct de vedere al diviziunii dreptului, ramurile “înrudite” sunt sistematizate în drept public și drept privat. “Înrudirea” ramurilor de drept privat se face potrivit intereselor particulare proprii unui individ, unei familii, unei clientele comerciale, apărute de normele dreptului civil, familiei, comercial; după modalitatea liberă de manifestare a voinței individuale (autonomia de voință) și după caracterul dispozitiv-permisiv al normelor juridice. “Înrudirea” ramurilor de drept public are loc potrivit interesului comun al tuturor cetățenilor și a societății însăși; după modalitatea autoritară, unilaterală a voinței guvernanților; după caracterul general obligatoriu, imperativ al normelor juridice (constituționale, penale, administrative, financiare etc.)⁶².

Pornind de la metoda specifică de reglementare a relațiilor sociale, ramurile dreptului public sunt “înrudite” prin subordonare, iar ramurile dreptului privat prin egalitatea părților.

⁶² DOGARU, I., *op. cit.*, p. 256 - 258.

Relațiile sociale dintr-un anumit domeniu al vieții sociale (obiectul de reglementare) pot fi reglementate de mai multe ramuri ale dreptului. De exemplu, relațiile de proprietate cad sub incidența dreptului civil, dreptului comercial, dreptului penal etc. Astfel se instituie raporturi de încrucișare (intersecție) a ramurilor dreptului.

Pe lângă criteriile de “înrudire” a ramurilor dreptului, implicit, arătăm și principiile comune pentru cel puțin două ramuri de drept, numite principii interramurale de drept. Sub egida dreptului civil, fundament al dreptului privat, celelalte ramuri de drept privat (dreptul familiei, dreptul comercial, dreptul muncii, dreptul locativ etc.) sunt direcționate de aceleași principii de drept: libertatea contractuală, inviolabilitatea proprietății, neamixtiunea în afacerile private, egalitatea participanților la raporturile juridice etc. Sub egida dreptului constituțional, fundament al dreptului public, celelalte ramuri de drept public (dreptul penal, dreptul administrativ, dreptul financiar, dreptul vamal etc.) sunt diriguite de principii comune de drept: neretroactivitatea legii, prezumția nevinovăției etc. Principii comune ramurilor de drept procesual civil și drept procesual penal sunt: aflarea adevărului, garantarea dreptului la apărare, legalitatea etc.

Așadar, *principiile interramurale ale dreptului* sunt principii generale de drept public sau/și privat care guvernează cel puțin două ramuri ale dreptului.

Evident este faptul că, în urma ierarhizării principiilor dreptului, atât principiile ramurale, cât și cele interramurale ale dreptului dezvoltă și concretizează principiile generale ale dreptului.

Bibliografie selectivă

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, august 1994, nr.1, cu modificări și completări ulterioare.
2. Codul civil al Republicii Moldova (nr.1107-XV, 6 iunie 2002) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 22 iunie 2002, nr.82-86 (967-971), actualizat și republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 01.03.2019, nr. 66-75.
3. Codul penal al Republicii Moldova (nr.985-XV, 18 aprilie 2002) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 13 septembrie 2002, nr.128-129.
4. Codul de procedură civilă a Republicii Moldova (nr.225-XV, 30 mai 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12 iunie 2003, nr.111-115 (1204-1205).
5. Codul de procedură penală a Republicii Moldova (nr.122-XV, 14 martie 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 7 iunie 2003, nr.104-110 (1197-1203).
6. Codul familiei al Republicii Moldova (nr.1316-XIV, 26 octombrie 2000) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 26 aprilie 2001, nr.47-48.
7. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004, 456 p.
8. BOTNARI, E., *Principiile dreptului: aspecte teoretico – practice*. Teză de doctor în drept., Chișinău, 2004. 136 p.
9. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995. 608 p.
10. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
11. GIORGIO DEL VECCHIO. *Lecții de filosofie juridică*. București: Editura Europa nova, 1993. 352 p.

12. JITARU, L. *Dicționar de maxime și expresii juridice latine* (latin-român-rus). Chișinău: Editura Muzeum, 2001. 256 p.
13. HEGEL, G.W.F. *Principiile filosofiei dreptului sau elementele de drept natural și de știință a statului*. București: Editura IRI, 1996. 336 p.
14. MAZILU, D. *Echitate și justiție*. București: Editura științifică, 1972. 283 p.
15. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
16. MÎNZALĂ, T. *Studiu asupra principiilor dreptului*. Constanța: Editura Muntenia, 1996. 48 p.
17. NEGRU, B.; NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului: curs universitar*. Chișinău: Editura Bons offices, 2006. 520 p.
18. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
19. POPESCU, S. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Lumina lex, 2002. 366 p.
20. TĂNĂSESCU, S. *Principiul egalității în dreptul românesc*. București: Editura All Beck, 1999. 367 p.
21. TERRE, F. *Introduction generale au droit*. Paris: Edition Dalloz, 2000. 659 p.
22. БЕРЖЕЛЬ, Ж.Л. *Общая теория права* / Под.ред. В.И. Даниленко. Москва: Издательство Nota bene, 2000. 574 с.
23. ВОДЯНИНА, К.В. Понятие и классификация принципов права // *Вестник Волжского университет*. Серия Юриспруденция, Тольяти, 2001. Вып.14. с. 99 - 117.
24. ВОПЛЕНКО, Н.Н. *Сущность, принципы и функции права*. Волгоград, 1998. 56 с.
25. МАЛЕИН, Н.С. *Правовые принципы, нормы и судебная практика* // *Государство и право*, 1996. № 6. с. 12 - 19.

26. НЕРСЕСЯНЦ, В.С. *Право как необходимая форма равенства, свободы, справедливости* // Социологические исследования. Москва, 2001. №1. с. 3 - 15.
27. ФЕДОРОВ, Г.К. *Теория государства и права: Учебник*. Кишинев: Издательство Концерн Пресса, 1998. 531 с.

Curs 5. Funcțiile dreptului

Conținut tematic:

1. Noțiunea și tipurile funcțiilor dreptului
2. Funcția de reglementare juridică a relațiilor sociale
3. Funcția de conservare și protecție juridică a valorilor sociale
4. Finalitățile dreptului

- 1-

După cum am subliniat, dreptul, în sens obiectiv (pozitiv), este un sistem de norme juridice adoptate și asigurate de stat, la nevoie prin forța de constrângere, în vederea reglementării relațiilor sociale.

Dreptul este un mecanism funcțional–acțional, orientat asupra relațiilor sociale.

Prin *funcție a dreptului*, înțelegem modalitatea și direcția stabilită de stat de acțiune a dreptului în cadrul societății.

În doctrina de specialitate sunt arătate mai multe funcții ale dreptului:

- a) Funcția normativă (de normare a relațiilor sociale);
- b) Funcția de instituționalizare (de formalizare juridică a organizării social-politice);
- c) Funcția de conducere a societății;
- d) Funcția de reglementare a relațiilor sociale;

e) Funcția de conservare, apărare și garantare a valorilor fundamentale ale societății.

De fapt, funcțiile dreptului pot fi reduse la cele două din urmă, care le înglobează pe toate.

Funcția normativă (de normare a relațiilor sociale) implică organizarea relațiilor sociale (nașterea, modificarea, încetarea) în baza normelor juridice. Or, dreptul este forma normativă de organizare a relațiilor sociale, elementul central al realității juridice a societății. După părerea noastră, funcția respectivă este în raport de identitate cu funcția de reglementare juridică a relațiilor sociale.

Funcția de instituționalizare (de formalizare juridică a organizării social-politice) arată legătura organică dintre drept (obiectiv, pozitiv) și stat. Statul își creează forma juridică adecvată pentru instituirea, organizarea și funcționarea instituțiilor publice. Or, statul își asigură legitimitatea mecanismului instituțiilor sale în baza unui sistem de norme juridice inițiate, adoptate și asigurate de către însuși statul, în persoana autorităților legislativă și executivă. Orice organ al statului, instituție publică, are un fundament legal de organizare și funcționare (lege, hotărâre, regulament, statut etc.). În opinia noastră, funcția respectivă se identifică cu funcția normativă a dreptului.

Funcția de conducere a societății este atribuită dreptului obiectiv de însuși statul, care este un sistem instituțional-funcțional al puterii politice legitimat în baza dreptului. Datorită dreptului obiectiv, relațiile sociale capătă un nivel înalt de organizare, stabilitate, dar și dinamică, în comparație cu alte tipuri de norme sociale. În baza dreptului statul își legitimează competențele legislativă, executivă și cea judecătorească, care, fiind exercitate în cadrul societății, conduc la atingerea obiectivelor prestabilite de stat. Conducerea eficientă a societății de către stat în baza dreptului este asigurată, la nevoie, prin coercițiune. Deci, dreptul este un instrument de conducere a societății, inițiat, elaborat, valorificat și asigurat de către stat. Funcția respectivă se deduce din funcția de

reglementare juridică a relațiilor sociale și funcția de conservare, apărare și garantare juridică a valorilor fundamentale ale societății.

Funcția de reglementare juridică a relațiilor sociale implică organizarea relațiilor sociale în temeiul normelor juridice.

Funcția de conservare, apărare, garantare juridică a valorilor fundamentale ale societății este încorporarea și securizarea principalelor valori sociale în normele juridice, adoptate, asigurate și exprimate de către stat în acte normative.

- 2 -

Considerăm că *funcția de reglementare* este funcția primară și principală a dreptului obiectiv (pozitiv). Deoarece prin sistemul normelor juridice sunt instituite, transformate (modificate), desființate raporturile juridice din cadrul societății. Dreptul este un modelator și organizator al relațiilor sociale, care are preeminență față de alte norme sociale, întrucât se atestă în cadrul societății un mecanism de reglementare juridică a relațiilor sociale⁶³.

Reglementarea normativ-juridică este instrumentul principal de conducere a societății.

Reglementarea normativ-juridică este influența rezultativă a mecanismului de mijloace juridice, în special a dreptului, asupra relațiilor sociale. Obiectul reglementării normativ-juridice cuprinde relațiile sociale concrete, volitive, care sunt reglementate de drept sau necesită reglementare juridică. Semnele obiectului reglementării normativ-juridice sunt: a) caracterul social; b) caracterul volitiv (conștient); c) caracterul concret; d) caracterul valoric (importanța relațiilor sociale reglementate). În context, se înregistrează tendința de evoluție a obiectului reglementării normativ-juridice, extinderea și

⁶³ Conceptul mecanismului reglementării juridice a fost formulat de savantul rus Alecsandrov N. Gh. în 1961.

aprofundarea sferei relațiilor sociale reglementate. Însă aceasta nu înseamnă că toate relațiile sociale sunt reglementate juridic sau necesită reglementare juridică, mai mult ca atât, în condițiile statului de drept este abordată frecvent problema eficienței dreptului. De aceea, legiutorul trebuie să-și pună frecvent întrebarea *pot fi reglementate juridic, trebuie sau nu trebuie anumite relații sociale reglementate juridicește?*

Procesul de reglementare juridică se compune din următoarele etape:

- 1) *Formarea normelor juridice*: inițierea, elaborarea, avizarea, expertizarea, dezbateră și adoptarea normelor juridice de către autoritatea competentă.
- 2) *Apariția raporturilor juridice* în baza normelor juridice în vigoare. Etapa acțiunii normelor juridice asupra subiectelor de drept, adică nașterea, modificarea sau stingerea drepturilor subiective.
- 3) *Valorificarea drepturilor subiective și executarea obligațiilor juridice*.

Mecanismul de reglementare juridică a relațiilor sociale implică un sistem de reglementare juridică – un arsenal de instrumente juridice (mijloace, metode, procedee juridice) de reglementare juridică a relațiilor sociale. Astfel, distingem:

- a. Reglementarea juridică *publică* (în cadrul relațiilor de subordonare) și reglementarea juridică *privată, individuală*, (în cadrul relațiilor de colaborare);
- b. Reglementarea juridică *centralizată* și reglementarea juridică *descentralizată*;
- c. Reglementarea juridică prin mijloace de *subordonare, imperative* (obligații de a face și de a nu face (prohibiții)) și reglementarea juridică prin mijloace de *coordonare, dispozitive* (permisiuni, recomandări).

Mecanismul de reglementare juridică a relațiilor sociale implică latura dinamică și latura statică. Or, după caracterul acțiunii dreptului asupra relațiilor sociale, distingem *funcția statică de reglementare juridică* și *funcția dinamică de reglementare juridică*⁶⁴.

Funcția statică de reglementare juridică se manifestă în consolidarea relațiilor sociale și consfințirea intereselor sociale prin mijloace juridice adecvate. Funcția statică se exprimă în mod vădit în normele-principii, normele-sarcini, normele-scop (finalități).

Funcția dinamică de reglementare juridică se manifestă în realizarea normelor juridice, de regulă, în cadrul raporturilor juridice. Esența funcției dinamice de reglementare juridică rezidă în dezvoltarea relațiilor sociale oportune, care rezultă și sunt axate pe necesitățile sociale.

- 3 -

Funcția de conservare, apărare și garantare juridică a valorilor fundamentale ale societății nu poate fi abordată în afara dimensiunii axiologice în drept. Valorile sociale pretind conservare, apărare, garantare din partea întregului sistem normativ social. Dreptul, parte a sistemului normativ social, conservă valori sociale, alături de morală, religie, obiceiuri, coroborându-le cu finalitățile dreptului și statului. Ierarhizarea valorilor în drept a fost fluctuantă, dependentă de forma de guvernare, forma regimului politic, ideologia de partid, cultura juridică, etc. De exemplu, în Codul penal al R. S. S. M. valoarea primară apărată și garantată prin legea penală era securitatea și ordinea publică; în actualul Cod penal al R. Moldova valoarea primară a dreptului penal este viața omului.

⁶⁴ A se vedea Nazarenco Gh., *op. cit.*, p. 18.

Funcția de conservare, apărare și garantare juridică a valorilor fundamentale ale societății, pe scurt, *funcția de apărare* a dreptului, se realizează gradual, în ordinea ce urmează:

- a. Identificarea valorilor sociale, care necesită conservare, apărare, garantare din partea statului;
- b. Elaborarea și adoptarea normelor juridice prohibitive ce interzic săvârșirea faptelor ilicite, care prejudiciază valorile sociale consacrate legal;
- c. Stabilirea faptelor ilicite și identificarea făptuitorilor, care au prejudiciat valorile sociale conservate și apărare prin lege;
- d. Aplicarea sancțiunilor, prevăzute de legiuitor în normele juridice prohibitive, de către organele competente față de făptuitori;
- e. Asigurarea mecanismului eficient de executare a actelor de aplicare a sancțiunilor juridice, hotărârilor judecătorești, în mod special.

Funcția de apărare a dreptului încorporează funcția statică de reglementare juridică, raportată la principalele valori sociale. Astfel, dreptul constituțional apără suveranitatea, independența statului, integritatea teritorială, identitatea națională, drepturile și libertățile omului, democrația, proprietatea etc., valori arătate nemijlocit în Preambulul Constituției R. Moldova. Legea penală a R. Moldova apără, împotriva infracțiunilor, persoana, drepturile și libertățile acesteia, proprietatea, mediul înconjurător, orânduirea constituțională, suveranitatea, independența și integritatea teritorială a R. Moldova, pacea și securitatea omenirii, precum și întreaga ordine de drept⁶⁵. De exemplu, scopul Codului contravențional al R. Moldova este apărarea drepturilor și libertăților legitime ale persoanei, apărarea proprietății,

⁶⁵Legea Republicii Moldova 985/18.04.2002. *Codul penal al Republicii Moldova* // Monitorul Oficial 128-129/1012, 13.09.2002, art. 2.

ordinii publice, a altor valori ocrotite de lege, în soluționarea cauzelor contravenționale, precum și în prevenirea săvârșirii de noi contravenții⁶⁶.

- 4 -

Finalitățile dreptului sunt elementele de viitor, intrinseci și extrinseci, ale dreptului pe care legiuitorul le stabilește în procesul legiferării.

Finalitățile dreptului sunt, în opinia noastră, *dreptatea (justiția)* și *ordinea legală*. Dreptatea (justiția) implică două elemente: primul de ordin ideal, celălalt de ordin .practic. Criteriul ideal este binele. “Binele, ca ordine universală și spirituală, este cea mai mare virtute”⁶⁷ și finalitatea întregului sistem normativ social, în special a dreptului. Ordinea universală se transformă la nivelul conștiinței umane sub forma unui principiu de moralitate care dirijează totul. Omul virtuos este cel care conține binele și implicit justul, de aceea, se va conforma ordinii universale, se va încadra în armonia universală, precum se va conforma și ordinii legale, implicit, finalităților dreptului. Criteriul de ordin practic al justiției este însăși echitatea care promovează ideile de echilibru, proporție, siguranță și ordine în ultima instanță. Or, ceea ce M. Djuvara a numit elemente logice ale justiției. Dreptatea este finalitate și principiu integrator, întemeietor al dreptului. Dreptul obiectiv (pozitiv) urmează să concilieze exigențele Justiției absolute cu imperfecțiunile justiției pozitive. Cert este că acolo unde se face justiție se impune echitatea. Reglementările pozitive chiar dacă după aria de cuprindere, relevare și fixare nu fac față Justiției ideale, perfecte, totuși, echitatea (dreptatea) rămâne finalitate a dreptului pozitiv.

⁶⁶ Legea Republicii Moldova 218 /24.10.2008. *Codul contravențional al Republicii Moldova* // Monitorul Oficial 3 - 6, 16.01.2009, art. 2.

⁶⁷ DOGARU, I. ș. a., *op. cit.*, p. 77.

“Trebuie așadar ca justiția, fără a părăsi idealul, să caute în fapt, față de împrejurările date istorice, mijloacele cele mai potrivite spre a perfecționa societatea. Cum societatea însă este departe de perfecțiune, această realizare întotdeauna reprezintă un compromis, în care principiul ideal apare diminuat”⁶⁸.

Finalitățile dreptului sunt expres formulate în textele actelor normative, fie se deduc din ele. De exemplu, *dreptul procesual penal* are ca scop (finalitate) protejarea persoanei, societății și statului de infracțiuni, precum și protejarea persoanei și societății de faptele ilegale ale persoanelor cu funcții de răspundere în activitatea lor legată de cercetarea infracțiunilor presupuse sau săvârșite, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală și condamnată⁶⁹. În acest context legal identificăm finalitățile dreptului cu funcțiile dreptului.

Dreptul civil urmărește atingerea finalităților ce se deduc din art. 1 al *Codului civil* al R. Moldova: recunoașterea egalității participanților la raporturile reglementate de ea, inviolabilității proprietății, libertății contractuale, inadmisibilității imixtiunii în afacerile private, necesității de realizare liberă a drepturilor civile, de garantare a restabilirii persoanei în drepturile în care a fost lezată și de apărare judiciară a lor⁷⁰.

În *Codul silvic* al R. Moldova se stipulează: 1) Legislația silvică are ca scop reglementarea gestionării durabile a fondului forestier prin

⁶⁸ DJUVARA, M. *Eseuri de filosofie a dreptului*. București: Editura TREI, 1997, p. 397.

⁶⁹ Legile Republicii Moldova 122/14.03.2003. *Codul de procedură penală a Republicii Moldova (partea generală)* // Monitorul Oficial 104-110/447, 07.06.2003, art. 1, alin. 1.

⁷⁰ Legile Republicii Moldova 1107/06.06.2002. *Codul civil. Cartea întâi - Dispoziții generale (art.1-283)* // Monitorul Oficial 82-86/661, 22.06.2002, actualizat și republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 01.03.2019, nr. 66-75.

folosirea rațională, regenerarea, paza și protecția pădurilor, menținerea, conservarea și ameliorarea diversității biologice forestiere, asigurarea cu resurse forestiere a necesităților actuale și de viitor ale societății în baza multifuncționalității acestora⁷¹.

Codul subsolului al R. Moldova urmărește scopul asigurării folosirii raționale și complexe a subsolului pentru satisfacerea necesarului de materie primă minerală și altor necesități ale economiei naționale, protecției subsolului, asigurării securității lucrărilor la folosirea subsolului, precum și apărării drepturilor persoanelor fizice și persoanelor juridice, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare⁷².

Bibliografie selectivă

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, august 1994, nr.1.
2. Codul civil al Republicii Moldova (nr.1107-XV, 6 iunie 2002) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 22 iunie 2002, nr.82-86 (967-971) actualizat și republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 01.03.2019, nr. 66-75.
3. Codul penal al Republicii Moldova (nr.985-XV, 18 aprilie 2002) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 13 septembrie 2002, nr.128-129.
4. Codul de procedură civilă a Republicii Moldova (nr.225-XV, 30 mai 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12 iunie 2003, nr.111-115 (1204-1205).

⁷¹ Legile Republicii Moldova 887/21.06.96. *Codul silvic* // *Monitorul Oficial* 4-5/36, 16.01.1997, art.1.

⁷² Legile Republicii Moldova 3/02.02.2009. *Codul subsolului* // *Monitorul Oficial* 75/77, 17.04.2009, art. 2.

5. Codul de procedură penală a Republicii Moldova (nr.122-XV, 14 martie 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 7 iunie 2003, nr.104-110 (1197-1203).
6. Legile Republicii Moldova 887/21.06.96. Codul silvic // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* 4-5/36, 16.01.1997.
7. Legile Republicii Moldova 3/02.02.2009. Codul subsolului // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* 75/77, 17.04.2009
8. Legile Republicii Moldova 218 /24.10.2008. Codul contravențional al Republicii Moldova // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* 3 - 6, 16.01.2009.
9. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. 656 p.
10. CRAIOVAN, I. *Finalitățile dreptului*. București: Editura Continent XXI, 1995. 199 p.
11. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
12. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: optima justitia*. București: Editura All Beck, 1999. 208 p.
13. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
14. POPESCU, S. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Lumina lex, 2002. 366 p.
15. VĂLLIMĂRESCU, A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Editura Lumina lex, 1999. 411 p.
16. АЛЕКСЕЕВ, С.С. *Право на пороге нового тысячелетия: Некоторые тенденции мирового развития: Надежда и драма современной эпохи*. Москва: Изд-во Статут, 2000. 256 с.
17. АЛЕКСЕЕВ, С.С. *Тайна права: его понимание, назначение, социальная ценность: рец. с претензией*. Москва: Изд-во Норма, 2000. 161 с.

18. БЕРЖЕЛЬ, Ж.Л. *Общая теория права* / Под.ред. В.И. Даниленко. Москва: Изд-во Nota bene, 2000. 574 с.
19. НЕСТЕРОВ, А. В. *О теории и практике регламентации* // Государство и право, № 1, 2008, с. 91 – 95.
20. ВОПЛЕНКО, Н.Н. *Сущность, принципы и функции права*. Волгоград, 1998. 56 с.

Curs 6. Dreptul și statul

Conținut tematic:

1. Conceptul și semnele definiției ale statului
2. Mecanismul statului
3. Funcțiile statului
4. Tipologia statului
5. Formele statului
6. Conceptul statului de drept

- 1 -

În teoria generală a statului sunt cercetate mai multe teorii și concepții privind originea și esența statului: teologică, patriarhală, patrimonială, organică, rasială, psihologică, contractualistă, materialistă etc. Majoritatea sunt examinate în cadrul Istoriei doctrinelor politice și juridice, de aceea vom reține unele definiții ale noțiunii de stat pentru ca, în ultima instanță, să distingem semnele definiției ale noțiunii de stat.

Etimologic, cuvântul stat provine de la latinescul *status*, ceea ce înseamnă stabil, permanent.

În sens filosofic, statul este o reprezentare a spiritului, idee, concept, construcție juridică făcută în vederea împlinirii scopurilor poporului, independent de indivizii care acționează în numele lui. De pildă, Kant

definea statul ca *reuniunea unei mulțimi de oameni, trăind sub aceleași legi juridice*.

În sens socio-juridic, atestăm mai multe definiții ale noțiunii de stat.

Statul este forma superioară de societate omenească investită cu putere exclusivă de comandă asupra colectivității de indivizi așezați pe un teritoriu determinat ce-i aparține în propriu (A. Teodorescu).

Statul, în viziunea lui Gh. Alexianu, este gruparea de indivizi, reuniți printr-o legătură națională, ocupând un teritoriu determinat și fiind guvernați de o putere superioară voinței individuale.

Statul - unitatea alcătuită din reuniunea mai multor oameni, pe un teritoriu determinat, în forma guvernanților și guvernaților (C. Disescu).

Statul - unirea unui popor sub o putere superioară spre a realiza toate scopurile comune ale vieții naționale (Schulze).

Statul - organizația constrângerii sociale (R. Ihering).

Statul este ordinea juridică relativ centralizată (H. Kelsen).

Un *stat* este un grup uman, fixat pe un teritoriu determinat, și în care ordinea socială, politică și juridică, orientată spre un bine comun, este stabilită și menținută de către o autoritate dotată cu putere de constrângere (A. Hauriou).

În opinia noastră, subsumând definițiile prezentate, *statul este un sistem instituțional-funcțional al puterii politice, organizat pe un teritoriu determinat în forma guvernanților, exercitat față de populația guvernată din teritoriul respectiv*.

Evidențiem semnele definiției ale noțiunii de stat:

- 1) *Teritoriul* – dimensiunea materială de existență a statului. Teritoriul este aria geografică ce cuprinde solul, subsolul, apele, coloana de aer, delimitată și demarcată prin frontiere de stat.
- 2) *Populația* - dimensiunea personală de existență a statului. Populația este masa de indivizi stabiliți pe teritoriul determinat al unui stat, aflați, de regulă, în legătură politico-juridică cu statul dat (cetățenie). Populația statului poate fi constituită în

baza unei națiuni (stat național) sau mai multor (stat multinațional).

- 3) *Puterea* - dimensiunea politică de existență a statului. Puterea politică a statului este capacitatea statului, prin intermediul organelor și instituțiilor sale, de a-și exercita atribuțiile de guvernare a populației statului.

Puterea statului se caracterizează, pe de o parte, prin suveranitate, pe de altă parte, prin independență. *Suveranitatea* este supremația puterii publice față de alte organizații politice a societății, exercitată în raport cu populația statului. Puterea publică în interiorul societății este exercitată, în numele poporului, de un sistem de organe și instituții publice cu competență determinată prin lege. *Independența* puterii publice este neangajarea unui stat față de alte state și neadmiterea imixtiunii din exterior în afacerile unui stat.

- 2 -

Mecanismul statului este un sistem de organe și instituții publice, cu atribuții determinate prin lege, exercitate față de populație, în vederea atingerii finalităților statului. În doctrină, mecanismul statului este numit și aparat de stat.

În virtutea principiului separației și colaborării puterilor în stat, potrivit căruia puterea publică se divizează trihotomic în cea legislativă, executivă și judecătorească, este organizat corespunzător și aparatul de stat. Astfel, distingem: 1) autoritatea legislativă a statului; 1) autoritatea executivă a statului; 1) autoritatea judecătorească a statului. Fiecare autoritate publică se constituie din organe și instituții publice. Prin *organ de stat* vom înțelege entitatea constitutivă a mecanismului statului, care are un fundament legal de organizare și funcționare, competență determinată prin lege, arie distinctă de activitate și o categorie specială de funcționari.

Potrivit Constituției R. Moldova, *autoritatea legislativă* a statului este *Parlamentul*: “1) Parlamentul este organul reprezentativ suprem al

poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului.”(art. 60, alin. (1))

Autoritatea executivă a statului se compune din *Președintele* statului ((1) Președintele Republicii Moldova este șeful statului.(art. 77, alin. (1)); *Guvern* ((1) Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a statului și exercită conducerea generală a administrației publice. (art. 96, alin. (1)); *organele administrației publice centrale de specialitate: Ministere, Servicii, Agenții Naționale, Comisii Naționale*, etc. ((1) Organele centrale de specialitate ale statului sunt ministerele. Ele traduc în viață, în temeiul legii, politica Guvernului, hotărârile și dispozițiile lui, conduc domeniile încredințate și sunt responsabile de activitatea lor. (2) În scopul conducerii, coordonării și exercitării controlului în domeniul organizării economiei și în alte domenii care nu intră nemijlocit în atribuțiile ministerelor, se înființează, în condițiile legii, și alte autorități administrative, art. 107); *organele administrației publice locale* ((1) Autoritățile administrației publice, prin care se exercită autonomia locală în sate și în orașe, sunt consiliile locale alese și primarii aleși. (art. 12, alin. (1))⁷³

Autoritatea judecătorească a statului se compune, potrivit Constituției R. Moldova, art. 115, din *organele (instanțele) judecătorești*:

“(1) Justiția se înfăptuiește prin Curtea Supremă de Justiție, prin curțile de apel și prin judecătorii.

(2) Pentru anumite categorii de cauze pot funcționa, potrivit legii, judecătorii specializate.

(3) Înființarea de instanțe extraordinare este interzisă.

(4) Organizarea instanțelor judecătorești, competența acestora și procedura de judecată sunt stabilite prin lege organică.”

⁷³ Legile Republicii Moldova. *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.94 // Monitorul Oficial 1, 12.08.1994, cu modificări și completări ulterioare.

În cadrul aparatului de stat distingem o categorie aparte de organe publice, care nu pot fi atribuite cu certitudine la nici o autoritate publică examinată mai sus, *organele de supraveghere și control. Organele Procuraturii* (2) Sistemul organelor Procuraturii cuprinde Procuratura Generală, procuraturile teritoriale și procuraturile specializate., art. 124, alin. (2))⁷⁴; *Curtea de Conturi* ((1) Curtea de Conturi exercită controlul asupra modului de formare, de administrare și de întrebuințare a resurselor financiare publice., art. 133, alin. (1)); *Curtea Constituțională* ((1) Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova. (2) Curtea Constituțională este independentă de orice altă autoritate publică și se supune numai Constituției. (3) Curtea Constituțională garantează supremația Constituției, asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească și garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat. (art. 135))⁷⁵.

- 3 -

Funcțiile statului sunt direcțiile de activitate ale organelor statului, în vederea realizării scopurilor și sarcinilor statului. Funcțiile statului se clasifică după mai multe criterii:

- a. *Ramurile puterii publice.* Astfel, deosebim: a. *Funcția legislativă* a statului, atribuită organului legislativ, Parlamentului; b. *Funcția executivă* a statului, atribuită organelor administrației publice centrale și locale: Președintelui statului, Guvernului, organelor centrale de specialitate: Ministerelor, Serviciilor de Stat, Agențiilor și

⁷⁴ Totuși, vedem locul organelor Procuraturii în cadrul autorității judecătorești, pornind de la locul atribuit de legiuitor în Constituție *Secțiunea a III. Procuratura, Capitolul IX Autoritatea judecătorească*, de asemenea, având în vedere practica internațională în materie și cerințele înaintate de Consiliul Europei.

⁷⁵ *A se vedea Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.94 // Monitorul Oficial 1, 12.08.1994, cu modificări și completări ulterioare.

Comisiilor naționale etc.; organelor administrației publice locale: consiliilor orășenești, consiliilor raionale, primarilor; c. *Funcția judecătorească* a statului, atribuită organelor judecătorești: judecătoriilor orășenești, raionale, sectoriale, curților de apel, Curții supreme de justiție; d. *Funcția de control* a statului, atribuită organelor Procuraturii, Curții de Conturi, Curții Constituționale.

- b. *Aria de exercitare și întindere*. Deosebim: a. *Funcții interne ale statului*, exercitate în interiorul statului (funcția economică, funcția legislativă, funcția ecologică, funcția culturală, funcția de control etc.); b. *Funcții externe ale statului*, exercitate în raport cu alte state și organizații internaționale (funcția de cooperare internațională, funcția de elaborare a tratatelor internaționale, funcția de participare la organizațiile internaționale, funcția umanitară, funcția de apărare etc.)
- c. *Valoarea și ponderea*. Deosebim: a. *Funcții principale*; b. *Funcții secundare*.⁷⁶
- d. *Conținutul și obiectul*. Deosebim: a. *Funcția economică*, b. *Funcția politică* (de conducere a societății), c. *Funcția juridică*, d. *Funcția culturală* (spirituală).

Menționăm, că funcțiile statului sunt atribuite mecanismului statului în vederea atingerii finalității statului *binele comun*.

Dacă cetățenilor nu le merge bine, dacă scopul lor subiectiv nu este satisfăcut, dacă ei nu găsesc că mijlocirea acestei satisfaceri constituie statul însuși, ca atare, atunci statul stă pe picioare slabe (Hegel).

⁷⁶ Considerăm criteriul respectiv incert, gradul de importanță a funcțiilor fiind relativ.

Tipologia statului are loc în baza anumitor criterii de clasificare. Vom pune în evidență unele criterii de sistematizare a statului:

A. Gradul de civilizație și cultură umană;

B. Formațiunea social-economică;

C. Particularitățile sistemului statal și juridic.

A. După gradul de civilizație și cultură umană, deosebim următoarele tipuri de stat:

- *Statul antic*, caracteristic Epocii antice (Egiptul Antic, Babilonul, India Antică, Grecia Antică, Roma Antică etc.);
- *Statul medieval*, caracteristic Epocii medievale (De ex. Rusia medievală etc.);
- *Statul modern*, caracteristic Epocii moderne (S.U.A., Franța, M. Britanie etc.);
- *Statul contemporan*, caracteristic Epocii contemporane (Italia, R. Moldova etc.).

B. În dependență de formațiunea social-economică, deosebim:

- *Statul sclavagist* (Grecia Antică, Roma Antică etc.);
- *Statul feudal* (Rusia medievală, Franța medievală etc.);
- *Statul burghez* (Germania, S.U.A., Elveția etc.);
- *Statul socialist* (U.R.S.S., R. P. Chineză, Cuba etc.).

C. În dependență de particularitățile sistemului statal și juridic⁷⁷, deosebim:

- Statul *clasiat* (prezența claselor și păturilor sociale): sclavagist, feudal, burghez;
- Statul *reprezentativ* (consfințirea declarativă a drepturilor și libertăților cetățeanului);
- Statul *civilizat* (stat de drept, stat social, stat cultural).

- 5 -

Forma statului arată organizarea puterii publice în trinitatea sa: guvernare, structură de stat, regim politic. *Forma statului* reprezintă modalitățile de organizare a organelor puterii centrale, de organizare teritorială a statului și de exercitare a puterii de stat.

Forma de guvernare a statului reprezintă modalitățile și principiile de organizare a administrației publice centrale a statului, precum și relațiile dintre organele puterii centrale și sfera competențelor acestora.

Forma de organizare a statului arată organizarea teritorială a puterii publice, precum și relațiile dintre organele administrației publice centrale și organele administrației publice locale.

Forma de regim politic a statului reprezintă modalitățile și principiile de exercitare a puterii publice, precum și relațiile dintre puterea publică și populația statului.

După forma de guvernare, deosebim state *monarhii* și state *republici*.

⁷⁷ Criteriu propus de Gh. Nazarenco, *a se vedea* în acest sens Nazarenco Gh., *op. cit.*, p. 155.

Monarhia este forma de guvernare unipersonală a statului de către monarh, puterea supremă a căruia se transmite prin succesiune, concentrându-se nelimitat, fie limitat în mâinile monarhului. Monarhiile se divizează în absolute și constituționale.

Monarhia *absolută* (nelimitată) este forma de guvernare unipersonală a monarhului, care concentrează în mâinile sale puterea legislativă, puterea executivă și cea judecătorească. Monarhiile absolute sunt caracteristice perioadei feudale. De ex. Rusia sec. XII-XIII. În perioada contemporană monarhiile absolute sunt rudimentare, ex. sultanatul Brunei.

Monarhia *constituțională* – guvernarea monarhului este limitată de către Parlament în temeiul Constituției, puterea supremă în stat este partajată între aceste instituții. Monarhiile constituționale, la rândul lor, se divizează în parlamentare și dualiste.

Monarhia *constituțională parlamentară* – guvernarea limitată a monarhului, care, în unele cazuri, participă la formarea guvernului (numirea, demiterea miniștrilor), își menține dreptul de veto vizavi de actele Parlamentului; actele monarhului sunt contrasemnate de miniștri care-și asumă responsabilitatea politică și juridică. Ex. M. Britanie. Belgia, Danemarca etc.

Monarhia *constituțională dualistă* – guvernarea limitată a monarhului, care se implică în formarea camerei superioare a Parlamentului, camera inferioară fiind formată de către electorat. Monarhia constituțională dualistă este specifică statelor feudale în tranziție spre tipul burghez. Ex. Marocco, Iordania.

Republica este forma de guvernare exercitată de către un organ eligibil, ales direct sau indirect de electorat pe un termen limitat. Republicile se divizează în *parlamentare* și *prezidențiale*.

Republica parlamentară – forma de guvernare în care Parlamentul are atribuții majore față de executiv: desemnarea Prim-ministrului de către Parlament, responsabilitatea Guvernului față de Parlament, care poate acorda vot de neîncredere Guvernului, cerându-i demisia. Ex. Italia, Germania, Austria etc.

Republica prezidențială – forma de guvernare în care Președintele are atribuții predominante față de Parlament. Președintele este șeful statului și șeful guvernului, în unele cazuri, Guvernul fiind responsabil în fața Președintelui. Președintele este comandant suprem al forțelor armate, are dreptul de veto față de actele Parlamentului, însă nu poate dizolva Parlamentul, în schimb Parlamentul poate cere demisia Președintelui, în caz de încălcări grave. Ex. S.U.A., Brazilia, Mexic. Se întâlnesc mai des forme de guvernare mixtă parlamentaro-prezidențiale (semi-prezidențiale: Rusia, Franța; semi-parlamentare: R. Moldova etc.).

După forma de organizare statală (structura de stat) deosebim: state *unitare* și state *compuse*.

Statul unitar este forma de organizare unică, care, indiferent de împărțirea administrativ-teritorială a statului, implică un guvern unic, legislație unică, sistem judecătoresc unic etc. Trăsăturile statului unitar: a. unitatea teritorială și politică a statului; b. cetățenia unică; c. puterea legislativă, executivă și judecătorească unică; d. centralizarea sau descentralizarea puterii publice; e. controlul asupra unităților administrativ-teritoriale. Statele unitare sunt *centralizate* (controlul direct al puterii publice locale de către puterea publică centrală) și *descentralizate* (controlul indirect al puterii locale de către puterea centrală). Statele unitare sunt *naționale* (Polonia, Japonia, Haiti etc.) și *multinaționale* (China, Afganistan, Pakistan etc.).

Federația este statul compus din mai multe subiecte federate (entități statale suverane sau nesuverane), asociate în baza unui acord federativ cu acțiune nelimitată în timp. Trăsăturile federației de state: a. nivel dublu al aparatului de stat: nivelul federal și nivelul federat; b. nivel dublu al legislației statului: nivelul federal și nivelul federat; c. nivel dublu al fiscalității: nivelul federal și nivelul federat; b. delimitarea împuternicirilor organelor federale și organelor subiectelor federate; e. cetățenia dublă „federală-federată”. Sunt federații *teritorial-administrative* (S.U.A., Mexic etc.) și *naționale* (Rusia etc.). La baza federațiilor administrative sunt criteriile obiective: densitatea populației, relieful, rezervele de resurse naturale etc. La baza federației naționale este criteriul subiectiv – componența națională a populației.

Confederația este asocierea de state suverane în baza unui acord confederativ, cu acțiune determinată în timp, creată în vederea atingerii unor scopuri comune: politice, economice, militare etc. De regulă, confederațiile nu au un sistem unic de organe ale puterii, fiscalitate unică, cetățenie unică, buget unic. Intrarea în confederație a statelor este benevolă, iar retragerea unilaterală este admisă. De regulă, confederațiile se transformă în federații la expirarea termenului acordului confederativ (ex. Confederația Elvețiană, Confederația Americană, Confederația Germană), fie se dizolvă (ex. Austro-Ungaria, Senegambia). Varietăți ale confederației sunt: uniunile interstatale, comunitățile de state suverane (Comunitatea Statelor Independente (CSI)).

După forma regimului politic, deosebim state *democratice* și state *nedemocratice* (totalitare).

Regimul democratic este forma de exercitare a puterii publice de către guvernanți în beneficiul guvernaților (poporului). Trăsăturile regimului democratic: constituirea organelor puterii de stat pe cale

elegibilă; pluralismul politic, garanțiile reale ale respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor etc.

Regimul nedemocratic (totalitar) este forma de exercițiu al puterii guvernanților, unipersonală sau colegială, în detrimentul intereselor guvernaților (poporul). Trăsăturile regimului nedemocratic: alegerea guvernanților în baza rezultatelor falsificate ale alegerilor; lipsa pluralismului politic – monopolul puterii politice; o ideologie de stat unică; legalitate declarativă; încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor etc. Varietăți ale regimului nedemocratic: fascist, autoritar, despot, tiranic, totalitar, mafiot-criminal, oligarhic⁷⁸. În context, specificăm caracterul captiv al statului R. Moldova, recunoscut de Parlamentul R. Moldova, care ar fi putut ancora într-un regim dictatorial⁷⁹.

- 6 -

Statul de drept este un concept politico-juridic, care definește forma superioară a regimului democratic, întemeiat pe supremația legii, separația și colaborarea puterilor în stat, respectul și garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

În *Teoria pură a dreptului* H. Kelsen arăta că *statul de drept* este o ordine juridică relativ centralizată, care prezintă următoarele trăsături:

- jurisdicția și administrația sunt legate prin legi, care sunt decise de un parlament ales de popor, cu sau fără colaborarea unui șef de stat, care se plasează în fruntea guvernului,

⁷⁸ A se vedea clasificarea propusă de Nazarenco Gh., în *op. cit.*, p.163 – 164.

⁷⁹ A se vedea Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.39 din 8 iunie 2019 pentru adoptarea Declarației cu privire la recunoașterea caracterului captiv al statului Republica Moldova, disponibil pe www.parlament.md

- membrii guvernului sunt responsabili de actele lor,
- tribunalele sunt independente, cetățenii au garanții ale drepturilor și libertăților, în special, libertății conștiinței, libertății de expresie.

Statul de drept nu se identifică cu statul democratic, dar este forma superioară a regimului democratic⁸⁰. Condițiile statului de drept sunt: nivelul înalt de cultură juridică a populației, tradițiile democratice valorificate, recunoașterea și afirmarea valorilor general-umane în societate. Fundamentele statului de drept sunt: a. fundamentul normativ-juridic, b. fundamentul individual-juridic, c. fundamentul instituțional-juridic.

a. *Fundamentul normativ-juridic* implică concilierea „dreptului” și „legii”, astfel încât să fie adoptate „legi de drept”, care vor fi în spiritul dreptății și vor conduce la legalitate și ordine legală.

Legalitatea este regimul juridic și principiul fundamental, care întemeiază orice acțiune în stat pe lege, atât din partea guvernaților, cât și guvernanților. *Ordinea legală* - rezultatul implici al legalității - este nivelul înalt de organizare a relațiilor sociale, realizat în temeiul respectului legii și respectării „legilor de drept” de către guvernați și guvernanți. *Legalitatea*, exigență și principiu al statului de drept, este premisa ordinii legale. Însuși scopul principal al statului de drept este, după S. Popescu, realizarea dreptului prin respectarea regulilor de elaborare, aplicare și înfăptuire a actului de drept, pe de o parte. Iar pe de altă parte, constă în așezarea pe baze juridice a activității statului sau, cu alte cuvinte, realizarea dreptului în activitatea statală⁸¹. Conținutul legalității implică o sumă de principii și de cerințe: 1. universalitatea legalității, care semnifică egalitatea tuturor în fața legii; 2. unitatea

⁸⁰ *Ibidem*, p. 167.

⁸¹ POPESCU, S., *op. cit.*, p. 109.

legalității, care implică forța egală a legilor pe tot teritoriul statului; 3. supremația legii față de alte acte normative care trebuie să corespundă legii; 4. unitatea legalității și oportunității, care implică necesitatea supremă de realizare riguroasă a cerințelor legale; 5. legătura indisolubilă a legalității și culturii, raport ce implică întemeierea legalității pe cultura juridică; 6. inevitabilitatea răspunderii juridice implică consolidarea legalității în baza unui mecanism eficient al răspunderii juridice; 7. controlul realizării legilor, implică controlul constituțional al legilor, supravegherea respectării legilor de către procuratură. Principiile respective sunt interdependente, corelative și constituie un sistem, care asigură evaluarea stării, nivelului și caracterului legalității.

Într-un anumit sens, legalitatea *per se* este un principiu de drept. În alt sens, este o metodă de instaurare a ordinii legale. Sensul avut în vedere de majoritatea doctrinarilor este legalitatea în funcție de regim al statului de drept. De aici pornesc cerințele și principiile de respectare, executare și aplicare neabătută și strictă a dreptului, numite în literatura de specialitate “principii și cerințe ale legalității”.

În ceea ce privește raportul “principiile dreptului și cerințele legalității”, V.N. Hropaniuc este de părerea că cerințele legalității în esență coincid cu principiile dreptului. “Cerințele legalității” sunt mijloace sau instrumente juridice de traducere în viață a principiilor generale ale dreptului: echității, justiției, umanismului⁸².

Legalitatea și ordinea legală, valori incontestabile ale statului de drept, necesită conservare și asigurare prin intermediul garanțiilor

⁸² ХРОПАНИЮК, В.Н. *Теория государства и права / Учебное пособие для высших учебных заведений / Под ред. Проф. В.Г. Стрекозова. Москва: Изд-во Дабахов, Ткачев, Димов, 1995, с. 346.*

politice, economice, sociale, juridice și ideologice. Indiciile legalității și ordinii legale sunt în același timp indiciile realizării dreptului. Astfel, realizarea dreptului în fapt este atunci, când sunt respectate principiile de dreptate și de adevăr, de justiție și de echitate, de libertate și de egalitate în fața legii.

b. *Fundamentul individual-juridic* implică caracterul juridic echitabil al relațiilor dintre puterea publică și cetățeni. Într-un stat de drept cetățenii (guvernații) și statul (guvernanții) au drepturi și îndatoriri reciproce, este inadmisibil abuzul de drept și excesul de putere din partea guvernanților. Drepturile și libertățile cetățenilor trebuie garantate politic, juridic, economic de către autoritățile competente ale statului.

c. *Fundamentul instituțional-juridic* implică factori de natură organizatorico-juridică, care ar preveni și ar exclude monopolizarea puterii de stat de către o persoană, partid, pătură socială. Printre acești factori arătăm fundamentul constituțional-juridic al puterii de stat, separația puterii în ramurile legislativă, executivă și judecătorească, asigurarea unui mecanism eficient de colaborare între cele trei ramuri ale puterii, controlul constituțional al legalității actelor normativ juridice adoptate de autoritățile competente.

Bibliografie selectivă

1. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004, 656 p.
2. BALTAG, D. *Teoria generală a dreptului și statului: curs introductiv*. Cimișlia: Editura TIPCIM, 1996. 329 p.
3. COSTACHI, GH. *Statul de drept: între teorie și realitate*. Chișinău, 2000.
4. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.

5. DRAGANU, T. *Introducere în teoria și practica statului de drept – Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1992 .*
6. HINSLEY, F.H. *Suveranitate*. Chișinău: Editura Știința, 1998.
7. MICULESCU, P. *Statul de drept*, București: Editura Lumina lex, 1998.
8. MOROIANU, I. *Câteva noi remarci privind statul de drept // Studii de drept românesc, 1993, №1.*
9. NEGRU, B.; NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului: curs universitar*. Chișinău: Editura Bons offices, 2006. 520 p.
10. POPESCU, S. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Lumina lex, 2002. 366 p.
11. POPESCU, S. *Statul de drept: conceptul, trăsăturii definiției // Studii de drept românesc, 1992, № 4.*
12. КОВАЛЕНКО, А. *Правовое государство: концепции и реальность*. Москва, 1993.
13. ЛУЗИН, В. В. *Принцип разделения властей как основа конституционализма: Сравнительное исследование на примере США, Великобритании, Франции*. Новгород, 1997.
14. МАКАРОВ, В.В. *Соотношение права и государства // Государство и право, 1995, № 5.*
15. НАЗАРЕНКО, Г.В. *Общая теория права и государства: учебный курс для вузов*. Москва: Изд-во Ось 89, 2001. 176 с.
16. *Правовое государство и его основные характеристики // Теория государства и права: Хрестоматия, под. ред. Радько Т.Н. Москва: Изд-во Интерстиль, 1998, - раздел IV.*
17. ФЕДОРОВ, Г.К. *Теория государства и права: Учебник*. Кишинев: Изд-во Концерн Пресса, 1998. 531 с.
18. ХРОПАНИЮК, В.Н. *Теория государства и права / Учебное пособие для высших учебных заведений / Под ред. Проф. В.Г. Стрекозова*. Москва: Изд-во Дабахов, Ткачев, Димов, 1995. 384 с.

Curs 7. Dreptul și sistemul normativ social

Conținut tematic:

1. Noțiunea, semnele și clasificarea normelor sociale
2. Normele moralei
3. Normele religiei
4. Normele obiceiului
5. Normele corporative
6. Normele tehnice
7. Normele juridice în cadrul sistemului normativ social

- 1 -

Etimologic, cuvântul normă provine de la grecescul *nomos*, ceea ce înseamnă ordine. Norma este o regulă impusă de așteptările mai multor oameni, cu privire la un comportament social acceptabil, care orientează conduita obișnuită; este o lege sau principiu care trebuie să ghideze o conduită, prin prescrierea a ceea ce trebuie de făcut ca normal. Distingem norme *individuale* (reguli sau deprinderi care ghidează comportamentul unui individ în raport cu valorile lui personale) și norme *sociale*, care ghidează comportamentul membrilor societății în ansamblu, în raport cu valorile general-umane acceptate de societate.

Normele sociale sunt reguli de conduită socială, stabilite în societate, în vederea reglementării relațiilor sociale dintre membrii societății.

Trăsăturile (*semnele*) normelor sociale sunt:

- Caracterul *social* (normele reflectă evoluția socială, reglementând relațiile sociale);
- Caracterul *general* (arată destinatarii normelor sociale - membrii societății);

- Caracterul *special* (vizează subiectul special căruia îi este adresată norma socială (părinți, copii, guvernanți, femei etc.));
- Caracterul *tipic* (normele se referă la un anumit tip de relații sociale, pe care le prevăd sau reies din ele);
- Caracterul *obligatoriu*, de conformare (normele sunt niște exigențe înaintate de către societate față de membrii săi, în vederea realizării unor obiective comune);

Normele sociale pot fi sistematizate conform următoarelor criterii:

- a. *După modul de apariție și origine*, deosebim norme cu apariție spontană (morala, religia) și norme cu apariție organizată (dreptul, normele corporative, normele deontologice);
- b. *După obiect sau conținutul relațiilor sociale reglementate*, deosebim norme politice, norme economice, norme culturale, norme juridice.
- c. *După sancțiunea normelor sociale*, deosebim norme cu sancțiuni pozitive (stimulatorii, de încurajare a conduitei pozitive conform interesului social) și norme cu sancțiuni negative (de reprimare a conduitei neconforme);
- d. *După domeniile de activitate reglementată*, deosebim norme deontologice, norme tehnice, norme politice etc.
- e. *După valorile încorporate*, deosebim normele moralei, normele religiei, normele dreptului, normele obiceiului.
- f. *După modul de reglementare*, deosebim norme *prescriptive* (onerative, care arată conduita trebuincioasă de înfăptuit) și norme *proscriptive* (prohibitive, care arată conduita interzisă, reprobata de societate). De aici rezultă caracterul principal al normei - *stabilirea formei ideale de comportare a membrilor societății*.

Sistemul normativ social este totalitatea normelor sociale elaborate în cadrul societății în vederea reglementării relațiilor sociale. Sistemul normativ social este alcătuit din următoarele subsisteme: morala, religia, obiceiurile, dreptul, normele corporative etc.

Normele moralei sunt reguli de conduită socială care reglementează relațiile sociale, reieșind din ideile despre virtute și viciu (bine și rău, just și injust etc.).

După Kant, morala provine din vocea interioară a fiecăruia. După M. Djuvara, morala este etica subiectivă. Cu alte cuvinte, morala se bazează pe conștiința individuală și pe convingerea intimă a persoanei, care apreciază faptele în interiorul subiectului.

După *origine* (apariție), morala are vechimea societății, având un caracter spontan.

După *izvor* sau *formă*, morala este incorporată și rezultă din conștiința umană. Având caracter nescris, normele moralei sunt promovate și cultivate prin opere literar artistice, artă, penetrând procesul educațional la toate nivelurile.

După *sanctiuni* (reacția societății), normele moralei se caracterizează prin sancțiuni pozitive de încurajare, aprobare a conduitei conforme cu ideile morale, și sancțiuni negative de repudiere, de oprobriu a conduitei neconforme cu ideile morale. În acest sens, organismul social nu dispune de un sistem instituțional de aplicare a coercițiunii, care ar putea impune normele moralei și sancțiunile morale corespunzătoare.

Morala nu are un caracter unitar, sistematizat și formalizat, spre deosebire de drept. Morala este fundamentul dreptului, de aceea dreptul trebuie să fie compatibil cu morala. Normele moralei sunt în legătură cu celelalte subsisteme ale sistemului normativ social: normele religiei, care determină, de regulă, normele moralei, normele obiceiului, normele deontologice.

Normele religiei sunt reguli de conduită socială care reglementează relațiile sociale, reieșind din ideile despre Divinitate, privind relația omului cu Dumnezeu. Asemeni moralei, religia provine din vocea interioară a fiecăruia ce se identifică cu Eu-l Suprem, cu Dumnezeu. Religia domină conștiința individuală și determină convingerea intimă a persoanei, care apreciază faptele din interior.

După *origine* (aparitiție), religia, ca și morala, are vechimea societății, având un caracter spontan.

După *izvor* sau *formă*, religia este incorporată și rezultă din conștientizarea relației cu Dumnezeu. Având, inițial, caracter nescris, preceptele religioase se transmiteau direct de la preot la ucenic. Ulterior, normele religiei iau forma mediată a tratatelor filosofico-religioase (Cărilor sfinte ale tuturor popoarelor: Biblia, Coranul, Vedele etc.). Religia este mijlocită de diverse instituții bisericești, în persoana slujitorilor cultului, care încearcă să le cultive enoriașilor valorile spirituale și să interpreteze textele tratatelor religioase. Totuși, nu vom identifica normele religiei cu normele bisericești, care s-ar putea distanța de la ideile incipiente religioase. De asemenea, religia este promovată prin operele literar-artistice, artă și ar trebui să orienteze procesul educațional la toate nivelurile.

După *sanțiuni* (reacția societății), normele religiei se caracterizează prin sanțiuni pozitive de încurajare, aprobare a conduitei conforme cu preceptele religioase, și sanțiuni negative de repudiare, de oprobriu a conduitei neconforme cu ideile religiei. Însă reacțiile negative din societate trebuie să rămână în limitele spiritului de toleranță față de alte confesiuni. În context, instituțiile bisericești dispun de un sistem de canoane bisericești (postire, rugăciuni intense, înlăturarea de la biserică (anathema)) prin care se impune frica față de Dumnezeu și respectarea normelor religiei. Aderența și respectarea normelor religiei, în opinia

noastră, ține de intima convingere a fiecărui membru al societății, cu atât mai mult că este consfințită legal libertatea conștiinței (credinței, confesiunii)⁸³. Or, la nivel de conștiință, pacea interioară raportată la Eu-I suprem este sancțiunea pozitivă supremă, dimpotrivă, conflictul interior cu sine însuși este și conflictul cu Divinitatea, Eu-I suprem, precum și cea mai drastică sancțiune negativă resimțită.

A. Văllimărescu conchide că „dacă religia se bazează pe mistică, iar dreptul și religia sunt într-o legătură reală, atunci dreptul (și morala) se bazează în mare parte tot pe sentimentul mistic”⁸⁴. Sentimentul mistic fiind explicat de către autor, ca „acele doctrine care se bazează mai mult pe sentiment și pe intuiție, decât pe raționament și observație”⁸⁵.

- 4 -

Normele obiceiului sunt reguli de conduită socială, statornicite într-o colectivitate umană pe parcursul unei perioade îndelungate de timp, în urma repetării, de nenumărate ori, a unui tip de condită, transformându-se în deprinderi colective ce organizează relațiile sociale din comunitate. În opinia lui D. Gusti, *obiceiul* este legislația proprie pe care societatea și-o dă ei însăși pentru ca să trăiască și să se dezvolte. Obiceiurile, deprinderile colective dintr-o comunitate, nu le vom identifica cu deprinderile individuale (obișnuințele) ce guvernează viața unui individ.

După *origine* (apariție), obiceiurile, ca și morala și religia, au vechimea societății, având un caracter spontan.

⁸³ A se vedea art. 31 *Libertatea conștiinței* din Constituția R. Moldova, adoptată la 29.06.1994.

⁸⁴ VĂLLIMĂRESCU, A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Editura Lumina lex, 1999, p. 85 - 86.

⁸⁵ *Ibidem*

După *izvor* sau *formă*, obiceiurile sunt incorporate, și rezultă din conștiința umană, „memoria deprinderilor”. Având caracter nescris, normele obiceiului se transmit din generație în generație, se promovează și se cultivă prin patrimoniul cultural-artistic, istoric.

După *sancțiuni* (reacția societății), normele obiceiului se caracterizează prin sancțiuni pozitive de încurajare, aprobare a conduitei conforme cu obiceiul, sancțiuni negative de blam, de oprobriu a conduitei neconforme cu normele obiceiului, în ultima instanță, de ostracizare a celui care încalcă obiceiurile comunității. În acest sens, organismul social nu dispune de un sistem instituțional de aplicare a coercițiunii, care ar putea impune normele obiceiuri și sancțiunile corespunzătoare.

Obiceiurile, asemeni moralei și religiei, sunt parte a fundamentului dreptului. Dreptul consolidează și formalizează normele obiceiului, transformându-le în obiceiuri juridice. Normele obiceiuri, care nu corespund intereselor statului, dar care sunt tolerate de stat, rămân fără „haină” juridică, dimpotrivă, obiceiurile care împiedică dezvoltarea societății, având un caracter retrograd, sunt interzise de autoritățile publice (de ex. răzbunarea prin sânge, aducerea de jertfe etc.). Totuși, menționăm că respectarea, din inerție, a unui obicei retrograd poate fi mai durabilă decât reacția imediată, prohibitivă a statului.

- 5 -

Normele corporative sunt regulile de conduită socială stabilite în cadrul organizațiilor nestatale, în vederea reglementării relațiilor dintre membrii organizației respective.

După *origine* (apariție), normele corporative, spre deosebire de morală, religie, obiceiuri, au un caracter organizat, deoarece sunt produsul inițiat, elaborat și adoptat de către organizațiile nestatale (obștești).

După *izvor* sau *formă*, normele corporative sunt exprimate în diferite acte ale organizațiilor nestatale (statute, regulamente, hotărâri etc.), fiind în concordanță cu prevederile actului constitutiv al organizației. Având caracter scris, normele corporative se racordează la normele juridice în vigoare (dreptul pozitiv).

După *sanțiuni*, normele corporative, de asemenea, se caracterizează prin sancțiuni *pozitive* de încurajare, stimulare a conduitei membrilor organizației care este conformă cu prevederile statutare (mulțumiri, premii, cadouri, înaintări în funcție etc.). Sancțiunile *negative* vizează conduita neconformă a membrilor organizației, care încalcă normele organizației (observația, mustrea, privarea de dreptul de vot, privarea de calitatea de membru al organizației (excluderea din organizație)). În acest sens, organizația nestatală dispune de un mecanism intern de aplicare și de control al sancțiunilor, prin intermediul căruia se pot impune, la nevoie, normele organizației. Accentuăm, că obligativitatea normelor organizației nestatale vizează și se extinde doar față de membrii acesteia.

La etapa actuală sectorului nestatal al organizațiilor obștești îi revine un rol important de avizare a proiectelor de legi, elaborate de către Parlament, potrivit Concepției de parteneriat dintre Parlamentul R. Moldova și societatea civilă.

- 6 -

Normele tehnice sunt reguli de conduită ale membrilor societății care vizează mijloacele tehnice, stabilite în vederea administrării lor inofensive și eficiente.

Normele tehnice care vizează organizarea și realizarea unui proces tehnologic se numesc *norme tehnologice*.

După *origine* (apariție), normele tehnice au caracter organizat, provenind de la organizații, întreprinderi producătoare de mijloace tehnice, aparataj etc.

După *izvor* sau *formă*, normele tehnice sunt incorporate în instrucțiuni, reguli, regulamente etc., elaborate de către producătorii mijloacelor tehnice și adresate utilizatorilor, care sunt obligați să le respecte.

În caz de încălcare a normelor tehnice pot surveni atât pierderi materiale, cât și umane ireparabile. De aceea, statul nu rămâne indiferent față de încălcările normelor tehnice, stabilind sancțiuni juridice cu caracter contravențional, material, penal. De exemplu, legiuitorul a exprimat în Codul contravențional mai multe norme juridice privind încălcările normelor tehnice⁸⁶: Nerespectarea regulilor și instrucțiunilor privind exploatarea construcțiilor, instalațiilor și aparatelor de măsurat hidrotehnice, de gospodărire și de protecție a apelor (art. 111); Depășirea normativelor gradului admisibil de acțiune dăunătoare asupra mediului și emisia de poluanți fără autorizație (art. 147); Încălcarea regulilor de testare tehnică și ecologică (art. 151); Încălcarea regulilor, normelor și a instrucțiunilor cu privire la păstrarea, transportul, folosirea și evidența materialelor explosive (art. 160); Încălcarea regulilor de exploatare a tehnicii aeronautice (art. 211); Încălcarea regulilor de exploatare tehnică a mașinilor autopropulsate și a regulilor de securitate tehnică (art. 221); Încălcarea regulilor de securitate în construcția, exploatarea și repararea conductelor magistrale (art. 222); Încălcarea regulilor de exploatare a vehiculelor (art.228); Încălcarea regulilor de înmatriculare sau de înregistrare de stat, de revizie tehnică a vehiculelor

⁸⁶A se vedea Legile Republicii Moldova 218/24.10.2008. *Codul contravențional al Republicii Moldova* // Monitorul Oficial 3-6/15, 16.01.2009.

(art. 229); Conducerea unui vehicul cu încălcarea regulilor de amplasare a numărului de înmatriculare sau conducerea unui vehicul fără un astfel de număr (art.230) etc.

În Codul penal al R. Moldova, de pildă, legiuitorul a stabilit răspunderea penală și pedeapsa penală pentru: încălcarea regulilor de protecție a muncii (art.183); încălcarea regulilor de conducere sau de exploatare a mașinilor (art. 382); încălcarea regulilor de exploatare a obiectivelor energetice (art. 298); încălcarea regulilor la efectuarea exploatărilor miniere sau a lucrărilor de construcție miniere (art. 300); încălcarea regulilor de securitate în întreprinderile sau secțiile supuse pericolului exploziei (art. 301) etc.⁸⁷

- 7 -

Normele juridice (dreptul obiectiv (pozitiv)) sunt reguli de conduită elaborate, adoptate și asigurate de către organele competente ale statului, la nevoie, prin coercițiune publică, în vederea reglementării relațiilor sociale dintre membrii societății.

Dreptul este etica obiectivă, spre deosebire de morală, religie, care, după cum observa M. Djuvara, este preocupat de aprecierea faptelor externe ale persoanelor, de relațiile lor cu altele și deloc de aprecierea faptelor interne (gânduri, dorințe, sentimente).

După *origine* (apariție), normele juridice au un caracter organizat, deoarece sunt inițiate, elaborate și adoptate de către organe competente ale statului (Parlament, Guvern etc.).

După *izvor* sau *formă*, normele juridice rezultă din conștiința legiuitorului și exprimă interesele populației, fiind înfățișate în acte

⁸⁷ *Codul penal al Republicii Moldova* // Monitorul Oficial 128-129/1012, 13.09.2002.

normativ juridice (legi, hotărâri, decrete etc.). Respectiv, normele juridice au caracter *scris* și caracter *general obligatoriu* pentru toți membrii societății.

După *sanțiuni*, normele juridice se deosebesc de celelalte norme sociale, deoarece sunt asigurate, la nevoie, prin *constrângere statală*. Normele juridice se caracterizează prin sanțiuni *pozitive* de încurajare, aprobare a conduitei licite (mulțămire, premiere, acordarea distincțiilor de stat, acordarea titlurilor onorifice, înaintarea în funcție, avansarea în grad special etc.). Sanțiuni *negative* de reprimare a conduitei ilicite, care variază de la o ramură de drept la alta (avertisment, amendă, concediere, privare de un grad special, privare de un drept special, închisoare, detențiune pe viață etc.) Deci, statul este garantul respectării, executării normelor juridice (dreptului), dotându-le cu obligativitate juridică ce se asociază, adeseori, cu constrângerea publică.

Bibliografie selectivă

1. Codul penal al Republicii Moldova (nr.985-XV, 18 aprilie 2002) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 13 septembrie 2002, nr.128-129.
2. Legile Republicii Moldova 218/24.10.2008. Codul contravențional al Republicii Moldova // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* 3 - 6, 16.01.2009
3. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004, 656 p.
4. CAPCELEA, V. *Filosofia dreptului: manual pentru inst. de învăț. superior*. Chișinău: Editura ARC, 2004.
5. CAPCELEA, V. *Normele sociale (monografie)*. Chișinău: Editura ARC, 2007.

6. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995. 608 p.
7. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
8. GIORGIO DEL VECCHIO. *Lecții de filosofie juridică*. București: Editura Europa nova, 1993. 352 p.
9. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
10. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
11. POPESCU, S. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Lumina lex, 2002. 366 p.
12. VĂLLIMĂRESCU, A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Editura Lumina lex, 1999. 411 p.
13. НАЗАРЕНКО, Г.В. *Общая теория права и государства: учебный курс для вузов*. Москва: Изд-во Ось 89, 2001. 176 с.
14. *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т.* Под ред. М.Н.Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998. 656 с.
15. *Общая теория права и государства: Учебник / под ред. В.В. Лазарева*. Москва: Изд-во Юрист, 1994. 360 с.
16. ПЕТРАЖИЦКИЙ, Л.И. *Теория государства и права в связи с теорией нравственности*. Санкт-Петербург, 2000. 600 с.
17. *Право как социальная ценность: материалы научн-практ. конф.* Москва: Изд-во Рос. Правовая акад. М-ва юстиции Р.Ф., 2001. 191с.
18. ХРОПАНЮК, В.Н. *Теория государства и права: Учебное пособие, под ред. проф. Т.Н. Радько*. Москва: Изд-во ИНТЕРСТИЛЬ, 1998. 937 с.

Curs 8. Structura internă a dreptului: norma juridică

Conținut tematic:

1. Noțiunea și semnele normei juridice
2. Structura logică a normei juridice
 - 2.1. Dispoziția normei juridice
 - 2.2. Ipoteza normei juridice
 - 2.3. Sancțiunea normei juridice
3. Clasificarea normelor juridice

- 1 -

După cum am arătat, *dreptul obiectiv* este totalitatea normelor juridice elaborate, adoptate și asigurate de stat, la nevoie, prin constrângere publică. În această accepție, dreptul nu poate fi conceput în afara normelor juridice, care sunt edictate și garantate de către stat.

Norma juridică este o regulă de conduită socială, cu caracter general și impersonal, tipic și obligatoriu, adoptată și asigurată de către stat, la nevoie, prin constrângere publică.

Normele juridice determină existența sistemului dreptului obiectiv (pozitiv). Scopul normelor juridice, ca și al tuturor normelor sociale, este consolidarea relațiilor sociale în jurul valorilor general-umane recunoscute de stat.

Trăsăturile (*semnele*) normelor juridice:

- a) *Caracterul general și impersonal*. Norma juridică nu este o prescripție particulară și nu vizează un caz concret, dimpotrivă, este adresată unui cerc nedeterminat de adresați și prevede cazuri tipice, repetabile în timp. După cum a remarcat Ulpianus, *dreptul nu se rânduiește pentru fiecare om în parte, ci pentru toți*.
- b) *Caracterul special*. Adeseori norma juridică vizează un subiect special (funcționar public, minor, justițiabil, militar, șef de stat,

femei etc.). Acest caracter este compatibil cu caracterul general al normei juridice.

- c) *Caracterul tipic*. Legiuitorul prescrie anumite tipuri de conduită, pe care le consideră licite, fie interzice anumite tipuri de conduită ilicită. Norma juridică nu se consumă odată cu aplicarea la un caz concret ce nimereste sub incidența ei. Dimpotrivă, mai multe cazuri concrete (stări de fapt determinate) sunt subsumate unui tip de conduită prevăzut de legiuitor în norma juridică.
- d) *Caracterul valoric*. Legiuitorul recunoaște și ridică la nivel de normă juridică valorile spiritual-morale, politice, economice, naturale etc.
- e) *Caracterul volitiv*. Normele juridice sunt expresia voinței guvernanților, care mijlocesc voința și interesele celor guvernați.
- f) *Caracterul obligatoriu, garantat de stat*. Semnul definitiv al normelor juridice este adoptarea și asigurarea realizării normelor juridice de către organele competente ale statului. Obligatorietatea normelor juridice nu depinde de frecvența aplicării lor în viață, de domeniul în care intervin, de forța juridică a actului în care sunt exprimate, de câmpul (aria) aplicabilității. Deci, normele juridice se aplică de către stat imediat (se bucură de exigibilitate), necondiționat, continuu, la stări de fapt concrete. În afirmația sintetică a lui Hegel, *norma este o determinare universală care trebuie aplicată la caz concret*.

- 2 -

Norma juridică are structură *internă (logică)* și structură *externă (tehnico-legislativă)*.

Structura *logică* a normei juridice este, de regulă, trihotomică⁸⁸ și implică unitatea logică a dispoziției, ipotezei și sancțiunii normei juridice.

Structura *tehnicolegislativă* implică modalitățile de exprimare a normelor juridice în acte normative.

2.1

Dispoziția normei juridice este elementul central al structurii logice, care arată conduita (trebuincioasă, interzisă, permisă) subiectului-destinatar, stabilită de legiuitor. Dispoziția normei juridice arată drepturile și obligațiile subiecților cărora li se adresează norma juridică. Deosebim următoarele tipuri de dispoziții:

a. *În funcție de modul de reglementare a conduitei*: dispoziții *imperative*, care stabilesc conduita necesară, trebuincioasă a subiecților de drept, și dispoziții *dispozitive*, care stabilesc conduita posibilă, permisă, recomandată subiecților de drept. Dispozițiile imperative, la rândul lor, se împart în dispoziții *onerative* (de ex. de drept constituțional), care arată destinatarilor ce trebuie de făcut, și dispoziții *prohibitive* (de ex. de drept penal), care arată destinatarilor ce nu trebuie de făcut. Dispozițiile dispozitive sunt *permissive*, de *recomandare*, *stimulative*, *supletive* (permisiv-imperative) (de ex. dispozițiile normelor de drept civil).

b. *În dependență de gradul de generalitate*: dispoziții *generale*, dispoziții *speciale* și dispoziții *de excepție*.

c. *În dependență de modul de precizare a conduitei*: dispoziții *strict determinate* (determinate categoric), care stabilesc cu precizie drepturile și obligațiile subiecților; și dispoziții *relativ determinate*, care arată conduita subiecților la general, fără precizarea drepturilor și obligațiilor.

2.2

⁸⁸ În doctrină se susțin, de asemenea, ideile structurii dihotomice și structurii politomice a normei juridice.

Ipoteza normei juridice este elementul logic, care arată condițiile, împrejurările, subiectele cărora le este adresată norma juridică. Ipoteza normei juridice stabilește condițiile de realizare a normei juridice. Deosebim următoarele tipuri de ipoteze:

a. *În dependență de modul de precizare a conduitei*: ipoteze *strict (absolut) determinate*, care stabilesc cu rigoare condițiile în care se aplică dispoziția normei juridice; ipoteze *relativ determinate*, care stabilesc modul general al împrejurărilor în care se va aplica norma juridică, conținutul concret al împrejurărilor este determinat de organele competente ale statului; ipoteze *contextual-determinate*, care se determină în contextul prevederilor actului normativ; ipoteze *subînțelese*, care implică realizarea dispoziției normei oriunde, oricând, de către orice persoană.

b. *În dependență de gradul de complexitate al ipotezei*, distingem ipoteze *simple*, care arată o singură condiție, împrejurare de realizare a dispoziției normei juridice și ipoteze *complexe*, care arată mai multe condiții, împrejurări de realizare a dispoziției normei juridice. La rândul lor, ipotezele complexe se divizează în *cumulative*, dacă este necesară prezența concomitentă a tuturor condițiilor și împrejurărilor de realizare a normei juridice; *alternative*, dacă este suficientă o singură condiție, împrejurare din două și mai multe pentru realizarea dispoziției normei juridice; *combinat (alternativ-cumulative)*, care, fiind din start alternative, nu exclud cumulum de împrejurări și condiții.

2.3

Sancțiunea normei juridice este elementul logic care arată consecințele juridice ale realizării, fie nerealizării prevederilor dispoziției, în condițiile stabilite de ipoteză. Deosebim următoarele tipuri de sancțiuni:

a. *În dependență de modul de precizare a conduitei*: sancțiuni *strict determinate*, care stabilesc categoric consecințele realizării, fie nerealizării dispoziției normei juridice și sancțiuni *relativ determinate*,

care stabilesc limitele (minimă, maximă) consecințelor realizării, fie nerealizării dispoziției normei juridice.

b. *În dependență de gradul de complexitate al sancțiunii*: sancțiuni *simple*, care arată o singură consecință a realizării dispoziției normei (nulitatea actului civil, concedierea salariatului etc.) și sancțiuni *complexe*, care arată mai multe consecințe ale realizării dispoziției normei juridice. La rândul lor, sancțiunile complexe se divizează în *cumulative*, dacă este necesară prezența concomitentă a tuturor consecințelor realizării dispoziției normei juridice (amendă cu privarea de dreptul de a ocupa o anumită funcție etc.); *alternative*, dacă este suficientă o singură consecință a realizării dispoziției normei juridice (închisoare fie amendă etc.); *combinat* (*alternativ-cumulative*), care, fiind din start alternative, nu exclud cumulul, combinarea de sancțiuni (amendă sau muncă neremunerată în folosul comunității, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa o anumită funcție etc.).

c. *În funcție de natura sancțiunii*: sancțiuni *penale* (închisoarea, detențiunea pe viață, amenda etc.), *contravenționale* (avertismentul, amenda, privarea de un drept special etc.), *civile* (nulitatea actului juridic civil, compensarea prejudiciului material, prejudiciului moral etc.), *disciplinare* (avertismentul, mustrarea, retrogradarea, concedierea etc.), *internaționale* (satisfacția, retorsiunea, represaliile etc.).

d. *În funcție de scopul urmărit de legiuitor*: sancțiuni *reparatorii* (a prejudiciului material, fie a prejudiciului moral); sancțiuni *de anulare* a actului ilicit; sancțiuni *expiatorii* (de ispășire a faptelor ilicite: penală, contravențională, financiară etc.)

e. *După caracterul consecințelor*: sancțiuni *pozitive*, care implică măsuri de încurajare și stimulare a conduitei licite a subiectului de drept (premiere, avansare în grad, sporuri, adaosuri la salariu etc.); sancțiuni *negative* (punitive), care implică diverse penitențe, măsuri de reprimare a faptelor ilicite ale subiectelor de drept (pedepsele, sancțiunile contravenționale, sancțiunile disciplinare etc.).

Normele juridice se clasifică după mai multe criterii:

a. *După obiectul (domeniul) de reglementare*, normele juridice sunt constituționale, administrative, penale, civile, familiale, financiare, procesual-penale, procesual-civile, internaționale etc.

b. *După forța juridică a actului normativ*, deosebim norme juridice din legile Parlamentului, norme juridice din decretele Președintelui, norme juridice din hotărârile Guvernului, norme juridice din actele ministerelor, norme juridice din actele organelor administrației publice locale etc.

c. *După sfera de aplicare*, deosebim norme juridice de aplicare *generală*, norme juridice de aplicare *specială* și norme juridice de aplicare *excepțională (derogatorii)*. Legiuitorul moldovean ne oferă următoarea explicație legală:⁸⁹(2) Normele juridice *generale* sunt aplicabile fie tuturor raporturilor sociale sau subiecților de drept, fie unor categorii de raporturi sau de subiecți, fără a-și pierde caracterul de generalitate. (3) Normele juridice *speciale* sunt aplicabile în exclusivitate anumitor categorii de raporturi sociale sau subiecți strict determinați. În caz de divergență între o normă generală și o normă specială, care se conțin în acte normative de același nivel, se aplică norma specială. (4) Normele juridice *derogatorii* sunt diferite în raport cu reglementarea-cadru în materie și sunt aplicabile unei situații determinate. În caz de divergență între o normă generală sau specială și o normă derogatorie, care se conțin în acte normative de același nivel, se aplică norma derogatorie⁸⁹.

d. *După modul de reglementare a conduitei*, deosebim norme juridice *imperative*, care stabilesc conduita necesară, trebuincioasă a

⁸⁹ Legea Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative, publicată în 12.01.2018, *Monitorul Oficial* Nr. 7-17, art. 5

subiectelor de drept, și norme juridice *dispozitive*, care stabilesc conduita posibilă, permisă, recomandată subiectelor de drept. Normele juridice imperative, la rândul lor, se împart în *onerative (prescriptive)* (de ex. normele dreptului muncii etc.), care arată ce trebuie de făcut, și *prohibitive (proscriptive)* (de ex. normele dreptului contravențional, normele dreptului penal), care arată ce nu trebuie de făcut. Normele juridice dispozitive sunt *permissive, de recomandare, stimulative, supletive* (permisiv-imperative) (de ex. normele de drept civil etc.).

f. *După modalitățile de exprimare a normelor juridice în actele normative*, deosebim norme juridice *complete*, elementele logice ale normei juridice sunt exprimate integral în același articol, fie alineat al aceluiași articol al actului normativ; norme juridice *incomplete*, dacă cel puțin un element al structurii logice a normei juridice nu este exprimat în același articol, fie alineat al aceluiași articol al actului normativ. Normele juridice *incomplete*, la rândul lor, se împart în norme juridice *de trimitere*, care se completează prin orientarea (trimiterea) destinatarului la alt(e) alineat(e) ale aceluiași articol, fie la alte articole ale aceluiași act normativ, în care sunt exprimate elementele lipsă ale structurii logice; norme juridice *de blanchetă (în alb)*, care se completează prin prevederile altor acte normativ juridice în vigoare sau care urmează a fi adoptate de organele competente.

g. *După diviziunea dreptului în intern și internațional*, deosebim norme *de drept intern* și norme *de drept internațional*.

h. *După diviziunea dreptului în material și procesual*, deosebim norme *de drept material* și norme *de drept procesual*.

i. *După conținutul reglementării juridice*, deosebim norme juridice care derogă de la structura logică clasică a normei juridice: *normele-declarații*, care consacră principii, finalități, sarcini și *norme-definiții*, care conțin definițiile legale ale unor noțiuni, termeni juridici. Normele-declarații se împart, respectiv, în *norme-principii* (de ex. art. 3. Principiul legalității, art. 4. Principiul umanismului, art. 5. Principiul

democratismului, art. 6. Principiul caracterului personal al răspunderii penale etc.⁹⁰, Capitolul II Principiile generale ale procesului penal⁹¹), *norme-scop (finalități)* (de ex. art. 1 Cod penal, 2. Scopul legii penale, art. 1 Cod de procedură penală, Noțiunea și scopul procesului penal etc., art. 2 Codul contravențional al Republicii Moldova).

Bibliografie selectivă

1. Codul penal al Republicii Moldova (nr.985-XV, 18 aprilie 2002) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 13 septembrie 2002, nr.128-129.
2. Codul contravențional al Republicii Moldova (nr. 218-XVI, 24 octombrie 2008) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 16 ianuarie 2009, nr.3-6/15.
3. Codul de procedură civilă a Republicii Moldova (nr. 225-XV, 30 mai 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12 iunie 2003, nr.111-115 (1204-1205).
4. Codul de procedură penală a Republicii Moldova (nr. 122-XV, 14 martie 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 7 iunie 2003, nr.104-110 (1197-1203).
5. Legea Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative, // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.
6. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004, 656 p.
7. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995. 608 p.

⁹⁰ 1 Legile Republicii Moldova 985/18.04.2002. *Codul penal al Republicii Moldova* // *Monitorul Oficial* 128-129/1012, 13.09.2002.

⁹¹ *Codul de procedură penală a Republicii Moldova* (nr.122-XV, 14 martie 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr.104-110 (1197-1203) din 7 iunie 2003.

8. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
9. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
10. NEGRU, B.; NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului: curs universitar*. Chișinău: Editura Bons offices, 2006. 520 p.
11. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
12. POPESCU, S. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Lumina lex, 2002. 366 p.
13. ЛЫСОВ, М.Д. *Логико-структурный анализ норм У.К. Р.Ф.* // Государство и право, 1997. № 12.
14. НАЗАРЕНКО, Г.В. *Общая теория права и государства: учебный курс для вузов*. Москва: Изд-во Ось 89, 2001. 176 с.
15. *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т.* Под ред. М.Н. Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998. 656 с.
16. *Общая теория права: Учебник для юридических вузов* / Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Кузьмин, В.В. Лазарев и др. Под общей ред. А.С. Пиголкина. 2-е изд. Испр.и доп. Москва: Изд-во МГТУ им Н.Э. Баумана, 1995. 384 с.
17. *Общая теория права и государства: Учебник* / под ред. В.В. Лазарева. Москва: Изд-во Юрист, 1994. 360 с.
18. ФЕДОРОВ, Г.К. *Теория государства и права: Учебник*. Кишинев: Изд-во Концерн Пресса, 1998. 531 с.
19. ФИЛИМОНОВ, В. Д. *Норма права и ее функции* // Государство и право, № 9, с. 5 - 12.

Curs 9. Structura externă a dreptului: izvoarele dreptului

Conținut tematic:

1. Accepțiunile noțiunii „izvor de drept”
2. Izvoarele formale ale dreptului
 - 2.1 Obiceiul juridic
 - 2.2 Precedentul judiciar
 - 2.3 Contractul normativ
 - 2.4 Actul normativ
3. Rolul doctrinei în cadrul dreptului pozitiv

- 1 -

În literatura de specialitate se întâlnesc mai multe accepțiuni ale noțiunii izvor de drept, după cum urmează: a. izvoare materiale ale dreptului; b. izvoare formale ale dreptului; c. izvoare reale (ideologice) ale dreptului; d. izvoare documentare ale dreptului; e. izvoare interpretative ale dreptului; f. izvoare directe ale dreptului; g. izvoare indirecte ale dreptului; h. izvoare oficiale ale dreptului; i. izvoare neoficiale ale dreptului etc.

a. *Izvoarele materiale* ale dreptului sunt factorii de configurare a dreptului: social-economic, politic, natural, internațional etc., altfel zis, premisele de apariție și constituire a dreptului. Factorii respectivi sunt cercetați de mai multe științe: istoria, sociologia, geografia, politologia, etc. De regulă, în teoria generală a dreptului această accepție nu este examinată detaliat.

b. *Izvoarele formale* ale dreptului sunt mijloacele de exprimare a dreptului obiectiv, atestate pe parcursul evoluției dreptului. De regulă, în teoria generală a dreptului izvoarele dreptului sunt cercetate în sens formal.

c. *Izvoarele reale* (ideologice) ale dreptului arată sursa ideatică de apariție și configurare a dreptului, conștiința juridică socială, în special conștiința juridică a legiuitorului care mediază conștiința juridică socială.

d. *Izvoarele documentare* ale dreptului sunt publicațiile oficiale în care este înfățișat dreptul. De exemplu: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Monitorul Oficial al României, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene etc.;

e. *Izvoarele interpretative* ale dreptului sunt doctrina juridică și jurisprudența (practica judecătorească), care deslușesc aspectele obscure, neclare ale dreptului pozitiv.

f. *Izvoarele directe* ale dreptului sunt formele care nemijlocit exprimă normele juridice, de regulă, actele normativ juridice.

g. *Izvoarele indirecte* ale dreptului sunt formele mediate ale dreptului, care inspiră legiuitorul în procesul de elaborare a dreptului și care rezultă din procesul interpretării și aplicării normelor juridice (doctrina juridică, practica juridică).

h. *Izvoarele oficiale* ale dreptului sunt sursele dreptului care emană de la autoritatea publică competentă și care exprimă sau interpretează normele juridice.

i. *Izvoarele neoficiale* ale dreptului sunt sursele care contribuie atât la elaborarea normelor juridice, cât și la interpretarea științifică a dreptului (doctrina juridică).

- 2 -

Izvoarele formale ale dreptului obiectiv sunt mijloacele de exprimare a dreptului, adică modalitățile de instituire sau recunoaștere a normelor juridice. În sens formal, pe parcursul constituirii și evoluției dreptului, au fost înregistrate diverse izvoare (formale) ale dreptului: obiceiul juridic (*cutuma*), precedentul judiciar, doctrina juridică, contractul normativ, actul normativ.

2.1

Obiceiul juridic (cutuma) este cel mai vechi izvor de drept, care exprimă o regulă de conduită socială, repetabilă în mod constant, pe parcursul unei perioade îndelungate de timp, sancționată și asigurată de

către stat. Obiceiul juridic nu se confundă cu obiceiul nejuridic ca normă socială. Astfel, distingem două elemente constitutive ale obiceiului juridic: 1) elementul material și 2) elementul psihologic. *Elementul material (obiectiv)* al obiceiului juridic este însăși regula de conduită socială, repetabilă, constantă, cu aplicare îndelungată în timp, cu alte cuvinte, obiceiul. *Elementul psihologic (subiectiv)* întregește elementul material și se exprimă în sancționarea de către stat a obiceiului, precum și în recunoașterea obligativității juridice a obiceiului și, respectiv, a necesității respectării lui de către populație.

Obiceiul juridic este un izvor tipic de drept feudal, de ex. Pravila Rusă în Rusia feudală, *Jus valachicum* la români, Oglinda saxonă, Oglinda șvabă în Germania etc. Obiceiul juridic se înregistrează în dreptul antic (de ex. Legea celor XII Table la romani etc.), și chiar în dreptul contemporan într-o formă rudimentară, de exemplu, în dreptul internațional public (cutumele internaționale din dreptul diplomatic, dreptul mării, dreptul umanitar etc.), în dreptul civil (uzanțele). Obiceiul juridic rămâne a fi o sursă importantă de drept în sistemele tradiționale și religioase de drept ale Africii, Asiei, Americii Latine etc. Totuși, aplicarea cutumelor în dreptul contemporan, continental în special, este subordonată legii (*cutuma secundum legem*), cutuma fiind necesară pentru acoperirea lacunelor dreptului scris (*cutuma praeter legem*), însă o cutumă contrară prevederilor legii va fi lovită de nulitate (*cutuma contra legem*).

Totalitatea obiceiurilor juridice, care exprimă dreptul la o anumită etapă de evoluție a societății, se numește drept *cutumiar* (consuetudinar). Diminuarea rolului și incidenței aplicării cutumei în dreptul contemporan este condiționată de afirmarea unor forme mai flexibile și eficiente de drept, de exemplu, actele normative.

2.2

Precedentul judiciar este hotărârea judecătorească, emisă de către un organ judecătoresc, ierarhic superior, care este obligatorie pentru un alt organ judecătoresc, ierarhic inferior, în procesul soluționării și pronunțării deciziei pe un caz asemănător. Deci, precedentul judiciar este o hotărâre judecătorească cu valoare normativă. Acest izvor formal de drept este specific familiei de drept anglo-saxon, în cadrul căreia precedentul judecătoresc (dreptul comun) concurează cu dreptul statutar (legile). În acest mare sistem de drept judecătorul s-a afirmat în funcție de creator al dreptului, alături de legiuitorul propriu-zis. Însă, după cum am arătat, nu toate hotărârile judecătorești în sistemul anglo-saxon de drept (M. Britanie, Canada, Australia, S.U.A. etc.) au forță de precedent. De exemplu, în M. Britanie doar organul judecătoresc suprem al țării este creator de precedente absolute, celelalte instanțe judecătorești o pot face doar pentru organele ierarhic inferioare. În sistemul romano-germanic de drept, de regulă, precedentul judecătoresc nu este recunoscut. Totuși, o forță similară de precedent este atribuită Hotărârilor Plenului Curții Supreme de Justiție a R. Moldova, care prin explicațiile și îndrumările privind corectitudinea aplicării normelor juridice în vigoare pe anumite categorii de cauze, angajează instanțele ierarhic inferioare să le respecte. De asemenea, în activitatea jurisdicțională a CtEDO este recunoscută forța obligatorie a hotărârilor pronunțate de înalta instanță în cauze similare. În același timp, hotărârile judiciare, în familia romano-germanică de drept, nu au valoare normativă, fiind acte individual-juridice, care se consumă odată cu executarea lor vizavi de cazul examinat. Judecătorul, așadar, nu se confundă cu legiuitorul, neavând nici dreptul de inițiativă legislativă și nici dreptul de a legifera. Nu putem ignora importanța practicii judecătorești, care nemijlocit sesizează imperfecțiunile și stabilește lacunele legislației, pe care poate și trebuie să le depășească, inclusiv prin precedente judiciare. Menționăm, că în literatura de specialitate din

Federația Rusă este utilizat un termen mai larg de *precedent juridic*, care înglobează precedentul judiciar și precedentul administrativ.

2.3

Contractul normativ este înțelegerea dintre două sau mai multe părți, care exprimă norme juridice și reglementează relațiile dintre părțile contractante, drepturile și obligațiile acestora. Contractul normativ este izvor de drept constituțional (acordurile federative), de dreptul muncii (contractele și convențiile colective de muncă), este principalul izvor de drept internațional (tratatele internaționale). Exemplu clasic de contract normativ este *Magna Charta Libertatum* din 1215. Contractul normativ nu se confundă cu contractul individual (contractele civile, contractul individual de muncă etc.). *Trăsăturile* contractului normativ: a. caracterul *bilateral* sau multilateral; b. caracterul *scris*; c. caracterul *normativ* (exprimă norme juridice, spre deosebire de contractul individual); d. este *izvor formal* de drept, spre deosebire de contractul individual; e. este o *sursă indirectă de drepturi și obligații ale părților contractante* (spre deosebire de contractul individual juridic, care este izvorul direct al drepturilor și obligațiilor părților contractante).

2.4

Actul normativ este principalul izvor formal al dreptului contemporan. Actul normativ este actul juridic elaborat și adoptat de către autoritatea competentă a statului, care exprimă norme juridice și care reglementează un anumit tip de relații sociale. De regulă, actul normativ juridic poartă denumirea de lege, decret, hotărâre, decizie etc. Autoritățile competente de emiterea actelor normative sunt autoritatea legislativă (Parlamentul) și autoritatea executivă (Președintele statului, Guvernul, ministerele și alte organe specializate ale administrației publice centrale, organele administrației publice locale). Avantajele

actului normativ față de alte izvoare formale de drept: a. caracterul *scris*; b. caracterul *procedural* determinat (actele normative se inițiază, elaborează, avizează, expertizează și se adoptă după procedura expres stabilită prin lege); c. caracterul *probator* (forță probantă incontestabilă a actelor normative); e. caracterul *operativ* (durata elaborării și adoptării actelor normative, de regulă, este în termene rezonabile); f. caracterul *reglementator primar* (actele normative reglementează relațiile sociale originare și primare în stat (politice, economice, culturale etc.). Actul normativ juridic cu supremație este legea adoptată de către Parlament. Totalitatea actelor normative în vigoare ale unui stat se numește *legislație*.

Parlamentul R. Moldova a adoptat Legea nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative în care este definit legal actul normativ, după cum urmează: *act normativ* - act juridic adoptat, aprobat sau emis de o autoritate publică, care are caracter public, obligatoriu, general și impersonal și care stabilește, modifică ori abrogă norme juridice care reglementează nașterea, modificarea sau stingerea raporturilor juridice și care sunt aplicabile unui număr nedeterminat de situații identice⁹².

- 3 -

Doctrina juridică este știința juridică teoretico-explicativă a fenomenului juridic al societății. Doctrina juridică este rezultatul investigațiilor științifice ale specialiștilor în domeniul dreptului, care ia forma tratatelor științifice, comentariilor științifice la actele normative, manualelor, monografiilor, tezelor de doctor, referatelor, notelor de curs, articolelor științifice etc. În dreptul contemporan doctrina juridică este o sursă interpretativă a dreptului, care elucidează neclaritățile dreptului obiectiv (pozitiv), facilitând astfel procesul de realizare a dreptului, în

⁹² Legea Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative, publicată în 12.01.2018, *Monitorul Oficial* Nr. 7-17, art.2

special, aplicarea dreptului de către organele competente ale statului. De exemplu, comentariile științifico-practice la Codul penal al R. Moldova, Codul civil etc., neavând obligativitate juridică, prin autoritatea științifică a autorilor, ghidează activitatea practicienilor. Doctrina juridică, în același timp, este o sursă indirectă, creatoare a dreptului, care inspiră legiuitorul în procesul inițierii și elaborării actelor normative.

Actele normative trec expertiza științifică înainte de adoptare: ”(6) Expertiza științifică se efectuează, după caz, de către instituțiile științifice și de învățământ superior de profil, de către experți, avînd menirea de a contribui la: a) examinarea tuturor aspectelor reglementărilor proiectului și, după caz, propunerea unor reglementări de alternativă; b) examinarea soluțiilor propuse prin reglementările proiectului în raport cu posibilitățile economico-financiare ale statului, cu situația social-politică și consecutivitatea reglementării proceselor, precum și în contextul asigurării compatibilității actelor normative cu legislația Uniunii Europene.”⁹³

Doctrina juridică, la anumite etape de dezvoltare a dreptului, s-a afirmat ca izvor formal de drept. Astfel, în Roma Antică avizele și interpretările renumiților juriști Paul, Papinian, Modestin, Gaius și Ulpianus erau considerate lege, în baza unor hotărâri date de împărații Teodosiu al II-lea și Valentinian al III-lea în anul 426. În epoca medievală, în instanțele judecătorești se foloseau în calitate de izvor formal de drept comentariile Glosatorilor. În statele anglo-saxone judecătorii își întemeiază hotărârile pe prevederile tratatelor juriștilor Bracton și Glanville. În dreptul islamic comentariile lui Abu-Hanif sunt izvoare formale de drept.

Bibliografie selectivă

⁹³ Legea Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative, publicată în 12.01.2018, *Monitorul Oficial* Nr. 7-17, art. 34

1. Legea Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.
2. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004, 656 p.
3. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995. 608 p.
4. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
5. DVORACEC, M.; LUPU, GH. *Teoria generală a dreptului*. Iași: Editura Fundației Chemarea, 1996. 391 p.
6. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
7. NEGRU, B.; NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului: curs universitar*. Chișinău: Editura Bons offices, 2006. 520 p.
8. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
9. POPESCU, S. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Lumina lex, 2002. 366 p.
10. VĂLLIMĂRESCU, A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Editura Lumina lex, 1999. 411 p.
11. НАЗАРЕНКО, Г.В. *Общая теория права и государства: учебный курс для вузов*. Москва: Изд-во Ось 89, 2001. 176 с.
12. *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т.* Под ред. М.Н. Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998. 656 с.
13. *Общая теория права: Учебник для юридических вузов / Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Кузьмин, В.В. Лазарев и др.* Под общей ред. А.С. Пиголкина. 2-е изд. Испр.и доп. Москва: Изд-во МГТУ им Н.Э. Баумана, 1995. 384 с.

14. ФЕДОРОВ, Г.К. *Теория государства и права: Учебник*. Кишинев: Изд-во Концерн Пресса, 1998. 531 с.

Curs 10. Sistemul dreptului

Conținut tematic:

1. Noțiunea și elementele constitutive ale sistemului dreptului
2. Instituția juridică
3. Ramura dreptului. Ramurile sistemului de drept al R. Moldova
4. Diviziunea dreptului
5. Conexiunile dintre sistemul dreptului, sistemul legislației și sistemul juridic

- 1 -

După cum am arătat, dreptul este forma normativă de existență a societății, un subsistem al sistemului juridic. Orice *sistem* este un ansamblu de elemente în interacțiune, care depind reciproc unele de altele, cu proprietăți specifice, ca o formațiune distinctă relativ autonomă, în raport cu altele⁹⁴.

Sistemul dreptului este o entitate construită după anumite principii, metode, obiect, ce asigură legătura organică a elementelor constitutive ale întregului.

Sistemul dreptului este ansamblul normelor juridice sistematizate în instituții și ramuri, care reglementează conduita persoanelor, a căror respectare este asigurată, la nevoie, prin forța de constrângere a autorității publice reglementatoare, recunoscută de

⁹⁴ STROE, C. *Reflecții filosofice asupra dreptului*. București: Editura Lumina lex, 1998, p. 104.

societate⁹⁵. Subsistemele sistemului dreptului sunt ramurile dreptului și instituțiile juridice, existența juridică a cărora este datorată normelor juridice. Așadar, distingem elementele constitutive ale sistemului dreptului:

Normele juridice – elementul primar și necesar al sistemului dreptului obiectiv. Normele juridice sunt reguli de conduită socială, adoptate și asigurate de către stat, la nevoie prin constrângere publică, exprimate în acte normative. De regulă, normele juridice sunt exprimate în alineatele articolelor actelor normativ juridice.

Instituțiile juridice – elementul secundar și necesar al sistemului dreptului obiectiv, existența căruia este datorată normelor juridice. Instituția juridică este subsistemul sistemului dreptului obiectiv, un ansamblu de norme juridice, având obiect, principiu și metodă specifică de reglementare. De regulă, instituțiile juridice sunt exprimate în capitolele, fie secțiunile actelor normativ juridice.

Ramurile dreptului – elementul terțiar și necesar al sistemului dreptului obiectiv, existența căruia este datorată normelor juridice și instituțiilor juridice. Ramura dreptului este subsistemul sistemului dreptului obiectiv, o totalitate de norme juridice și instituții juridice, având obiect, principii și metode specifice de reglementare. De regulă, ramurile dreptului sunt exprimate în acte normative codificate (codurile de legi).

În doctrină, noțiunea de *sistemul dreptului* nu se identifică cu noțiunea de *sistem de drept*. Cea din urmă arată structura internă a dreptului unui stat determinat prin care se realizează unitatea normelor juridice și gruparea lor în instituții și ramuri juridice ca părți interdependente ale sistemului.

⁹⁵ MIHAI, GH., MOTICA, R., *op. cit.*, p. 58.

Instituția juridică este parte componentă a sistemului dreptului, care supraordonează normele juridice, dar care este subordonată direct ramurii de drept.

În opinia lui D. Mazilu, instituția juridică este "...un ansamblu de norme juridice care reglementează o categorie mai restrânsă de relații sociale, legate între ele prin trăsături specifice, care le deosebesc de alte relații sociale"⁹⁶. Deci, obiectul de reglementare al instituției juridice este subordonat obiectului de reglementare al ramurii de drept.

În opinia unor doctrinari, instituția juridică reprezintă o grupare de norme ce reglementează o anumită grupă unitară de relații sociale, conturând o categorie aparte de raporturi juridice⁹⁷. Definiția respectivă introduce elementul funcțional al instituției juridice de creare a raporturilor juridice și de modificare, așadar, a faptelor sociale.

În viziunea lui Brethe de la Gressaye⁹⁸, instituțiile juridice sunt "ansambluri de reguli de drept, corpuri de reguli organizate în jurul unei idei centrale, formând un tot sistemic ordonat și permanent, de exemplu, organizarea familiei, a proprietății, a statului". Instituția juridică este definită, ea însăși, ca un sistem centrat pe o idee directoare, dar și pe o bază spirituală, după J.L. Bergel. Ideea care face instituția juridică viabilă și care este condiția coerenței logice și omogenității ei se descoperă între regulile normativ juridice și regulile constructiv juridice sau tehnice. Regulile normative desemnează principiul călăuzitor care este baza ideatică a regulilor constructive (tehnice). Totalitatea regulilor constructive formează instituția juridică. După J.L. Bergel, regulile

⁹⁶ MAZILU, D., *op. cit.*, p. 245.

⁹⁷ BOBOȘ, GH. *Teoria generală a dreptului*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 1999, p. 208; NEGRU, B., *op. cit.*, p. 166.

⁹⁸ Citat după DOGARU, I., ș. a., *op. cit.*, p. 246.

juridice se grupează în jurul principiilor directoare, astfel, regulile canalizează principiile în fapt, or încalcă principiile respective⁹⁹.

În viziunea lui I. Dogaru, ideea centrală este și centrul definirii și baza instituției juridice, dar și scopul (finalitatea) reglementării juridice. “Scopul, finalitatea reglementării este cea care dă configurație de instituție juridică ansamblului de norme în jurul unui raport juridic fundamental”¹⁰⁰. Același autor îl citează pe J. Dabin, care califică ideea fundamentală a unei instituții juridice drept “principiu animator și federator”. I. Dogaru extrage câteva exemple de instituții juridice axate pe idei-scop: instituția juridică a căsătoriei este centrată pe ideea-cheie de uniune conjugală și filiație legitimă; instituția tutelei este axată pe ideea directoare de protecție, care este și finalitate¹⁰¹. Aceste descoperiri doctrinare ne apropie de răspunsul afirmativ la întrebarea, dacă instituția juridică este întemeiată pe un principiu, o idee principală.

Certitudine în soluționarea problemei aduc analizele efectuate de Gh. Mihai și R. Motica privind câteva instituții juridice ale moștenirii, prescripției, amnistiei, grațierii. Pentru cercetătorii respectivi este limpede “...că fiecare instituție juridică cuprinde un ansamblu de norme care reglementează o țesătură unitară de relații sociale, că acest ansamblu are un obiectiv propriu și o idee juridico-morală directoare, provenind din valori etico-juridice”¹⁰². Spre exemplu, autorii aduc instituția căsătoriei care reunește în jurul ideii de uniune liber consimțită între un bărbat și o femeie un ansamblu de norme juridice care consacră,

⁹⁹ БЕРЖЕЛЬ, Ж.Л. *Общая теория права* / Под.ред. В.И. Даниленко. Москва: Изд-во Nota bene, 2000, с. 321 - 323.

¹⁰⁰ DOGARU, I., ș.a., *op. cit.*, p. 247.

¹⁰¹ *Ibidem*

¹⁰² МИХАИ, ГИ. МОТИКА, Р., *op. cit.*, p. 59.

ocrotesc relația juridică de căsătorie. Ideea instituției, susțin autorii, valorifică libertatea, iubirea, consensul, securitatea etc.¹⁰³.

Așadar, *instituția juridică* este o totalitate de norme juridice organice legate, aparținătoare unei ramuri de drept, ce reglementează un grup de relații sociale înrudite după metoda de reglementare și principii specifice ramurii respective de drept¹⁰⁴.

În cadrul instituției juridice normele juridice se află în legătură organică și coeziune datorită elementelor integratoare, după cum urmează:

a. obiectul de reglementare – ansamblu unitar de relații sociale reglementate de normele juridice integrate în instituția juridică (de ex. relațiile de proprietate, relațiile de cetățenie, relațiile de tutelă etc.);

b. metoda de reglementare - modalitatea, mijlocul specific de reglementare a obiectului instituției juridice (de ex. metoda de coordonare, metoda de subordonare);

c. principiul-finalitate integrator. După părerea autorului, *principiul instituției juridice* este ideea care exprimă valori sau idealuri etico-juridice și care reunește în jurul său un grup de norme juridice potrivit obiectului și metodei de reglementare a ramurii respective a dreptului obiectiv (pozitiv). Principiul instituției juridice este ideea principală care organizează normele instituției juridice într-un complex sistemic. Principiul instituției juridice este ascendentul ideii(lor) normelor juridice și descendentul principiilor ramurii corespunzătoare de drept. Deci, principiile instituțiilor juridice sunt subordonate direct principiilor ramurale ale dreptului și, indirect, principiilor generale ale

¹⁰³ *Ibidem*

¹⁰⁴ POPA, N., *op. cit.*, p. 244.

dreptului. Căci, după afirmația lui J.L. Constantinesco, “într-adevăr, principiile generale ale dreptului se materializează în fiecare ordine juridică prin instituții juridice...”¹⁰⁵.

Proveniența valorică, etico-juridică, a ideii centrale a instituției juridice rezidă în valorile promovate și apărute de ramura respectivă a dreptului, precum și a sistemului dreptului în ansamblu. Dacă principiile generale ale dreptului constituie fundamentul principiilor ramurale ale dreptului, atunci principiile ramurale, la rândul lor, servesc drept temei pentru ideile (principiile) instituțiilor juridice. Ceea ce ar însemna că principiile instituțiilor juridice sunt inseparabile de principiile ramurii-“mamă”, prin urmare, nu pot avea existență de sine stătătoare, decât cea condiționată de principiile ierarhic superioare.

- 3 -

Ramura dreptului răspunde cerințelor de sistematizare a normelor juridice, la nivel macrosistemic, în vederea facilitării înțelegerii și aplicării acestora. După N. Popa, *ramura dreptului* este ansamblul normelor juridice care reglementează relațiile sociale dintr-un anumit domeniu al vieții sociale, în baza unei metode specifice de reglementare și a unor principii comune¹⁰⁶. Deci, criteriile de structurare a ramurii de drept sunt:

a. obiectul de reglementare juridică - relațiile sociale dintr-un domeniu distinct al vieții sociale (de ex. relațiile patrimoniale, relațiile sociale de muncă, relațiile familiale, relațiile financiar-fiscale, relațiile privind exercitarea puterii de stat etc.);

¹⁰⁵ CONSTANTINESCO, L.J. *Tratat de drept comparat*. Vol.II: *Metoda comparativă*. București: Editura All Educational, 1998, p. 320.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 242 - 243.

b. metoda specifică de reglementare juridică - modalitatea practică de influențare a conduitei în cadrul obiectului de reglementare (de ex. metoda ordonării (subordonării și supraordonării), altfel zis, metoda autoritară, metoda dispozitivă, altfel zis, metoda autonomiei (de stabilire independentă și de coordonare a intereselor subiecților de drept etc.);

c. principiile ramurii de drept. Principiile comune și obiectul de reglementare constituie criteriile obiective de construire a unei ramuri, spre deosebire de metoda de reglementare considerată criteriu subiectiv¹⁰⁷.

De exemplu, D. Mazilu definește principiile specifice diferitelor ramuri ale dreptului "... ca fiind acele idei călăuzitoare ale conținutului normelor juridice ale unei anumite ramuri de drept care cuprind cerințele obiective ale creării și realizării normelor juridice din această ramură a sistemului dreptului"¹⁰⁸.

În viziunea noastră, *principiile ramurale* ale dreptului sunt principiile care întemeiază o ramură distinctă a dreptului pozitiv, ca ansamblu de norme și instituții juridice. Spre exemplu, principii constituționale, potrivit Constituției R. Moldova, sunt: suveranitatea și independența puterii de stat; separația și colaborarea puterilor; supremația Constituției; democrația și pluralismul politic, dreptul la recunoașterea personalității juridice a fiecărui om etc.¹⁰⁹. Codul familiei al R. Moldova consfințește expres (art. 2) principiile de bază ale legislației familiei și, implicit, ale ramurii dreptului familiei: căsătoria liber consimțită între bărbat și femeie, egalitatea în drepturi a soților în

¹⁰⁷ *Ibidem*

¹⁰⁸ MAZILU, D., *op. cit.*, p. 118.

¹⁰⁹ *A se vedea* Titlul I din Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, cu modificări și completări ulterioare.

familie, sprijinul reciproc moral și material, manifestarea grijii pentru întreținerea, educația și apărarea drepturilor și intereselor membrilor minori și inapți de muncă ai familiei, inadmisibilitatea amestecului deliberat în relațiile familiale, soluționarea pe cale amiabilă a tuturor problemelor vieții familiale¹¹⁰.

În legislația R. Moldova nu există vreun act normativ în care ar fi numite expres și enunțate ramurile dreptului R. Moldova. Totuși, putem deduce ramurile dreptului R. Moldova din *Clasificatorul general al legislației*¹¹¹, care stipulează compartimentele sistemului legislației, conform cărora are loc sistematizarea actelor normative. Astfel, putem identifica, circa 15 ramuri ale sistemului de drept al R. Moldova: dreptul constituțional, dreptul administrativ, dreptul penal, dreptul procesual penal, dreptul civil, dreptul de procedură civilă (procesual civil), dreptul execuțional penal, dreptul vamal, dreptul muncii, dreptul asigurării și asistenței sociale, dreptul mediului, dreptul antreprenorial (*Nota E. B.* - economic, comercial), dreptul financiar, dreptul bancar, dreptul internațional privat, dreptul internațional public (acel, la care R. Moldova este parte). Vom enunța doar principalele ramuri de drept public și privat, după cum urmează:

Dreptul constituțional este ramura dreptului public care reglementează relațiile sociale cu privire la instituirea, organizarea și funcționarea puterii de stat, privind drepturile și îndatoririle cetățenilor. Izvorul principal al acestei ramuri este Constituția, legea fundamentală a statului și societății.

¹¹⁰ A se vedea Codul familiei al Republicii Moldova (nr.1316-XIV, 26 octombrie 2000) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 26 aprilie 2001, nr. 47-48.

¹¹¹ A se vedea Legea nr. 1325-XIII pentru aprobarea Clasificatorului general al legislației, adoptată la 25. IX. 1997// *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, 1998. Nr.47-48.

Dreptul administrativ este ramura dreptului public care reglementează relațiile sociale cu privire la exercitarea (administrarea) puterii de stat la nivel central și local. Izvorul principal al acestei ramuri este Constituția R. Moldova și a. acte normative.

Dreptul penal este ramura dreptului public care reglementează relațiile sociale cu privire la apărarea vieții, sănătății, drepturilor și libertăților persoanei, proprietății, ordinii și securității statului, și a. valori sociale împotriva infracțiunilor. Izvorul principal al acestei ramuri este Codul Penal al R. Moldova.

Dreptul procesual penal este ramura dreptului public care reglementează relațiile sociale cu privire la procedura aplicării normelor dreptului penal material, inclusiv organizarea și competența organelor de urmărire penală, organelor judiciare etc. Izvorul principal al acestei ramuri este Codul de procedură penală a R. Moldova.

Dreptul civil este ramura dreptului privat care reglementează relațiile sociale patrimoniale și cele personale nepatrimoniale, legate de cele dintâi. Izvorul principal al acestei ramuri este Codul civil al R. Moldova.

Dreptul procesual civil este ramura dreptului privat care reglementează relațiile sociale cu privire la procedura aplicării normelor dreptului civil material de către organele competente pe cauzele civile. Izvorul principal al acestei ramuri este Codul de procedură civilă a R. Moldova.

Dreptul muncii este ramura dreptului mixt care reglementează relațiile sociale de muncă și cele conexe de plasare în câmpul muncii, privind protecția muncii, privind jurisdicția muncii, și a. Izvorul principal al acestei ramuri este Codul muncii al R. Moldova.

Dreptul familiei este ramura dreptului privat care reglementează relațiile patrimoniale și cele personale nepatrimoniale dintre membrii familiei, precum și cele legate de cele dintâi: relațiile de tutelă, curatelă, adopție ș.a. Izvorul principal al acestei ramuri este Codul familiei al R. Moldova.

- 4 -

Diviziunea și clasificarea sunt operații raționale indispensabile sistematizării noțiunilor juridice, fenomenului juridic în ansamblu. Prin diviziune înțelegem “operația rațională prin care o noțiune supraordonată în baza unui fundament este descompusă exhaustiv, în noțiuni subordonate; contrare sau contradictorii”¹¹². Deseori numită și “clasificare analitică”, diviziunea este operația logică prin care, pornind de la o noțiune generală, dezvăluim mai întâi speciile acesteia apoi subspeciile ei și putem continua astfel din treaptă în treaptă, până ce punem în evidență obiectele individuale care aparțin clasei reprezentată de noțiunea inițială¹¹³.

Elementele structurale ale diviziunii sunt: 1) obiectul diviziunii (ca o noțiune generală, de exemplu: dreptul); 2) fundamentul diviziunii (nota în bază căreia noțiunea supraordonată se descompune în noțiuni subordonate, spre exemplu: interesul promovat și apărat prin drept); 3) membrii (elementele) diviziunii (speciile genului sau totalitatea noțiunilor subordonate, spre exemplu, noțiunile subordonate noțiunii supraordonate “drept” sunt “drept public”, “drept privat” etc.).

¹¹² MOHOREA, E. *Introducere în logică*. Manual pentru studenții facultăților de drept și specializările juridice. Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2000, p. 94.

¹¹³ *Ibidem*

În dependență de numărul speciilor, diviziunea poate fi dihotomică sau politomică (trihotomică, tetratomică etc.)¹¹⁴.

Vom examina diviziunea dihotomica a dreptului în *public* și *privat*. Această diviziune a fost făcută încă în Roma Antică, fundamentul diviziunii fiind interesul apărut de statul Roman. Ulpianus rezuma, că dreptul public (*ius publicum*) se referă la organizarea statală și apără interesul statului (*ad statum rei Romanae spectat*), pe când dreptul privat (*ius privatum*) se referă la interesul fiecăruia și apără interesul particular (*ad singulorum utilitatem*). Papinian accentua că dreptul public nu poate fi schimbat prin convenții între particulari. Acest fundament al diviziunii este valabil și pentru dreptul contemporan, de aceea vom caracteriza ambele elemente ale diviziunii.

Particularitățile dreptului *public*:

a. Dreptul public înglobează majoritatea ramurilor de drept: dreptul constituțional, dreptul administrativ, dreptul contravențional, dreptul penal, dreptul procesual penal, dreptul execuțional penal, dreptul vamal, dreptul mediului, dreptul financiar, dreptul fiscal etc.

b. Dreptul public are preponderent caracter imperativ, fiind constituit din norme onerative și prohibiive.

c. Dreptul public promovează, conservă și apără interesul public, al statului.

d. Metoda de reglementare, specifică dreptului public, este metoda autoritară, de ordonare a relațiilor sociale pe "verticală", veriga subordonată fiind cetățeanul, or, particularul.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 98.

e. În relațiile reglementate de dreptul public poziția statului este dominantă. Statul intervine direct, participând în cadrul raporturilor juridice de drept public ca subiect ce supraordonează un alt subiect subordonat.

Particularitățile dreptului *privat*, raportate la cele ale dreptului public:

a. Dreptul privat întrunește minoritatea ramurilor de drept: dreptul civil, dreptul familiei, dreptul comercial, dreptul internațional privat etc.

b. Dreptul privat are, preponderent, caracter dispozitiv, fiind constituit din norme permissive, de recomandare, de stimulare.

c. Dreptul privat promovează, conservă și apără interesul particularilor (persoanelor fizice și persoanelor juridice).

d. Metoda de reglementare, specifică dreptului privat, este metoda autonomiei (față de stat), de coordonare a relațiilor sociale dintre particulari, aflați pe "orizontală", adică pe poziție de egalitate.

e. De regulă, în relațiile reglementate de dreptul privat statul nu participă, distanțându-se de la relațiile interparticulare; intervenția statului este justificată și legitimată atunci când este sesizat, în vederea soluționării litigiilor între particulari.

- 5 -

Între sistemul dreptului, sistemul legislației și sistemul juridic se înregistrează anumite interdependențe. Astfel, în aspect comparativ, observăm unele similitudini: toate sunt entități (sisteme), subsisteme ale realității sociale. În același timp, atât sistemul dreptului, cât și sistemul legislației include doar o componentă a sistemului juridic al societății –

dreptul obiectiv; sistemul juridic, însă, înglobează și celelalte componente: conștiința juridică, relațiile juridice, practica juridică, cultura juridică. Dacă sistemul dreptului explică construcția internă a dreptului (normele juridice, instituțiile juridice, ramurile dreptului), atunci sistemul legislației arată structura externă a dreptului, modalitățile de exprimare a normelor juridice, instituțiilor juridice și ramurilor dreptului în acte normative. În cadrul sistemului juridic dreptul este cercetat atât sub aspectul structurii interne, cât și sub aspectul structurii externe. Elementul primar și necesar al sistemului dreptului este norma juridică; elementul primar și necesar al sistemului legislației este articolul actului normativ; elementul incipient al sistemului juridic este conștiința juridică. Macroelementul sistemului dreptului este ramura dreptului; macroelementul sistemului legislației este codul de legi; elementul central al sistemului juridic al societății este dreptul obiectiv (sistemul dreptului, pe de o parte, și sistemul legislației, pe de altă parte). Deci, atât sistemul dreptului, cât și sistemul legislației, este parte componentă centrală a sistemului juridic al societății.

Bibliografie selectivă

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, cu modificări și completări.
2. Legile Republicii Moldova 1107/06.06.2002. *Codul civil. Cartea întâi - Dispoziții generale (art.1-283)* // Monitorul Oficial 82-86/661, 22.06.2002, actualizat și republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 01.03.2019, nr. 66-75.
3. Codul penal al Republicii Moldova (nr.985-XV, 18 aprilie 2002) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 13 septembrie 2002, nr.128-129.
4. Codul de procedură civilă a Republicii Moldova (nr.225-XV, 30 mai 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12 iunie 2003, nr.111-115 (1204-1205).

5. Codul de procedură penală a Republicii Moldova (nr.122-XV, 14 martie 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 7 iunie 2003, nr.104-110 (1197-1203).
6. Codul familiei al Republicii Moldova (nr.1316-XIV, 26 octombrie 2000) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 26 aprilie 2001, nr.47-48.
7. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. 656 p.
8. BELEIU, GH., BELEIU, GH. *Drept civil român: Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*. Ediția a V a revăzută și adăugită de Marian Nicolae și Petrică Trușcă. București: Casa de editură și presă Șansa S.R.L., 1998.
9. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995. 608 p.
10. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
11. DUBOUIS, L.; PEISER, G. *Droit Public*. 15 e edition. Paris: Edition Dalloz, 2001. 323 p.
12. GABET, C. *Droit privé: connaitre et comprendre le droit. Principes et cas pratiques*. Paris: Edition Ellipses, 2001. 247 p.
13. LE MONG NGUYEN. *Initiation au droit: textes choisis et thèmes de réflexions*. Paris: Editions Ledrappier, 1988. 250 p.
14. MAZILU, D. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura All Beck, 1999. 350 p.
15. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
16. MOHOREA, E. *Introducere în logică*. Manual pentru studenții facultăților de drept și specializările juridice. Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2000, p. 94.

17. NEGRU, B.; NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului*: curs universitar. Chișinău: Editura Bons offices, 2006. 520 p.
18. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
19. ПОЛЕНИНА, С. В. *Соотношение системы права и системы законодательства в России // Государство и право*, 1999. № 9.

Curs 11 Sistemul legislației

Conținut tematic

1. Noțiunea de sistem al legislației. Clasificarea actelor normative.
2. Categoriile de acte normative
3. Noțiunea și categoriile de legi
4. Actele individual juridice în raport cu actele normative

- 1 -

Am arătat deja că dreptul obiectiv, pe de o parte, are structură internă materializată în sistemul dreptului, pe de altă parte, are structură externă exprimată în sistemul legislației.

Sistemul legislației este totalitatea actelor normative elaborate, adoptate și asigurate de către organele competente ale statului, în vederea reglementării relațiilor sociale. Elementele care asigură unitatea și coeziunea sistemului legislației sunt actele normative. În acte normative sunt configurate normele juridice, ca reguli abstracte de conduită socială, și adresate pe aceste căi destinatarilor.

Actele normative se clasifică în baza criteriilor, după cum urmează:

- a. *Forța juridică.* În dependență de acest criteriu, deosebim *legi* (acte normative cu forță juridică primară) și *acte normative subordonate legii* (acte normative cu forță juridică secundară: decrete, hotărâri, regulamente, instrucțiuni, decizii, dispoziții etc.);
- b. *Nivelul autorității publice emitente și aria de acțiune.* În dependență de acest criteriu, deosebim acte normative ale autorităților publice centrale (*acte normative republicane*), care acționează pe întreg teritoriul statului și acte normative ale autorităților publice locale (*acte normative locale*), care acționează exclusiv în raza teritorială a organului emitent al administrației publice locale;
- c. *După competența organului de stat.* În dependență de acest criteriu, deosebim acte normative ale Parlamentului (acte normative *legislative*), acte normative ale Președintelui, acte normative ale Guvernului, acte normative ale Ministerelor, actele normative ale Serviciilor de stat și altor organe ale administrației publice centrale de specialitate, actele normative ale Consiliilor locale etc. (acte normative *administrative*);
- d. *Diviziunea dreptului în public și privat.* În dependență de acest criteriu, deosebim acte de drept *public* și acte de drept *privat*;
- e. *Diviziunea dreptului în intern și internațional.* În dependență de acest criteriu, deosebim acte de drept *intern* și acte de drept *internațional*;
- f. *Diviziunea dreptului în material și procesual,* deosebim acte de drept *material* și acte de drept *procesual*;

- g. *După gradul de generalitate*, deosebim acte normative cu caracter *general*, acte normative cu caracter *special* și acte normative cu caracter *excepțional (derogatoriu)*;
- h. *După finalitatea acului normativ*, deosebim acte normative *creatoare de drept* și acte normative *interpretative de drept*.

- 2 -

Conform Legii nr. 100/2017 cu privire la actele normative, legislația Republicii Moldova este constituită din următoarele *categorii* de acte normative: ”a) Constituția Republicii Moldova; b) legile și hotărârile Parlamentului; c) decretele Președintelui Republicii Moldova; d) hotărârile și ordonanțele Guvernului; e) actele normative ale autorităților administrației publice centrale de specialitate; f) actele normative ale autorităților publice autonome; g) actele normative ale autorităților unităților teritoriale autonome cu statut juridic special; h) actele normative ale autorităților administrației publice locale¹¹⁵.” Observăm categoriile actelor normative poziționate de legiuitor după două criterii concomitent, cel al organului emitent și cel al forței juridice, ceea ce creează confuzie.

Actele normative de la lit. c) - lit. h), după forța juridică sunt subordonate legilor. *Actele normative subordonate legii* sunt actele normative elaborate și adoptate de către organele competente ale statului (organele administrației publice) în conformitate cu prevederile din legi, în vederea reglementării relațiilor sociale.

¹¹⁵ Legea Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17, art. 6

Conform art. 12 al Legii 100/2017, ”*hotărârea Parlamentului cu caracter normativ* este un act adoptat de către Parlament pentru: a) organizarea activității interne a Parlamentului și a structurilor ce intră în componența acestuia; b) aprobarea sau modificarea structurii organelor și instituțiilor create de către Parlament, precum și pentru organizarea activității acestora; c) reglementarea altor domenii care nu necesită adoptare de legi.” Specificăm caracterul subordonat legii al hotărârilor Parlamentului cu caracter normativ.

Conform art. 13 al Legii 100/2017 și în temeiul art. 94 din Constituție, ”pentru exercitarea atribuțiilor sale, Președintele Republicii Moldova emite *decrete cu caracter normativ*, care reglementează relațiile sociale în domeniile de competență stabilite de lege, cu excepția decretelor emise întru exercitarea atribuțiilor sale constituționale.”

Conform art. 14 al Legii 100/2017 ”(1) *Hotărârea Guvernului* este un act care se adoptă de către Guvern pentru: a) exercitarea atribuțiilor Guvernului și pentru organizarea executării legilor; b) aprobarea proiectelor de lege, proiectelor de hotărâre a Parlamentului și proiectelor de decret al Președintelui Republicii Moldova, inițiate de către Guvern; c) inițierea negocierilor asupra tratatelor internaționale; d) alte scopuri pentru care este necesară adoptarea unei hotărâri de Guvern. (2) Relațiile sociale care necesită o reglementare detaliată se stabilesc prin regulamente, instrucțiuni, statute, reguli, metodologii, aprobate prin hotărâre de Guvern.”

Conform art. 15 al Legii 100/2017 ”(1) *Ordonanța* este un act normativ adoptat de către Guvern în temeiul și în limitele legii speciale de abilitare, în ordinea delegării legislative conform art. 106² din Constituție. *Ordonanța* poate fi adoptată doar pentru domeniile care nu fac obiectul legilor organice. (2) *Ordonanța* se modifică, se suspendă și se abrogă de către Guvern prin adoptarea

unei noi ordonanțe în limita termenului de abilitare. După expirarea termenului de abilitare, ordonanța poate fi abrogată, suspendată și modificată doar prin lege.”

Conform art. 16 al Legii 100/2017, ”(1) autoritățile administrației publice centrale de specialitate și autoritățile publice autonome emit sau aprobă, în condițiile legii, acte normative. (2) *Actele normative ale autorităților administrației publice centrale de specialitate și ale autorităților publice autonome* sunt emise sau aprobate numai în temeiul și pentru executarea legilor și a hotărârilor Parlamentului, a decretelor Președintelui Republicii Moldova, a hotărârilor și ordonanțelor Guvernului. Actele normative respective se limitează strict la cadrul stabilit de actele normative de nivel superior pentru executarea cărora se emit sau se aprobă și nu pot contraveni prevederilor actelor respective. În clauza de adoptare a actelor normative ale autorităților administrației publice centrale de specialitate și ale autorităților publice autonome se indică expres actul normativ superior în temeiul căruia acestea sunt emise sau aprobate. (3) *Actele normative ale autorităților administrației publice centrale de specialitate și ale autorităților publice autonome* se elaborează în termenele prevăzute de actele normative superioare sau într-un termen rezonabil pentru elaborarea acestora și pentru realizarea prevederilor lor. (4) Regulamentele, instrucțiunile, regulile și alte acte normative ale autorităților administrației publice centrale de specialitate și ale autorităților publice autonome se aprobă prin hotărâre sau ordin care se semnează de către conducătorii autorităților emitente.”

Conform art. 17 al Legii 100/2017 ”(1) Autoritățile unităților teritoriale autonome cu statut juridic special, în limitele competenței stabilite de Constituția Republicii Moldova, de Legea nr. 136/2017 cu privire la Guvern, de Legea nr. 344/1994 privind statutul juridic

special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri), de Legea nr. 173/2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria), precum și de alte acte normative, adoptă *legi locale* și *alte acte normative care se aplică doar în raza teritoriului administrat* de către acestea.”

Conform art. 18 al Legii 100/2017 ”*actele normative ale autorităților administrației publice locale* se emit pentru realizarea atribuțiilor funcționale și în limitele competențelor stabilite de Constituție, de Carta Europeană a Autonomiei Locale și de alte acte normative, fiind aplicate doar în raza teritoriului administrat de către acestea.”

- 3 -

Legea este actul normativ legislativ, elaborat și adoptat de către Parlament, după o procedură determinată, în vederea reglementării relațiilor sociale de valoare.

Definiția legală a *legii* este consacrată în Legea 100/2017 cu privire la actele normative: ” (1) *Legea* este un act normativ adoptat de Parlament în temeiul normelor constituționale, conform procedurii stabilite de Constituția Republicii Moldova, de Regulamentul Parlamentului, aprobat prin Legea nr. 797/1996, precum și de prezenta lege.”

Trăsăturile legii: a. caracterul normativ; b. caracterul procedural determinat; c. caracterul valoric; d. caracterul reglementator primar; e. supremația față de alte acte normative.

Categoriile de legi, potrivit art. 72 al Constituției R. Moldova și art. 8 al Legii 100/2017 privind actele normative sunt: *constituționale*, *organice* și *ordinare*.

Legile constituționale, conform art. 72, alin. (2) din Constituția R. Moldova și art. 9 al Legii 100/2017, sunt: Constituția Republicii Moldova - legea supremă a societății și a statului; legile de modificare

și/sau completare (revizuire) a Constituției, care se adoptă cu votul a două treimi din deputați, precum și cele aprobate prin referendum republican.

Legile organice, conform art. 72, alin. (3) din Constituția R. Moldova și art. 10 al Legii 100/2017, sunt actele legislative care reprezintă o dezvoltare a normelor constituționale și pot interveni numai în domeniile expres prevăzute de Constituție sau în alte domenii deosebit de importante pentru care Parlamentul consideră necesară adoptarea de legi organice. Prin lege organică:

a) este reglementată stabilirea frontierei de stat a Republicii Moldova;

b) este stabilit Imnul de Stat;

c) sunt reglementate condițiile dobândirii, păstrării și pierderii cetățeniei;

d) este reglementat statutul capitalei Republicii Moldova, orașul Chișinău;

e) sunt reglementate formele și condițiile speciale de autonomie ale unor localități din stînga Nistrului și ale unității teritoriale autonome Găgăuzia;

f) este prelungit mandatul Parlamentului, în caz de război sau de catastrofă;

g) sunt stabilite incompatibilitățile calității de deputat în Parlament, altele decât cele prevăzute expres de Constituție;

h) este reglementată procedura de alegere a Președintelui Republicii Moldova;

i) este prelungit mandatul Președintelui Republicii Moldova, în caz de război sau de catastrofă;

j) este stabilită structura Guvernului;

k) sunt stabilite incompatibilitățile funcției de membru al Guvernului, altele decât cele prevăzute expres de Constituție;

l) sunt stabilite funcțiile publice ai căror titulari nu pot face parte din partide politice;

m) este stabilită structura sistemului național de apărare;

n) sunt reglementate structura sistemului național de ocrotire a sănătății și mijloacele de protecție a sănătății fizice și mintale a persoanei;

o) sunt stabilite limitele împuternicirilor Guvernului și/sau ale autorităților administrației publice privind reglementarea activității de întreprinzător;

p) este reglementat modul de organizare și funcționare a Consiliului Superior al Magistraturii;

q) sunt reglementate organizarea instanțelor judecătorești, competența acestora, procedura de judecată, precum și statutul judecătorilor;

r) sunt reglementate procedura penală, organizarea, competența și modul de desfășurarea a activității Procuraturii, precum și statutul procurorilor;

s) sunt reglementate atribuțiile, modul de organizare și funcționare a Curții de Conturi;

t) este reglementată contractarea împrumuturilor de stat externe;

u) este stabilit modul de funcționare a limbilor;

v) sunt reglementate alte domenii pentru care Parlamentul consideră necesară adoptarea de legi organice, conform art. 72 alin. (3) lit. r) din Constituție.”

Legile organice se adoptă cu votul majorității deputaților aleși, dacă Constituția nu prevede o altă majoritate. Legile organice se adoptă după cel puțin două lecturi și sunt subordonate legilor constituționale.

Legile ordinare, conform art. 72, alin. (4) din Constituția R. Moldova și art. 11 al Legii 100/2017, intervin în orice domeniu al relațiilor sociale, cu excepția domeniilor supuse reglementării prin Constituție și legi organice.

Legile ordinare se adoptă cu votul majorității deputaților prezenți și sunt subordonate legilor constituționale și organice. Modificarea, completarea și abrogarea legilor ordinare sau ale unor dispoziții ale acestora se fac, de regulă, prin lege ordinară, conform procedurii stabilite în acest sens.

- 4 -

Actele normative nu se confundă cu actele individual juridice.

Actele individual juridice sunt acte juridice elaborate de către organele competente ale statului în temeiul normelor juridice în vigoare cu prilejul soluționării unor stări de fapt.

Particularitățile actelor individual juridice:

- a. *Caracterul individual juridic (nenormativ)* arată absența normelor juridice în textul actului individual juridic. Dispozițiile individuale ale actului juridic traduc în fapt prevederile actelor normative în vigoare. De aceea, actul individual juridic nu este izvor formal de drept.
- b. *Caracterul intersubiectiv* arată legătura juridică dintre diferite subiecte de drept, implicate într-un caz concret, soluționat în baza dispozițiilor actului individual juridic. Actul individual juridic se consumă odată cu executarea lui vizavi de subiectele participante într-un raport juridic.
- c. *Caracterul executoriu și aplicativ* arată că, de regulă, actele individual juridice sunt emise în vederea executării prevederilor din legile în vigoare, de către organele competente ale statului, care sunt agenți de aplicare a dreptului. Actele individual juridice sunt numite altfel acte de aplicare a dreptului, acte care conțin decizia organului de aplicare a dreptului vizavi de un caz soluționat.

d. *Caracterul procedural* arată ordinea, prevăzută de legislație, conform căreia se elaborează actele individual juridice.

Actele individual juridice sunt emise de către toate verigile mecanismului statal. Astfel, organul legislativ, organele executive și organele judecătorești emit, în limitele competenței materiale și teritoriale următoarele acte individual juridice:

- *Hotărâri ale Parlamentului cu caracter individual juridic;*
- *Decrete ale Președintelui R. Moldova cu caracter individual juridic;*
- *Dispoziții ale Guvernului R. Moldova;*
- *Ordine ale Ministerelor, Serviciilor de Stat, Comisiilor Naționale, Agențiilor Naționale, Consiliilor Naționale, Companiilor Naționale etc. cu caracter individual juridic;*
- *Dispoziții ale Primarilor;*
- *Hotărâri ale organelor judecătorești;*
- *Ordine și dispoziții ale conducătorilor instituțiilor, organizațiilor, întreprinderilor.*

Bibliografie selectivă

1. *Constituția Republicii Moldova* din 29 iulie 1994, cu modificări și completări din 29.06.2006.
2. Legea Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.
3. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. 656 p.

4. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995. 608 p.
5. NEGRU, B.; NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului: curs universitar*. Chișinău: Editura Bons offices, 2006. 520 p.
6. Zlătescu, Victor Dan. *Introducere în legistica formală tehnica legislativă*). București: Editura Oscar Print, 1996.
7. Керимов, А.Д. *Законотворчество во Франции от принятия до промульгирования* // Государство и право, 1997, № 7.
8. Окушева, Р.Т. *Теория и практика классификации нормативно-правовых актов в Р. Казахстан* // Государство и право, 1999, № 8.
9. Поленина, С.В. *Законотворчество в Российской Федерации*. // Государство и право, 1997, № 2.
10. Поленина, С.В., Лазарев, Б. Н., др. *Инициативный проект федерального закона о законах и иных нормативно-правовых актах Р.Ф.* // Государство и право, 1995, № 3.
11. *Правотворчество и законность*. Рос. Правовая академия Мин. юст. Р.Ф. Отв. Ред. Н.С. Соколова. М., 1999.
12. *Современное состояние российского законодательства и его систематизация, круглый стол* // Государство и право, 1999, № 2 - 3.
13. *Юридическая техника – обзор материалов научно-методического семинара* // Государство и право, 2000, № 11.

Curs 12 Tehnica elaborării actelor normative

Conținut tematic

1. Noțiunile de tehnică juridică, tehnică a elaborării actelor normative, tehnică legislativă și legiferare
2. Principiile elaborării actelor normative și principiile legiferării
3. Etapele elaborării actelor normative / legiferării
4. Părțile componente ale actului normativ / legii
5. Structura actului normativ / legii. Modalitățile de expunere a normelor juridice în cadrul actelor normative
6. Limbajul și stilul actului normativ
7. Noțiunea și formele sistematizării actelor normative

- 1 -

Tehnica juridică este ansamblul procedeelor, mijloacelor, principiilor, etapelor de elaborare a actelor juridice de către organele competente ale statului.

Tehnica elaborării actelor normative este totalitatea mijloacelor, metodelor, principiilor și etapelor de elaborare a actelor normative de către organele competente ale statului.

Tehnica legislativă este totalitatea mijloacelor, metodelor, principiilor și etapelor de elaborare a actelor legislative de către Parlament.

Legiferarea este activitatea exclusivă a organului legislativ, care constă în inițierea, elaborarea, adoptarea actelor legislative, în special a legilor, în vederea normării principalelor domenii ale vieții sociale.

Observăm, că „tehnica juridică” este noțiunea care le înglobează pe celelalte, deoarece este activitatea competentă de elaborare și adoptare atât a actelor normativ juridice, cât și a actelor individual juridice.

Tehnica elaborării actelor normative este noțiunea care înglobează tehnica legislativă și legiferarea, deoarece se extinde asupra elaborării atât a actelor legislative, cât și asupra actelor subordonate legii.

Noțiunile de tehnică legislativă și de legiferare le situăm într-un raport de identitate. Totuși, procesul dificil de elaborare a legilor este, pe de o parte, tehnică, iar, pe de altă parte, artă.

- 2 -

Activitatea de elaborare a dreptului este direcționată de anumite principii metodologice, reguli de metodă, puse în sarcina organului competent de normare a relațiilor sociale. Construirea dreptului obiectiv (pozitiv) și exprimarea lui în acte normative este subordonată următoarelor principii metodologice:

a. *Fundamentarea științifică a proiectului actului normativ.*

Principiul (cerința) fundamentării științifice a activității de elaborare a normelor juridice, după N. Popa, constă în “descrierea situațiilor de fapt ce urmează să fie transformate în situații de drept, analiza judecăților de valoare cu privire la determinarea situațiilor de fapt care trebuie transformate, schimbate și care se găsesc în contact cu judecățile de valoare din care se inspiră însăși schimbarea, determinarea (anticiparea) efectelor posibile ale viitoarei reglementări, costul social al proiectatei reforme legislative, oportunitatea sa etc.”¹¹⁶

Pentru fundamentarea unei noi reglementări se va porni de la dezideratele sociale prezente și de perspectivă, precum și de la insuficiențele actelor normative în vigoare.

¹¹⁶ POPA, N., *op. cit.*, p. 225.

Elaborarea proiectelor de acte normative va fi precedată, în funcție de importanța și de complexitatea acestora, de o activitate de documentare și analiză științifică și sociologică pentru cunoașterea temeinică a realităților economico-sociale care urmează să fie reglementate, a istoricului legislației din domeniu, a practicii de aplicare a actelor normative în vigoare, precum și a reglementărilor similare din legislația străină, inclusiv cea comunitară.

b. *Necesitatea asigurării unui raport firesc între dinamica și statica dreptului.*

Pe de o parte, sistemul dreptului trebuie să fie o construcție stabilă, durabilă, ce reglementează cadrul relațional social pentru o perioadă nedeterminată de timp, perioadă în care se afirmă și autoritatea legii. Pe de altă parte, legiuitorul trebuie să conștientizeze permanent dinamismul relațiilor sociale care pretind reglementare și protecție juridică. Or, dinamica relațiilor sociale depășește dinamismul legiferării. Măiestria legiuitorului constă în ajustarea operativă a normelor juridice la oportunitățile sociale, armonizând exigențele-antipod statica și dinamica dreptului.

c. *Corelarea sistemului actelor normative.*

În momentul edictării actelor normative legiuitorul va trebui să țină cont de existența multiplelor legături între părțile sistemului legislației; să ia în considerație toate implicațiile noii reglementări, modificările subsecvente în legislație, eventualele colizii între reglementări etc.

d. *.Accesibilitatea și economia de mijloace în elaborarea normativă.*

Afirmația lui Ihering exprimă esența principiului accesibilității “legiuitorul trebuie să gândească profund ca un filosof, dar trebuie să se exprime ca un țăran”. Economia de mijloace se înfățișează în trei ipostaze: 1. alegerea formei exterioare a reglementării; 2. alegerea

modalității reglementării juridice; 3. alegerea procedeeleor de conceptualizare a limbajului normei¹¹⁷.

În opinia lui B. Negru, principiile legiferării sunt: 1. planificarea activității legislative și normative în general; 2. supremația legii (după forța reglementatoare); 3. corelarea actelor normative; 4. asigurarea unui raport dialectic între stabilitatea și mobilitatea reglementărilor; 5. fundamentarea științifică a activității de elaborare a normelor juridice¹¹⁸.

Principiile legiferării, în viziunea doctrinarilor Gh. Mihai și R. Motica, sunt principii de metodă în legiferare, confirmate de oricare legiuitor, indiferent de loc și timp. În caz contrar, specifică autorii, fiind valabile doar aici și acum, ele nu pot fi principii ci doar reguli necesare tehnicilor. Constantele legiferării sunt: a) fundamentarea conștientă a activității de elaborare a legii; b) tendința către echilibrarea stabilității cu mobilitatea legii; c) accesibilitatea legii; d) interpretarea legii în sistemul actelor normative¹¹⁹.

Legiferarea, *stricto sensu*, nu se identifică cu activitatea de elaborare a actelor normative, precum tehnica legislativă nu se confundă cu tehnica juridică. De aceea, nici principiile legiferării, *stricto sensu*, nu le identificăm cu principiile procesului de elaborare a actelor normativ juridice. Între noțiunile “*principiile legiferării*” și “*principiile procesului de elaborare a actelor normative*” există un raport de ordonare. “*Principiile legiferării*” este noțiunea subordonată “*principiilor procesului de elaborare a actelor normative*”.

Noțiunea supraordonată sau genul “*principiile procesului de elaborare a dreptului*” este supusă interpretării de către unii doctrinari ruși. Bunăoară, A.M. Vasiliev marchează *principiile elaborării dreptului* cu ideologia partidului de guvernământ. Principiul-“călăuză”

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 288.

¹¹⁸ NEGRU, B., *op. cit.*, p. 192 - 193.

¹¹⁹ MIHAI, GH., MOTICA, R., *op. cit.*, p. 142 - 146.

este afirmația leninistă: “*А законодательствовать надо с тройной оглядкой. Семь раз примерь!*” Celelalte principii sunt: activitatea de conducere și orientare a procesului de elaborare a actelor normative de către P.C.U.S., fundamentarea științifică a procesului de elaborare a dreptului¹²⁰.

În opinia lui A.S. Pigolchin, *principiile procesului de elaborare a dreptului* sunt: democratismul; legalitatea, umanismul, profesionalismul; caracterul științific al activității; pregătirea minuțioasă și scrupuloasă a proiectelor normative; desăvârșirea tehnică a actelor¹²¹.

În viziunea lui Iu.A. Tihomirov, *principiile procesului de elaborare a dreptului* sunt: a) fundamentarea științifică; b) legalitatea (ierarhia actelor normative); c) democratismul (suportul demos-ului și evidența intereselor poporului la elaborarea actelor normative); b) unitatea sistemului legislației¹²².

După G. Nazarenco, *principiile fundamentale ale procesului de elaborare a dreptului* sunt: 1. democratismul; 2. legalitatea (procedurii de adoptare a actului normativ); 3. umanismul (actul normativ trebuie să asigure și să apere drepturile și libertățile omului; să satisfacă necesitățile spirituale și materiale ale individului); 4. fundamentul științific (soluția normativă se ia în baza realizărilor științei și practicii sociale); 5. profesionalismul (specialiști calificați în jurisprudență participă la elaborarea reglementărilor juridice); 6. publicitatea (procesului de elaborare a dreptului); 7. pregătirea minuțioasă a

¹²⁰ *Теория государства и права: Учебник / Под ред. А.М. Васильева. 2-е изд. Москва: изд-во Юридическая литература, 1983, с. 263 - 264.*

¹²¹ *Общая теория права: Учебник для юридических вузов / Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Кузьмин, В.В. Лазарев и др. Под общей ред. А.С. Пиголкина. 2-е изд. Испр. и доп. Москва: изд-во МГТУ им Н.Э. Баумана, 1995, с. 201 - 203.*

¹²² *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т. Под ред. М.Н. Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998, с. 162.*

proiectului normativ (studii naționale și internaționale în domeniul supus reglementării juridice); 8. tehnicitatea (respectarea regulilor afirmate ale tehnicii juridice)¹²³.

G. Fiodorov definește *principiile elaborării dreptului* în funcție de idei conducătoare și începuturi de organizare, care determină substanța și direcția generală a acestei activități, asigură exprimarea maximală a voinței și intereselor clasei dominante (poporului) în cadrul normelor juridice. Autorul susține ca multe principii ale procesului de elaborare a actelor normative depind de tipul istoric al statului și dreptului. Într-un stat de drept, democratic, procesul de elaborare a dreptului trebuie fondat pe principiile: 1) separării puterilor în stat; 2) delimitării împuternicirii organelor de elaborare a dreptului; 3) imparțialității (obiectivității procesului de elaborare a dreptului); 4) succesiunii guvernanților; 5) democratismului; 6) legalității; 7) internaționalismului; 7) publicității; 8) fundamentării științifice; 8) planificării (activității de normare); 9) multitudinii, simpleței și flexibilității formelor procesuale; 10) celerității procesului de elaborare a dreptului. În același context, G. Fiodorov arată că principiile dreptului, în general, și principiile elaborării dreptului, în special, formulate de legiuitor, determină esența oricărui tip istoric de drept¹²⁴.

Legiuitorul moldovean în art. 3, alin. (1) al Legii 100/2017 privind actele normative a consacrat expres principiile activității de legiferare:

”a) constituționalitatea; b) respectarea drepturilor și libertăților fundamentale; c) legalitatea și echilibrul între reglementările concurente; d) oportunitatea, coerența, consecutivitatea, stabilitatea și

¹²³ НАЗАРЕНКО, Г., *ук. соч.*, с. 69 - 70.

¹²⁴ ФЕДОРОВ, Г. К., *ук. соч.*, с. 283 - 286.

predictibilitatea normelor juridice; e) asigurarea transparenței, publicității și accesibilității; f) respectarea ierarhiei actelor normative.

(3) Actul normativ trebuie să corespundă prevederilor Constituției Republicii Moldova, tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, principiilor și normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional, precum și legislației Uniunii Europene.

(4) Actul normativ trebuie să se integreze organic în cadrul normativ în vigoare, scop în care: a) proiectul actului normativ trebuie corelat cu prevederile actelor normative de nivel superior sau de același nivel cu care se află în conexiune; b) proiectul actului normativ întocmit în temeiul unui act normativ de nivel superior nu poate depăși limitele competenței instituite prin actul de nivel superior și nici nu poate contraveni scopului, principiilor și dispozițiilor acestuia.”

- 3 -

Etapele elaborării actelor normative le vom examina prin prisma prevederilor Legii 100/2017 privind actele normative.

Conform art 20, alin. (1) al Legii 100/2017, *principalele etape ale legiferării*¹²⁵ sunt:

”a) publicarea anunțului privind inițiativa de elaborare a actului normativ și publicarea studiului de cercetare;

b) elaborarea proiectului actului normativ;

c) emiterea, aprobarea sau adoptarea actului normativ;

d) promulgarea, în cazul în care actul normativ este o lege;

e) publicarea actului normativ.”

¹²⁵ Legiferarea se înțelege în sens larg.

a) Publicarea anunțului privind inițiativa de elaborare a actului normativ și publicarea studiului de cercetare se face prin intermediul Sistemul informațional e-Legislație.

Dreptul de *inițiativă legislativă* aparține deputaților în Parlament, Președintelui Republicii Moldova, Guvernului, Adunării Populare a unității teritoriale autonome Găgăuzia¹²⁶. Legile constituționale, spre deosebire de legile organice și legile ordinare, pot fi inițiate de cel puțin 1/3 din deputații Parlamentului R. Moldova (art. 141, alin. (1) din Constituția R. Moldova), fie de către populația R. Moldova “un număr de cel puțin 200 000 de cetățeni ai Republicii Moldova cu drept de vot. Cetățenii care inițiază revizuirea Constituției trebuie să provină din cel puțin jumătate din unitățile administrativ-teritoriale de nivelul doi, iar în fiecare din ele trebuie să fie înregistrate cel puțin 20000 de semnături în sprijinul acestei inițiative”¹²⁷.

Legea 100/2017 dezvoltă prevederile Constituției privind subiecții care pot iniția elaborarea proiectelor de acte normative, în limitele competenței și în conformitate cu atribuțiile și domeniul de activitate ale acestora, după cum urmează:

- a) deputații în Parlament;
- b) Președintele Republicii Moldova;
- c) Guvernul, inclusiv prin intermediul ministerelor și altor autorități administrative centrale;
- d) autoritățile administrative din subordinea ministerelor, prin intermediul acestora;
- e) autoritățile publice autonome;
- f) autoritățile unităților teritoriale autonome cu statut juridic special;

¹²⁶ A se vedea art. 73 din Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.94 // Monitorul Oficial 1, 12.08.1994.

¹²⁷ A se vedea art. 141, alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.94 // Monitorul Oficial 1, 12.08.1994.

g) autoritățile administrației publice locale de nivelul întâi și al doilea;

h) alți subiecți, în cazurile prevăzute de legislație¹²⁸.

”Autoritatea publică sau subiectul cu drept de inițiativă legislativă care elaborează proiectul actului normativ, cu excepția Președintelui Republicii Moldova și a deputaților în Parlament, publică în Sistemul informațional toate versiunile proiectului la diferite etape ale elaborării acestuia, precum și materialele suplimentare corespunzătoare etapei respective de elaborare. Prin intermediul Sistemului informațional se fac publice: a) inițiativa legislativă; b) numele, prenumele și datele de contact ale persoanei responsabile de elaborarea proiectului de act normativ sau, după caz, informația despre grupurile de lucru create și componența acestora; c) studiul de cercetare, după caz; d) conceptul proiectului, după caz; e) proiectul actului normativ; f) dosarul de însoțire al proiectului; g) informația referitoare la consultarea publică a proiectului; h) alte documente care au tangență cu procesul de elaborare a proiectului”¹²⁹.

”Elaborarea proiectelor actelor normative este precedată, în funcție de importanța și complexitatea proiectelor respective, de efectuarea studiilor de cercetare în scopul fundamentării necesității sau lipsei acesteia privind inițierea elaborării unui act normativ. Studiile de cercetare se efectuează pentru cunoașterea temeinică a realităților social-economice ce urmează a fi reglementate, a cadrului normativ relevant, a reglementărilor similare în legislația altor state, inclusiv a țărilor Uniunii Europene”¹³⁰.

¹²⁸ A se vedea art. 23 al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

¹²⁹ A se vedea art. 22, alin. (2), (3) al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

¹³⁰ *Ibidem*, art. 25

Studiul de cercetare este efectuat de către subiecții din partea cărora vine propunerea inițierii elaborării actului normativ. Pentru efectuarea acestuia, subiecții respectivi solicită asistența altor autorități ale administrației publice, instituții științifice, universități, societăți comerciale, asociații obștești sau alte entități.

b) Elaborarea proiectului actului normativ.

Conform art. 23, alin. (1), Legea nr. 100/2017, proiectele actelor normative sunt elaborate de către autoritățile publice abilitate să le inițieze, conform programelor și planurilor aprobate în modul stabilit de lege, precum și la solicitarea Parlamentului, a Președintelui Republicii Moldova, a Guvernului sau din inițiativă proprie, în modul stabilit de lege.

”Proiectul unui act normativ se elaborează în câteva etape consecutive, după cum urmează:

a) desemnarea persoanei responsabile sau, după caz, formarea grupului de lucru care va elabora proiectul, precum și asigurarea suportului tehnic, organizatoric și financiar al procesului de elaborare; (art. 27 Legea 100/2017)

b) determinarea categoriei, conceptului și stabilirea structurii actului normativ; (art. 28 Legea 100/2017)

c) elaborarea versiunii inițiale a proiectului și întocmirea notei informative; (art. 28 Legea 100/2017) (art. 29 - 30 Legea 100/2017)

d) întocmirea tabelului de concordanță, în cazul în care prin proiectul actului normativ se urmărește armonizarea legislației naționale cu legislația Uniunii Europene;

Conform art. 31 din Legea 100/2017, etapa este valabilă doar pentru proiectele actelor normative cu sigla ”UE” care au ca scop armonizarea legislației naționale cu legislația Uniunii Europene, în tabel se analizează comparativ gradul de transpunere a legislației Uniunii Europene în legislația națională.

e) *consultarea publică, avizarea proiectului actului normativ de către autoritățile a căror competență are tangență directă sau indirectă cu obiectul de reglementare a proiectului actului normativ, efectuarea expertizelor, inclusiv expertiza anticorupție, expertiza juridică și, după caz, expertiza de compatibilitate cu legislația Uniunii Europene și expertiza grupului de lucru al Comisiei de stat pentru reglementarea activității de întreprinzător;*

Consultarea publică și avizarea proiectului actului normativ se face în vederea asigurării transparenței în procesul decizional. Proiectele se transmit spre avizare autorităților publice responsabile de implementarea prevederilor conținute în proiect, instituțiilor interesate, precum și reprezentanților societății civile, care întocmesc și prezintă autorului proiectului avizele la proiect.¹³¹

Concomitent sau înainte de transmiterea spre avizare, proiectul actului normativ este supus consultării publice în modul stabilit de Legea nr. 239/2008 privind transparența în procesul decizional. Proiectele actelor normative înaintate de Președintele Republicii Moldova, de deputații în Parlament și de Adunarea Populară a unității teritoriale autonome Găgăuzia se remit spre avizare Guvernului.. Termenul de avizare pentru proiectele actelor normative este de 10 zile lucrătoare, în general, care poate fi prelungit până la 30 zile lucrătoare în cazul proiectelor voluminoase, pentru proiectele de legi și hotărâri, Regulamentul Parlamentului, art. 53, prevede termenul de cel mult 30 zile lucrătoare.

Autorul proiectului asigură efectuarea expertizelor economică, financiară, științifică, ecologică, anticorupție, juridică, de compatibilitate cu legislația Uniunii Europene sau a altei expertize prevăzute de

¹³¹ A se vedea art. 32 al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

legislație, în funcție de tipul raporturilor sociale reglementate de actul normativ, concomitent cu avizarea și consultarea publică.

Conform art. 38 din Legea 100/2017, proiectele actelor normative sunt supuse expertizei în termen de 10 zile lucrătoare, în cazul proiectelor voluminoase sau complexe termenul poate fi prelungit până la 30 zile lucrătoare. Termenele respective nu pot fi prelungite dacă necesitatea elaborării actului normativ derivă dintr-un document de politici având un termen de executare restrâns¹³².

Expertiza *economică* este efectuată de către Ministerul Economiei și Infrastructurii, este obligatorie pentru proiectele actelor normative care au impact economic și are menirea de:

a) a asigura concordanța prevederilor proiectului cu principiile economiei de piață;

b) a asigura concordanța prevederilor proiectului cu legislația din domeniul economiei;

c) a evidenția aspectele pozitive și negative ale proiectului în partea ce ține de asigurarea reformelor, relevarea avantajelor economice și de altă natură;

d) a semnala deficiențele economice și a prognoza consecințele economice negative¹³³.

Expertiza *financiară* este efectuată de către Ministerul Finanțelor, este obligatorie pentru proiectele care au impact asupra bugetului public și are menirea de:

a) a asigura concordanța prevederilor proiectului cu legislația din domeniul financiar;

b) a evalua cheltuielile pentru realizarea noilor reglementări;

c) a semnala deficiențele cu caracter financiar și a prognoza consecințele în domeniul financiar¹³⁴.

¹³² *Ibidem*, art. 38

¹³³ *A se vedea* art. 34, alin. (3) al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

Expertiza *științifică* se efectuează, după caz, de către instituțiile științifice și de învățământ superior de profil, de către experți, având menirea de a contribui la:

a) examinarea tuturor aspectelor reglementărilor proiectului și, după caz, propunerea unor reglementări de alternativă;

b) examinarea soluțiilor propuse prin reglementările proiectului în raport cu posibilitățile economico-financiare ale statului, cu situația social-politică și consecutivitatea reglementării proceselor, precum și în contextul asigurării compatibilității actelor normative cu legislația Uniunii Europene¹³⁵.

Expertiza *ecologică* se efectuează, după caz, de către Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului și are menirea de:

a) a asigura concordanța prevederilor proiectului cu legislația din domeniul protecției mediului;

b) a asigura un mediu sănătos și a proteja mediul înconjurător;

c) a prognoza impactul reglementărilor proiectului asupra mediului¹³⁶.

Expertiza *anticorupție* este obligatorie pentru toate proiectele actelor normative, inclusiv pentru proiectele actelor normative elaborate de deputații în Parlament, și are menirea de a:

a) asigura corespunderea prevederilor proiectului standardelor anticorupție naționale și internaționale;

b) preveni apariția unor reglementări care ar favoriza corupția, prin elaborarea anumitor recomandări în vederea revizuirii reglementărilor respective sau în scopul diminuării efectelor negative ale acestora. Expertiza anticorupție este efectuată conform metodologiei aprobate de către Centrul Național Anticorupție¹³⁷.

¹³⁴ *Ibidem*, art. 34, alin. (5)

¹³⁵ *Ibidem*, art. 34, alin. (6)

¹³⁶ *Ibidem*, art. 34, alin. (7).

¹³⁷ *Ibidem*, art. 35.

Expertiza de *compatibilitate cu legislația Uniunii Europene* este obligatorie pentru toate proiectele actelor normative cu sigla "UE", inclusiv pentru cele ale autorităților administrației publice centrale de specialitate și ale autorităților publice autonome, care au fost elaborate în scopul armonizării legislației naționale cu legislația Uniunii Europene. Expertiza de compatibilitate cu legislația Uniunii Europene se efectuează în modul stabilit de Guvern și conform metodologiei aprobate de Centrul de Armonizare a Legislației. Expertiza de compatibilitate cu legislația Uniunii Europene are menirea de:

- a) a constata gradul de compatibilitate a proiectului actului normativ cu legislația Uniunii Europene;
- b) a identifica prevederile omise ale legislației Uniunii Europene și a preveni transpunerea deficiență a acestora;
- c) a asigura corespunderea proiectului standardelor și legislației Uniunii Europene.

Proiectele actelor normative elaborate de către Președintele Republicii Moldova, deputații în Parlament și Adunarea Populară a unității teritoriale autonome Găgăuzia, care au scopul de a armoniza legislația națională cu legislația Uniunii Europene, se transmit spre avizare Guvernului, fiind însoțite de tabelul de concordanță¹³⁸.

Expertiza *juridică* este efectuată de către Ministerul Justiției și este obligatorie pentru toate proiectele actelor normative elaborate de către autoritățile administrației publice centrale de specialitate și autoritățile publice autonome. În baza rezultatelor expertizei juridice se întocmește raportul de expertiză juridică. Expertiza juridică are menirea de a asigura:

- a) concordanța între proiectul actului normativ și prevederile Constituției, ale tratatelor internaționale la care Republica Moldova este

¹³⁸ A se vedea art. 36 al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

parte, ale legislației naționale și ale legislației Uniunii Europene, concordanța între proiectul actului normativ, precum și jurisprudența Curții Constituționale și cea a Curții Europene a Drepturilor Omului;

b) respectarea standardelor internaționale în domeniul drepturilor omului;

c) reglementarea integrală a raporturilor sociale abordate în proiect;

d) încadrarea dispozițiilor proiectului în cadrul normativ în vigoare;

e) corespunderea proiectului actului normativ normelor tehnicii legislative¹³⁹.

Actele normative ale autorităților administrației publice centrale de specialitate și ale autorităților publice autonome care vizează drepturile și interesele legitime ale omului sunt supuse expertizei juridice obligatorii și se înregistrează de către Ministerul Justiției, în modul stabilit de către Guvern.

Prin derogare de la prevederea supra, actele normative emise de Banca Națională a Moldovei și de Comisia Națională a Pieței Financiare nu se supun expertizei juridice a Ministerului Justiției. Acestea se transmit, după adoptare, Ministerului Justiției pentru a fi înregistrate în Registrul de stat al actelor juridice. Termenul de înregistrare nu va depăși 3 zile lucrătoare.

Proiectele actelor normative ale autorităților administrației publice locale se supun expertizei juridice în cadrul subdiviziunilor specializate ale acestora¹⁴⁰.

Concluziile expertizelor sunt expuse în nota informativă la proiectul de act normative.

¹³⁹ A se vedea art. 37 al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

¹⁴⁰ *Ibidem*

f) *întocmirea sintezei obiecțiilor și propunerilor autorităților publice și, după caz, a sintezei recomandărilor reprezentanților societății civile*; are loc în urma avizării și consultării publice de către autorul proiectului.

g) *elaborarea versiunii finale a proiectului de act normativ*. Definitivarea proiectului actului normativ se face de autorul proiectului în baza sintezei obiecțiilor și propunerilor prezentate în cadrul avizării și al expertizelor, recomandărilor recepționate în urma consultării publice și, după caz, obiecțiilor și propunerilor expertizei de compatibilitate cu legislația Uniunii Europene¹⁴¹.

Proiectul actului normativ este prezentat autorității publice cu competență de adoptare, aprobare sau emitere împreună cu *dosarul de însoțire*, care conține:

- a) nota informativă, care include mai multe compartimente: a) denumirea sau numele autorului și, după caz, a participanților la elaborarea proiectului actului normativ; b) condițiile ce au impus elaborarea proiectului actului normativ și finalitățile urmărite; c) descrierea gradului de compatibilitate, pentru proiectele care au ca scop armonizarea legislației naționale cu legislația Uniunii Europene; d) principalele prevederi ale proiectului și evidențierea elementelor noi; e) fundamentarea economico-financiară; f) modul de încorporare a actului în cadrul normativ în vigoare; g) avizarea și consultarea publică a proiectului; h) constatările expertizei anticorupție; i) constatările expertizei de compatibilitate cu legislația Uniunii Europene; j) constatările expertizei juridice; k) constatările altor expertize.);

¹⁴¹ *A se vedea art. 38 al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.01.2018, nr. 7-17.*

- b) după caz, raportul de analiză *ex ante* (proces de identificare a problemei, stabilire a obiectivului, determinare a opțiunilor de soluționare a problemei ori de atingere a obiectivului și analiza impactului, efectelor sau consecințelor opțiunilor respective, cu scopul de a fundamenta necesitatea unei reglementări a relațiilor sociale) sau analiza impactului de reglementare;
- c) avizele și recomandările, în original, recepționate în cadrul avizării și consultărilor publice;
- d) rapoartele de expertiză, în original;
- e) sinteza obiecțiilor și propunerilor autorităților publice și sinteza recomandărilor reprezentanților societății civile, dacă există, indicându-se acceptarea sau argumentarea respingerii propunerilor, obiecțiilor și recomandărilor;
- f) declarația de compatibilitate a Centrului de Armonizare a Legislației, precum și tabelul de concordanță actualizat, pentru proiectele marcate cu sigla „UE”;
- g) tabelul comparativ, în care să fie reflectate reglementările în vigoare și modificările propuse, pentru proiectele care conțin modificări la actele normative în vigoare;
- h) alte materiale, după caz, în baza cărora a fost elaborat proiectul de act normativ”¹⁴²

c) Emiterea, aprobarea sau adoptarea actului normativ;

De regulă, proiectele definitive ale actelor normative se adoptă cu votul majorității simple a membrilor votanți. Am arătat deja că legile constituționale se adoptă cu votul a cel puțin 2/3 din deputații Parlamentului R. Moldova, după mai mult de două lecturi, (art. 143 alin. (1) Constituția R. Moldova); legile organice se adoptă cu votul majorității simple a deputaților aleși în Parlamentul R. Moldova, după

¹⁴² *Ibidem*, art. 21.

cel puțin două lecturi, (art. 74, alin. (1) Constituția R. Moldova), iar legile ordinare se adoptă cu votul majorității simple a deputaților prezenți în ședința deliberativă a Parlamentului R Moldova, chiar și într-o singură lectură (art.74, alin. (2) Constituția R. Moldova)¹⁴³.

d) Promulgarea actului normativ adoptat în care actul normativ este o lege.

Promulgarea este actul prezidențial prin care șeful statului ia cunoștință și se pronunță asupra validității legilor adoptate de către Parlament. Prin acest act se asigură dubla legitimitate a legilor. Președintele Republicii Moldova este în drept, în cazul în care are obiecții asupra unei legi, să o trimită, în termen de cel mult două săptămâni, spre reexaminare Parlamentului. În cazul în care Parlamentul își menține hotărârea adoptată anterior, Președintele promulgă legea¹⁴⁴. Decretul Președintelui R. Moldova de promulgare însoțește legile publicate în Monitorul Oficial al R. Moldova.

e) Publicarea actului normativ.

Actele normative ale organului legislativ și organelor executive sunt publicate, pentru a ajunge la cunoștința adresaților, în ediția oficială *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, editat de Agenția Națională de Presă “Moldpres”, în limba de stat cu traducere în limba rusă și aște limbi conform legislației, fiind afișate la compartimentul corespunzător:

partea I – legile, hotărârile Parlamentului, decretele Președintelui R. Moldova, actele Curții Constituționale și ale Curții de Conturi, actele internaționale și rapoartele Centrului pentru Drepturile Omului;

¹⁴³ A se vedea art. 60 al Legii nr. 797-XIII din 02.04.1996 pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului, republicată în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 50/237 din 07.04.2007

¹⁴⁴ A se vedea art. 93 din *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.94 // Monitorul Oficial 1, 12.08.1994.

partea a II-a – hotărârile și dispozițiile Guvernului cu caracter normativ;

partea a III-a – actele normative ale organelor centrale de specialitate ale administrației publice și Băncii Naționale a Moldovei., alte părți.

Actele oficiale pot fi publicate în alte ediții periodice numai cu trimitere la Monitorul Oficial¹⁴⁵.

Legile promulgate de Președintele R. Moldova și decretele pentru promulgarea acestora se remit de către Președinte, în termen de *3 zile* de la data semnării, Agenției Naționale de Presă “Moldpres” pentru publicarea lor în Monitorul Oficial și Agenției Resurse Informaționale Juridice pentru publicarea lor în Registrul de stat al actelor juridice al R. Moldova.

Hotărârile Parlamentului, decretele Președintelui R. Moldova, hotărârile și dispozițiile Guvernului, actele normative ale organelor centrale de specialitate ale administrației publice, ale Băncii Naționale a Moldovei și ale Comisiei Naționale a Pieței Financiare etc. se remit pentru publicare de către autoritățile care le-au adoptat sau le-au emis, în termen de *3 zile* de la data semnării.

Actele normative se publică în Monitorul Oficial în termen de cel mult *7 zile* de la data primirii lor de către Agenția Națională de Presă “Moldpres”, iar în Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova – în termen de *3 zile* de la data publicării lor în Monitorul Oficial¹⁴⁶.

¹⁴⁵ *A se vedea* art. 1, alin. (3) al Legii 173/06.07.1994 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale, republicată în temeiul Legii nr. 253-XVI din 22.11.2007 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 203-206.

¹⁴⁶ *Ibidem*, art. 1, alin. (4).

Textele tratatelor internaționale ale Republicii Moldova, care au intrat în vigoare, textele integrale ale anexelor și documentelor aferente, rezervele sau declarațiile R. Moldova, efectuate la momentul semnării, ratificării, aderării, acceptării sau aprobării, precum și actele referitoare la suspendarea, denunțarea sau stingerea tratatelor internaționale se publică, în termen de *o lună* după intrarea lor în vigoare, în ediții oficiale speciale ale Monitorului Oficial.

Conform art. 56, alin (4), (5) al Legii 100/2017 ”actele normative se publică, în condițiile legii, în Registrul de stat al actelor juridice, precum și în Monitorul Oficial al Republicii Moldova sau, după caz, în monitoarele oficiale ale raioanelor, municipiilor și ale unităților teritoriale autonome cu statut juridic special ori în Registrul actelor locale. Actele normative pot fi aduse la cunoștință persoanelor și prin publicarea acestora pe paginile web oficiale ale autorităților publice sau prin afișarea lor în locuri autorizate.

- 4 -

Actul normativ (legea) are, de regulă, următoarele părți constitutive (elemente în redacția Legii nr. 100/2017) constitutive:

a) denumire; b) preambul; c) clauză de adoptare; d) dispoziții generale; e) dispoziții de conținut; f) dispoziții finale; g) dispoziții tranzitorii; h) anexe; i) formula de atestare a autenticității actului.

”Elementele constitutive ale actului normativ trebuie să asigure expunerea consecutivă, ordonată și sistematizată a obiectului reglementării, precum și interpretarea și aplicarea corectă a actului normativ”¹⁴⁷.

a) *Denumirea actului normativ* reprezintă numirea generică a actului în funcție de categoria acestuia, de autoritatea emitentă și de

¹⁴⁷ A se vedea art. 41 al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

obiectul reglementării exprimat sintetic. Denumirea actului normativ trebuie să fie laconică și să exprime cu claritate obiectul reglementării. Denumirea actului normativ nu poate să fie identică cu cea a altui act normativ în vigoare, cu excepția cazului în care proiectul noului act normativ prevede abrogarea actului normativ precedent cu aceeași denumire. Dacă noul act normativ modifică sau abrogă mai mult de două acte normative ori părți ale acestora, denumirea acestuia trebuie să conțină o formulă generală referitoare la modificarea sau abrogarea unor acte normative. După caz, denumirea poate conține o paranteză în care se indică laconic obiectul reglementării proiectului. Dacă se modifică sau se abrogă un singur act normativ, în denumirea noului act se indică numărul, anul și denumirea integrală a actului normativ modificat sau abrogat. După adoptarea, aprobarea sau emiterea actului normativ, denumirea se completează cu un număr de ordine, ca element de identificare, la care se adaugă anul în care a fost adoptat, aprobat sau emis acesta¹⁴⁸.

b) *Preambulul actului normativ* este elementul în care sunt prevăzute scopul și rațiunea adoptării, aprobării sau emiterii actului normativ, motivația social-politică, economică sau de altă natură, precum și direcțiile principale care sunt reflectate în actul normativ. Preambulul precedă clauza de adoptare și nu conține norme juridice și reguli de interpretare. De regulă, acesta însoțește un act normativ de importanță majoră pentru societate¹⁴⁹.

c) *Clauza de adoptare* a actului normativ constă într-o propoziție care cuprinde denumirea autorității publice emitente și decizia de adoptare, aprobare sau emiterie a actului normativ, iar pentru proiectele de legi cuprinde și categoria acestora. Clauza de adoptare a actului normativ poate conține, după caz, și temeiul legal de adoptare a actului

¹⁴⁸ A se vedea art. 42 al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

¹⁴⁹ *Ibidem*, art. 43

normativ respectiv. Clauza de adoptare a actului normativ este obligatorie pentru toate actele normative¹⁵⁰.

Clauza de armonizare indică tipul, numărul și denumirea oficială a actelor Uniunii Europene care se transpun în actul normativ, seria, numărul și data Jurnalului Oficial al Uniunii Europene în care au fost publicate actele respective, precum și măsura în care acestea sunt transpuse. Clauza de armonizare este obligatorie pentru toate proiectele actelor normative cu sigla „UE”¹⁵¹.

d) *Dispozițiile generale* ale actului normativ sunt prevederile care:

a) determină obiectul, scopul și domeniul de aplicare;

b) orientează întreaga reglementare;

c) explică termeni (noțiuni) și definesc concepte.

În cazul actelor normative de importanță majoră și al celor cu un conținut specific, dispozițiile generale se expun, de regulă, sub formă de principii¹⁵². În cadrul dispozițiilor generale sunt exprimate norme juridice cu caracter general.

e) *Dispozițiile de conținut* sunt reglementările în fond ale raporturilor sociale care formează obiectul actului normativ. Dispozițiile de conținut stabilesc: a) reguli; b) drepturi și obligații, precum și modul de realizare a acestora; c) consecințele juridice ale nerespectării regulilor, drepturilor și obligațiilor. Expunerea dispozițiilor de conținut este sistematizată într-o succesiune logică, dispozițiile de drept material precedându-le pe cele de ordin procedural. Succesiunea logică se bazează pe o analiză juridică temeinică, pe stabilirea naturii instituțiilor și a relațiilor dintre acestea¹⁵³. În cadrul dispozițiilor de conținut sunt exprimate norme juridice cu caracter special și cu caracter derogatoriu.

¹⁵⁰ *Ibidem*, art. 44

¹⁵¹ *Ibidem*

¹⁵² *Ibidem*, art. 45

¹⁵³ *Ibidem*, art. 46

f) *Dispozițiile finale* cuprind momentul intrării în vigoare și măsurile necesare punerii în aplicare a actului normativ. În dispozițiile finale se includ reglementările privind obligația autorităților responsabile de a executa actul normativ, de a întreprinde măsurile și de a realiza procedurile necesare executării. În cazul în care pentru punerea în aplicare a actului normativ este necesară adoptarea sau aprobarea unor norme de aplicare (metodologii, regulamente etc.) ori constituirea unor organe sau instituții, proiectele actelor normative respective se prezintă spre adoptare, aprobare sau emitere nu mai târziu de intrarea în vigoare a actului normativ de bază, dacă în actul normativ de bază nu este prevăzut altfel. Pentru actele normative cu caracter temporar, în dispozițiile finale se indică și perioada de aplicare sau data de încetare a aplicării actului¹⁵⁴.

g) *Dispozițiile tranzitorii* ale actului normativ cuprind măsurile ce se instituie cu privire la continuarea raporturilor juridice născute în temeiul vechilor reglementări care urmează a fi abrogate sau înlocuite de noul act normativ. Dispozițiile tranzitorii trebuie să asigure, pe o perioadă determinată, corelarea noilor reglementări cu cele ale actelor normative preexistente, menținerea temporară a unor situații juridice născute în temeiul vechilor reglementări și, după caz, să asigure modificarea altor acte normative. În dispozițiile tranzitorii se indică, după caz, perioada de tranziție necesară implementării dispozițiilor actului normativ și perioada necesară pentru aducerea legislației în conformitate cu noile norme juridice¹⁵⁵.

h) *Anexele* sunt elemente constitutive posibile ale actului normativ și care includ desene, exprimări cifrice, tabele, planuri etc. Anexele pot include de asemenea reglementări care trebuie aprobate de autoritatea publică competentă, precum statutele, regulamentele, instrucțiunile,

¹⁵⁴*Ibidem*, art. 47

¹⁵⁵*Ibidem*, art. 48

regulile, metodologiile sau alte norme cu caracter predominant tehnic. Anexele sunt parte integrantă a actului normativ, au natura și forța juridică ale acestuia. Anexa trebuie să aibă un temei-cadru în textul actului normativ și să se refere exclusiv la obiectul determinat prin norma de trimitere. Dacă un act normativ are mai multe anexe, acestea sunt însemnate cu numere ordinare, exprimate prin cifre arabe, în ordinea în care au fost enunțate în textul actului¹⁵⁶.

i) *Formula de atestare a autenticității actului normative* este elementul care conține semnătura persoanei împuternicite din cadrul organului emitent, data, numărul, locul adoptării acestuia. Actele normative, cu excepția legilor, ordonanțelor și hotărârilor Guvernului, pot fi semnate electronic de către persoana desemnată conform legislației. Data actelor normative ale Parlamentului este data adoptării acestora. Numerele oficiale ale actelor normative se atribuie separat pentru fiecare categorie de acte, începând cu numărul „1” în fiecare an calendaristic. Data actelor normative ale Guvernului este data adoptării acestora în cadrul ședinței Guvernului. În conformitate cu prevederile art. 102 alin. (4) din Constituția Republicii Moldova și Legii nr. 136/2017 cu privire la Guvern, hotărârile și ordonanțele adoptate de Guvern se contrasemnează de miniștrii care au obligația punerii acestora în aplicare. Data celorlalte acte normative este data la care acestea au fost semnate de către persoanele împuternicite din cadrul autorităților publice și au fost înregistrate conform evidenței interne a autorităților publice respective¹⁵⁷.

- 5 -

Nu vom confunda elementele constitutive ale actului normativ, care, în viziunea autorului trebuie numite *părți* pentru eliminarea confuziei, cu elementele structurale ale actelor normative. Așadar,

¹⁵⁶ *Ibidem*, art. 49

¹⁵⁷ *Ibidem*, art. 50

elementul de bază al legilor și al hotărârilor Parlamentului, al decretelor Președintelui Republicii Moldova, al ordonanțelor Guvernului și al legilor locale ale autorității unității teritoriale autonome cu statutul juridic special este *articolul*. Acesta are caracter unitar și conține una sau mai multe norme cu raport direct între ele și subordonate uneia și aceleiași idei. Denumirea articolului cuprinde cuvântul „articolul” și numărul de ordine al acestuia, precum și exprimă succint obiectul de reglementare, fără a avea o semnificație proprie în conținutul articolului. Articolele se ordonează consecutiv, după numere, exprimate, de regulă, prin cifre arabe, începând cu primul și terminând cu ultimul. Dacă actul normativ conține un singur articol, în loc de număr se utilizează sintagma „Articol unic”.

Articolul poate fi divizat în *alineate*, constituite, de regulă, dintr-o singură propoziție sau frază, prin care se reglementează o dispoziție specifică ansamblului normelor articolului. Dacă dispoziția alineatului nu poate fi exprimată într-o singură propoziție sau frază, pot fi utilizate mai multe propoziții sau fraze. Alineatele sunt însemnate succesiv cu numere ordinare, exprimate prin cifre arabe, luate între paranteze rotunde. Alineatul poate fi divizat în litere, care sunt însemnate succesiv cu litere latine mici, urmate de o paranteză. În cazul unei structuri complexe a actului normativ, alineatul poate fi divizat mai întâi în *puncte* însemnate cu numere ordinare, exprimate prin cifre arabe, urmate de o paranteză. La rândul lor, punctele pot fi divizate în *litere*, însemnate succesiv cu litere latine mici, urmate de o paranteză. În caz de necesitate, literele pot avea diviziuni care fie sunt însemnate succesiv cu numere ordinare, exprimate prin cifre arabe, urmate de punct, sau exprimate prin cifre romane mici, luate între paranteze, fie sunt precedate de liniuță și încep din rând nou¹⁵⁸.

¹⁵⁸ *Ibidem*, art. 51

Punctul este elementul structural de bază al hotărârilor Guvernului, al actelor normative ale autorităților administrației publice centrale de specialitate, ale autorităților publice autonome, ale autorităților unității teritoriale autonome cu statut juridic special și ale autorității administrației publice locale. Punctele, de regulă, nu au denumire, sunt expuse fără utilizarea cuvântului „punct” și se însemnează consecutiv cu numere ordinare, exprimate prin cifre arabe, urmate de punct, începând cu primul și terminând cu ultimul, de la începutul și până la sfârșitul actului normativ. Pentru interpretare corectă și aplicare comodă, punctele pot fi divizate în subpuncte sau alineate. *Subpunctele* sunt însemnate cu numere ordinare, exprimate prin cifre arabe, urmate de o paranteză, și se evidențiază printr-o ușoară retragere spre dreapta de la alinierea textului pe verticală. Subpunctul poate conține diviziuni însemnate succesiv, de regulă, cu litere latine mici urmate de o paranteză. Dacă diviziunile punctului nu sunt însemnate cu litere sau numere, alineatele se evidențiază printr-o ușoară retragere spre dreapta de la alinierea textului pe verticală¹⁵⁹.

În funcție de complexitatea actului normativ, elementele structurale ale actului normativ pot fi grupate după cum urmează:

a) articolele și punctele – în *secțiuni*, însemnate succesiv cu numere ordinare exprimate prin cifre arabe. În cazul unor acte normative complexe, articolele și punctele pot fi grupate mai întâi în *paragrafe* și/sau *subsecțiuni*;

b) secțiunile – în *capitole*, însemnate succesiv cu numere ordinare exprimate prin cifre romane;

c) capitolele – în titluri, însemnate succesiv cu numere ordinare exprimate prin cifre romane;

d) în cazul actelor normative complexe, titlurile pot fi grupate în *părți* sau *cărți*, însemnate succesiv cu numere ordinare scrise cu litere.

¹⁵⁹ *Ibidem*, art.52

Paragrafele, subsecțiunile, secțiunile, capitolele, titlurile, părțile și cărțile se denumesc prin exprimarea sintetică a reglementărilor pe care le cuprind. Articolele, punctele, capitolele, titlurile, părțile și cărțile se numerează consecutiv de la începutul și până la sfârșitul actului normativ. Numerotarea paragrafelor, subsecțiunilor și secțiunilor se efectuează în succesiune, în limita structurii din care fac parte.

În cadrul articolelor (punctelor) actului normativ, normele juridice pot avea următoarea structură externă (tehnic-legislativă):

- a) Norma juridică este exprimată complet într-un articol (punct) al actului normativ, într-un alineat (subpunct) unic. Deci, norma juridică se identifică cu articolul (punctul) actului normativ.
- b) Norma juridică este exprimată incomplet într-un articol (punct) al actului normativ fie într-un alineat (subpunct) al articolului; elementul(le) absente sunt exprimate în alte alineate ale articolului fie în alte articole (puncte) ale aceluiași act normativ, fie în articolele (punctele) altor acte normative.
- c) Două și mai multe norme juridice sunt exprimate într-un singur articol (punct) al actului normativ. De regulă, în acest caz normele juridice sunt amplasate în diferite alineate (subpuncte) ale aceluiași articol (punct).

Legiuitorul recurge la variantele b) și c) de tehnoredactare incompletă a normelor juridice, reieșind din principiile economiei de mijloace și a unității de sistem al legislației.

”Trimiterea la normele altui act normativ se poate face la întregul său conținut sau doar la o reglementare distinctă. Nu se admite trimiterea la o altă normă de trimitere. În cazul în care se face trimitere la o normă juridică care este stabilită în același act normativ, pentru evitarea reproducerii acesteia, se face trimitere la elementul structural sau constitutiv respectiv (*Nota E.B.: art., alin., lit.*) fără a se indica că

elementul respectiv face parte din același act normativ. În cazul în care se face trimitere la o normă juridică care este stabilită în alt act normativ, pentru evitarea reproducerii normelor complementare, se face trimitere la elementul structural sau constitutiv respectiv, indicându-se denumirea, numărul și anul adoptării, aprobării sau emiterii actului citat¹⁶⁰”.

- 6 -

Limbajul și stilul actelor normative este unul specific, tehnico-juridic.

Potrivit Legii 100/2017, art. 54, alin. (1), textul proiectului actului normativ se elaborează în limba română, cu respectarea următoarelor reguli:

a) conținutul proiectului se expune într-un limbaj simplu, clar și concis, pentru a se exclude orice echivoc, cu respectarea strictă a regulilor gramaticale, de ortografie și de punctuație;

b) într-o frază este exprimată o singură idee;

c) terminologia utilizată este constantă, uniformă și corespunde celei utilizate în alte acte normative, în legislația Uniunii Europene și în alte instrumente internaționale la care Republica Moldova este parte, cu respectarea prevederilor legii 100/2017;

d) noțiunea se redă prin termenul respectiv, evitându-se definiția acesteia sau utilizarea frazeologică, aceleași noțiuni se exprimă prin aceiași termeni;

e) se interzice folosirea neologismelor dacă există sinonime de largă răspândire. În cazul în care se impune folosirea unor termeni și expresii din alte limbi, se indică, după caz, corespondentul acestora în limba română;

f) se evită folosirea regionalismelor, a cuvintelor și expresiilor nefuncționale, idiomatice, care nu sunt utilizate sau cu sens ambiguu;

¹⁶⁰ A se vedea art. 55, Legea 100/2017

g) se evită tautologiile juridice;

h) se utilizează, pe cât este posibil, noțiuni monosemantice, în conformitate cu terminologia juridică. Dacă un termen este polisemantic, sensul în care este folosit trebuie să decurgă cu claritate din text;

i) exprimarea prin abrevieri a unor denumiri sau termeni se poate face numai după explicarea acestora în text, la prima folosire;

j) verbele se utilizează, de regulă, la timpul prezent.

Autorul proiectului actului normativ prezintă textul proiectului autorității publice cu competență de adoptare, aprobare sau emiteră în limba română, cu traducerea acestuia, după caz, în limba rusă. Proiectele actelor normative ale unității administrative teritoriale cu statut juridic special se elaborează în limba română și în una din limbile oficiale de pe teritoriul acesteia. Traducerea proiectului actului normativ într-o limbă de circulație internațională este asigurată, în caz de necesitate, de către autoritatea publică cu competență de adoptare, aprobare sau emiteră. În cazul în care apar discrepanțe între textul în limba română și traducerea acestuia în altă limbă, prevalează prevederile stabilite de textul în limba de stat.

În cazul în care se impune utilizarea unor noțiuni sau termeni consacrați din tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte ori din legislația Uniunii Europene, în proiect se asigură corespunderea acestora termenilor sau, respectiv, noțiunilor consacrate din legislația națională. Dacă este necesară preluarea unor termeni și sintagme noi din alte limbi, se indică și corespondentul acestora în limba română. Dacă o noțiune sau un termen poate avea înțelesuri diferite, în proiect se stabilește semnificația acestuia în context pentru a asigura înțelegerea corectă a noțiunii sau a termenului respectiv și pentru a evita interpretările neuniforme¹⁶¹.

¹⁶¹ *Ibidem*, art. 54, alin. (2)-(5)

Reglementările de același nivel și având același obiect de reglementare se cuprind, de regulă, într-un singur act normativ. În cazul în care proiectul actului normativ cuprinde prevederi ce se regăsesc în alte acte normative în vigoare, se face trimitere expresă la actul normativ care le conține.

În textele actelor normative se utilizează *prezumții juridice* și *ficțiuni juridice*.

Prezumția juridică este procedeul tehnico-juridic prin care legiuitorul sau justițiabilul prezumează existența firească a unor fapte juridice. Presumțiile sunt reguli de drept în virtutea cărora considerăm ca stabilit (definitiv sau provizoriu), ceea ce nu este decât probabil sau normal¹⁶².

După formă, se disting: a) *presumții nescrise* (de fapt, simple), care nu sunt consacrate legal și b) *presumții scrise (legale)*, care sunt consfințite în prevederi legale (*presumția nevinovăției*, *presumția paternității*).

După sfera de acțiune, distingem: a) *presumții generale*, care acționează în sistemul dreptului, în ansamblu (*presumția cunoașterii legii*, *presumția autenticității legii*) și b) *presumții ramurale*, care acționează într-o anumită ramură de drept (*presumția competenței organului de stat în dreptul administrativ*, *presumția paternității în dreptul familiei*).

După forța juridică, deosebim: a) *presumții irefragibile (absolute) (iuris et de iure)*, care nu pot fi răsturnate prin proba contrară (de ex. *presumția cunoașterii legii*, *autoritatea de lucru judecat*) și b) *presumții relative (iuris tantum)*, care pot fi răsturnate prin proba contrară (de ex. *presumția paternității*).

¹⁶² VONICA, ROMUL. *Introducere generală în drept*. București: Editura Lumina Lex, 2000, p. 196 - 197.

Ficțiunea juridică este procedeul tehnico-juridic prin care legiuitorul sau justițiabilul presupune un fapt sau o situație diferită de realitate, în vederea deducerii unor consecințe juridice determinate. Ficțiunea este o alterare conștientă a realității de către legiuitor sau justițiabil, în vederea simplificării circuitului juridic și creării garanțiilor juridice. De exemplu: extraterritorialitatea (sediul reprezentanțelor diplomatice ale statului acreditant este considerat teritoriu al statului acreditant; „copilul conceput se consideră născut” etc.)¹⁶³.

- 7 -

Sistematizarea legislației este activitatea oficială sau neoficială de organizare (modificare, completare, abrogare, amendare) a actelor normative, după anumite criterii, în acte consolidate normativ, în vederea facilitării cunoașterii și realizării dreptului.

„În cadrul activității de sistematizare a legislației pot fi adoptate, aprobate sau emise acte normative de abrogare, având ca obiect exclusiv abrogarea unor acte normative¹⁶⁴.”

Modalitățile de sistematizare a actelor normative sunt prevăzute de legiuitor în art. 59 al Legii 100/2017¹⁶⁵.

Principalele modalități de sistematizare a actelor normative sunt:

- a) *Încorporarea*, care reprezintă o sistematizare simplă a actelor după criteriul cronologic, alfabetic, al ramurii de drept, al instituției juridice etc.

Încorporarea legislației, în dependență de subiect și efectele sistematizării, este *oficială și neoficială*.

¹⁶³ VONICA, ROMUL. *Introducere generală în drept*. București: Editura Lumina Lex, 2000, p. 197 -198.

¹⁶⁴ *A se vedea* art. 63, alin. (3) al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

¹⁶⁵ *Ibidem*, art. 59.

Încorporarea oficială este sistematizarea actelor normative organizată de către un organ competent de stat privind modificarea, completarea, abrogarea, amendarea propriilor acte normative, de regulă, și asamblarea lor în culegeri, volume, în vederea evidenței oficiale și aplicării lor eficiente.

Încorporarea neoficială este sistematizarea actelor normative organizată de către particulari, după un anumit criteriu (cronologic, ramural, forța juridică, obiectul reglementat etc.) și asamblarea lor în culegeri, volume, seturi de acte normative, fără a interveni în structura internă a actelor normative (fără modificări, completări, abrogări etc.), în vederea evidenței neoficiale, cunoașterii și realizării lor eficiente.

b) *Codificarea* este forma de sistematizare complexă, într-o concepție unitară, a normelor juridice aparținând unei ramuri distincte a dreptului, realizându-se prin cuprinderea lor într-un cod. Codificarea ține de competența exclusivă a Parlamentului. În raport cu încorporarea, codificarea este forma superioară de sistematizare a actelor normative ce aparțin unei ramuri, fie subramuri de drept, care antrenează schimbări esențiale, de conținut, ale actelor sistematizate, activitate exclusiv oficială și care durează în timp.

În art. 60, al Legii 100/2017 legiuitorul definește *codul de legi*: ”(1) Codul este un act normativ adoptat de către Parlament care cuprinde, într-un sistem unitar, cele mai importante norme juridice dintr-o anumită ramură a dreptului. (2) Structura codului reflectă sistemul ramurii de drept respective. (3) Codul trebuie să întrunească următoarele trăsături calitative: a) precizia; b) claritatea; c) logica; d) integralitatea; e) caracterul practic.”¹⁶⁶

În urma analizei prevederilor art. 61 al Legii 100/2017 distingem o altă modalitate de sistematizare a actelor normative *consolidarea*, care,

¹⁶⁶A se vedea art. 60 al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

în viziunea legiuitorului, urmărește finalitățile de înlăturare a lacunelor din actele normative, de perfecționare a reglementării juridice a anumitor relații sociale prin operarea de modificări radicale în astfel de acte, de reducere a multiplicității normelor juridice în același domeniu¹⁶⁷. Considerăm că aceleași scopuri le urmărește și codificarea actelor normative. ”Consolidarea se exprimă într-un act normativ consolidat care înlocuiește oficial actele precedente, părțile acestora care au intrat în componența sa, preia puterea lor juridică și devine sursa oficială a efectelor juridice ale prevederilor incluse în acesta. Actele sau părțile acestora încorporate complet sau parțial în actul normativ consolidat se abrogă oficial. Actul normativ consolidat se adoptă, se aprobă sau se emite pe un termen nedeterminat. Acesta nu poate include norme juridice și/sau acte normative care în cel mai apropiat timp nu vor mai fi în vigoare¹⁶⁸.

Bibliografie selectivă

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, cu modificări și completări ulterioare.
2. Legea nr. 173/06.07.1994 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale, republicată în temeiul Legii nr. 253-XVI din 22.11.2007 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 203-206.
3. Legea Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.
4. Legea nr. 797-XIII din 02.04.1996 pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului, republicată // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 07.04.2007, nr. 50/237.

¹⁶⁷ *Ibidem*, art. 61

¹⁶⁸ *Ibidem*, art. 61

5. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. p. 656 p.
6. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
7. NEGRU, B.; NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului: curs universitar*. Chișinău: Editura Bons offices, 2006. 520 p.
8. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
9. *Cum sunt făcute legile americane: ediție revizuită și actualizată de Edward P. Willett*. Consilier pentru revizuirea legilor, Camera Reprezentanților a Statelor Unite.
10. ZLĂTESCU, Victor Dan. *Introducere în legistica formală tehnică legislativă*). București: Editura Oscar Print, 1996.
11. МИНЮК, Н.В. *Законотворчество как форма выражения правовой политики* // Государство и право, 2007, № 4, с. 5 - 9.
12. *Общая теория права: Учебник для юридических вузов* / Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Кузьмин, В.В. Лазарев и др. Под общей ред. А.С. Пиголкина. 2-е изд. Испр.и доп. Москва: изд-во МГТУ им Н.Э. Баумана, 1995.
13. *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т.* Под ред. М.Н. Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998.
14. ПОЛЕНИНА, С.В. *Законотворчество в Российской Федерации* // Государство и право, 1997, № 2.
15. *Правотворчество и законность*. Рос. Правовая академия Мин. юст. Р.Ф. Отв. Ред. Н.С. Соколова. Москва, 1999.
16. *Современное состояние российского законодательства и его систематизация*, круглый стол // Государство и право, 1999, № 2- 3.

Curs 13. Acțiunea actelor normative

Conținut tematic

1. Acțiunea actelor normative în timp
 - 1.1 Intrarea în vigoare a actelor normative
 - 1.2 Principiul neretroactivității actelor normative
 - 1.3 Ieșirea din vigoare a actelor normative
 - 1.4 Modificarea și completarea actelor normative
2. Acțiunea actelor normative în spațiu
3. Acțiunea actelor normative față de persoane

- 1 -

Actele normative, fiind adoptate, urmează finalitatea reglementării juridice a relațiilor sociale. Așadar, dreptul din faza ante-positivă trece în ipostaza dreptului pozitiv. Acțiunea dreptului este tridimensională: în timp, în spațiu și față de persoane. Doctrina juridică și legiuitorul¹⁶⁹ operează, de asemenea, cu sintagma ”aplicarea dreptului în timp, spațiu și față de subiecții de drept”.

Acțiunea actelor normative în timp se caracterizează prin trei momente esențiale: 1) intrarea în vigoare; 2) acțiunea propriu-zisă, de la intrarea în vigoare și până la ieșirea din vigoare; 3) ieșirea din vigoare.

1. 1

1) *Intrarea în vigoare a actelor normative*, potrivit Constituției R. Moldova, art. 76 și Legii R. Moldova nr. 173/1994 cu privire la modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale, art. 1, alin. 5), *are loc la data publicării legii (actului normativ) în Monitorul Oficial sau la data prevăzută în textul legii (actului normativ)*. Nepublicarea legii (actului normativ) în Monitorul Oficial atrage inexistența acesteia.

¹⁶⁹A se vedea titlul cap. VIII APLICAREA ÎN TIMP A ACTULUI NORMATIV, Legea 100/2017

A contrario, conform art. 56, alin. (1), al Legii nr.100/2017, intrarea în vigoare a actelor normative actele normative intră în vigoare *peste o lună de la data publicării în Monitorul Oficial al Republicii Moldova sau la data indicată în textul actului normativ, care nu poate fi anterioară datei publicării*¹⁷⁰.

Așadar, constatăm o contradicție între prevederile Constituției R. Moldova și Legea 100//2017, privind momentul intrării în vigoare a actelor normative, pe care legiuitorul n-a prevăzut-o și n-a eliminat-o odată cu adoptarea legii posterioare.

”Pentru legile care modifică Codul fiscal, Codul vamal și Legea nr. 1380/1997 cu privire la tariful vamal, precum și pentru legile de punere în aplicare a titlurilor Codului fiscal și a legilor ce țin de politica fiscală, data intrării în vigoare trebuie să survină *nu mai devreme de 6 luni de la data publicării legilor respective*¹⁷¹.”

De asemenea, legiuitorul a justificat posterioritatea intrării în vigoare a actelor normative, care poate fi stabilită pentru o altă dată doar în cazul în care se urmărește protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, realizarea angajamentelor internaționale ale Republicii Moldova, conformarea cadrului normativ hotărârilor Curții Constituționale, eliminarea unor lacune din legislație sau contradicții între actele normative ori dacă există alte circumstanțe obiective¹⁷².

2) *Acțiunea propriu-zisă a actului normativ*. Potrivit art. 73, al Legii 100/2017, intitulat *Acțiunea actelor normative*, actul normativ se aplică fără limită de timp dacă în textul acestuia nu este prevăzut altfel. Actul normativ sau unele dispoziții ale acestuia pot avea aplicare temporară. În acest caz, în actul normativ se indică termenul de aplicare

¹⁷⁰ *A se vedea* art. 56, alin. (1) al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

¹⁷¹ *Ibidem*, alin. (2).

¹⁷² *Ibidem*, alin. (3).

ori evenimentul la survenirea căruia actul normativ sau unele dispoziții își încetează acțiunea¹⁷³.

Actul normativ produce efecte doar cât este în vigoare, adică este *neretroactiv*, și, de regulă, nu poate fi retroactiv sau ultraactiv. Au efect retroactiv doar actele normative prin care se stabilesc sancțiuni mai blânde. Actele normative pot ultraactiva, în mod excepțional, dacă acest lucru este prevăzut expres de noul act normativ¹⁷⁴.

3) *Ieșirea din vigoare actelor normative*. În art. 74 al Legii 100/2017, legiuitorul a enumerat căile de încetare a acțiunii actului normative care intervin, dacă:

a) actul este *abrogat*;

b) actul este declarat *neconstituțional* sau, după caz, ilegal prin hotărâre definitivă a instanței competente; (N.B.: Curtea Constituțională).

c) termenul de aplicare a actului *a expirat*; (care ar putea fi prolongat de autoritatea emitentă pentru a preveni încetarea acțiunii actului normativ, conform alin. (2) al art. 74).

d) actul s-a *consumat*; (N.B.: legiuitorul, probabil are în vedere cazul de atingere a finalității/lor actului normativ).

e) actul a devenit *desuet*¹⁷⁵; (N.B.: desuetudinea este neaplicarea îndelungată a actului normativ pe motiv de necorespondere realităților sociale, dar care formal rămâne în cadrul sistemului legislației până la abrogarea expresă.).

Menționăm ca temeiurile de încetare a acțiunii actelor normative, arătate la lit. b), lit. e) și lit. e) implică recurgerea la procedeul tehnic de abrogare pentru scoaterea din circuitul juridic a normelor neconstituționale, consumate și desuete.

¹⁷³ *A se vedea* art. 73, alin. (1) și (2) al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

¹⁷⁴ *Ibidem*, alin. (3)

¹⁷⁵ *Ibidem*, art. 74

1.2

Acțiunea actelor normative în timp este guvernată de principiul *neretroactivității legii*, consacrat constituțional. “Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos.” (art. 22 din Constituția R. Moldova).

Esența principiului *neretroactivității* este că legea nouă (actul normativ), intrat în vigoare, se prezumă mai bună decât legea (actul normativ) veche (anterioară), cea dintâi reglementând relațiile sociale din prezent și pentru viitor, de la intrarea ei în vigoare și pînă la ieșire. De aici rezultă și *efectul imediat* al legii noi, care se aplică imediat situațiilor juridice în curs, chiar dacă au fost născute sub imperiul legii vechi, dar a căror efecte continuă în timp și după ieșirea ei din vigoare. Am menționat deja că actul normativ produce efecte numai în timpul cât este în vigoare și nu poate fi retroactiv sau ultraactiv.

Excepțiile de la neretroactivitatea legii sunt *retroactivitatea* și *ultraactivitatea*.

Retroactivitatea implică acțiunea actului normativ asupra relațiilor sociale care s-au constituit sub imperiul legii vechi. Retroactivitatea este admisă în cazuri excepționale, după cum urmează:

- a) Legea penală mai blândă sau care dezincriminează unele infracțiuni. Au efect retroactiv doar actele legislative prin care se stabilesc sancțiuni mai blânde¹⁷⁶.
- b) Legea, care expres prevede caracterul său retroactiv.
- c) Legea interpretativă, care face corp comun cu legea anterioară interpretată. Totuși, legiuitorul specifică că „actul normativ de interpretare nu are efecte retroactive, cu excepția cazurilor

¹⁷⁶ *Ibidem*, art. 73, alin. (4)

când prin interpretarea normelor de sancționare se creează o situație mai favorabilă¹⁷⁷”.

Ultraactivitatea implică acțiunea actului normativ după ieșirea lui din vigoare, față de relațiile sociale constituite sub imperiul ei și care produc efecte juridice. *Ultraactivitatea* se admite în cazuri excepționale, ca și *retroactivitatea*, după cum urmează:

- a) Legea penală mai blândă sau care dezincriminează unele infracțiuni.
- b) Legea, care expres prevede caracterul său *ultraactiv*¹⁷⁸.
- c) Legea temporară, care-și extinde acțiunea și după ajungerea ei la termen.
- d) Legea veche care continuă să guverneze efectele contractelor, chiar după abrogarea ei.

1.3

Ieșirea din vigoare actelor normative are loc, de regulă, prin abrogare. Abrogarea se exprimă într-o prevedere (formulă) de abrogare, inserată în dispozițiile finale (și tranzitorii) ale actului normativ.

Abrogarea este un procedeu tehnico-juridic de suprimare prin care sunt scoase din vigoare prevederile actului normativ ce nu mai corespund echilibrului dintre cerințele sociale de reglementare legală. *Abrogarea* intervine în următoarele cazuri:

- a) pentru anularea dispozițiilor dintr-un act normativ care a intrat în conflict cu dispozițiile altui act normativ de aceeași forță juridică sau de o forță juridică superioară;
- b) pentru înlăturarea discrepanțelor și neclarităților;
- c) pentru degrevarea legislației de norme desuete;
- d) pentru evitarea paralelismelor în legislație¹⁷⁹.

¹⁷⁷ *Ibidem*, art. 72, alin. (6).

¹⁷⁸ *Ibidem*, art. 73, alin. (5)

După volum, abrogarea poate fi *totală* sau *parțială*. Abrogarea este *totală* atunci când actul normativ se suprimă integral. Abrogarea este *parțială* atunci când se suprimă doar o parte din prevederile actului normativ¹⁸⁰.

După expresia (formula) de abrogare, abrogarea este *expresă* (*directă și indirectă*) și *tacită* (*implicită*). Abrogarea este *expresă directă* dacă în textul actului normativ de abrogare se indică în ordine cronologică toate prevederile și actele normative care se abrogă. Abrogarea este *expresă indirectă*, dacă însoțește o nouă reglementare, în formula de abrogare indicându-se, la general, că toate actele normative ce contravin noului act normativ se abrogă. Abrogarea *tacită* (*implicită*) are loc de fapt în absența formulei de abrogare, cu prilejul adoptării și intrării în vigoare a noii reglementări, cele anterioare în materie se consideră depășite și se abrogă implicit.

Abrogarea actului normativ este dispusă printr-un act separat de aceeași forță juridică sau de o forță juridică superioară. Actele normative sau, după caz, dispozițiile acestora prin care a fost modificat actul normativ care se abrogă se consideră abrogate din momentul abrogării acestuia. Dacă adoptarea unui act normativ presupune abrogarea altor acte normative, într-un articol sau punct distinct al actului normativ se indică lista actelor normative care se abrogă, expuse în ordinea publicării acestora. În cazul în care acest lucru nu este posibil, proiectul actului de abrogare va fi prezentat în termenul indicat în dispozițiile finale ale actului de bază, dar nu mai târziu de 6 luni de la adoptarea, aprobarea sau emiterea actului de bază¹⁸¹.

¹⁷⁹ A se vedea art. 65, alin. (1) și (2) al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

¹⁸⁰ *Ibidem*, art. 66

¹⁸¹ A se vedea art. 67, alin. (1) și (2) al Legii Nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

Abrogarea poate fi însoțită de adoptarea, aprobarea sau emiterea unei noi reglementări în domeniu sau poate fi independentă de o nouă reglementare, atunci când se înlătură un act sau o normă necorespunzătoare. La elaborarea proiectelor privind abrogarea actelor normative sau a unor dispoziții ale acestora se verifică dacă acțiunea lor s-a extins sau nu asupra altor autorități sau persoane. Dacă se atestă o asemenea extindere și unele norme trebuie menținute în vigoare, în proiect trebuie prevăzută o soluție care să țină cont de aceasta, iar, după caz, actele normative respective se includ în lista celor care se abrogă. În lista actelor normative ce urmează a fi abrogate se includ nu doar actele sau dispoziții ale acestora care vin în contradicție cu noul act ori care au fost încorporate de acesta, ci și actele sau dispozițiile acestora care și-au pierdut actualitatea, însă formal nu sunt abrogate, altfel zis, sunt desuete. În cazul în care actul normativ, pe lângă normele temporare al căror termen de aplicare a expirat, conține norme permanente în vigoare care urmează să fie abrogate, se abrogă actul în întregime. Dacă actul normativ a devenit desuet, acesta este abrogat în întregime, chiar dacă unele elemente structurale ale acestuia au fost abrogate anterior. Dacă mai mult de două acte normative urmează a fi abrogate, lista acestor acte se expune în anexă la proiectul actului normativ ce le abrogă. În cazul unor abrogări parțiale intervenite succesiv, ultima abrogare trebuie să se refere la întregul act normativ, nu doar la textul rămas în vigoare¹⁸².

Dacă într-un nou act normativ este menționat expres că la intrarea în vigoare a acestuia se abrogă un act existent, atunci actul din urmă se consideră abrogat din momentul intrării în vigoare a noului act¹⁸³.

Dacă dispozițiile noului act normativ intră în vigoare la date diferite, în acesta, după caz, se stabilește expres lista actelor normative sau a

¹⁸² *Ibidem*, art. 67, alin. (4) – (11).

¹⁸³ *Ibidem*, art. 68, alin. (1)

dispozițiilor care se abrogă și, corespunzător, datele abrogării, urmându-se etapele intrării în vigoare a noului act normativ. Actul normativ abrogat sau prevederile acestuia abrogate nu se repun în vigoare în cazul abrogării actului care a prevăzut abrogarea lor¹⁸⁴.

1.4

Modificarea sau completarea actului normativ reprezintă amendarea unor prevederi ale lui. *Modificarea* intervine pentru a schimba unele soluții din actul normativ prin altele. *Completarea* intervine pentru a introduce soluții noi în problema reglementată de actul normativ.

Conform art. 62 din Legea 100/2017, *modificarea actului normativ* constă în schimbarea oficială a textului actului, inclusiv a dispozițiilor finale sau tranzitorii, realizată prin modificări, excluderi sau completări ale unor părți din text. Pentru exprimarea normativă a intenției de modificare a actului normativ se indică expres actul normativ vizat, cu toate elementele de identificare necesare, iar dispoziția propriu-zisă se formulează utilizându-se sintagma „se modifică după cum urmează:”, urmată de redarea modificărilor. Pot fi reproduse într-o nouă redacție elementele structurale ale actului normativ sau unele părți ale acestora. În cazul în care se abrogă integral textul unei părți, cărți, unui titlu, capitol, unei secțiuni, subsecțiuni, unui paragraf, punct, articol, alineat, subpunct, unei litere sau al diviziunii acesteia, numărul sau litera cu care este însemnat elementul respectiv nu se atribuie altor elemente structurale din șirul dat¹⁸⁵.

”Modificarea unui act normativ este admisă numai dacă nu afectează concepția generală ori caracterul unitar al actului respectiv. În caz contrar, actul normativ se înlocuiește cu un nou act, urmând să fie

¹⁸⁴ *Ibidem*, art. 68, alin. (2) - (3)

¹⁸⁵ *Ibidem*, art. 62, alin. (1) – (3)

abrogat în întregime. Modificările aduse actului normativ trebuie să se integreze armonios în actul respectiv, asigurându-se unitatea de stil și de terminologie, precum și succesiunea firească a elementelor structurale¹⁸⁶.

Dacă se modifică un singur articol sau punct dintr-un singur act normativ, în denumirea actului de modificare se face referire expresă la articolul sau punctul modificat și la actul normativ respectiv. Dacă adoptarea, aprobarea sau emiterea unui act normativ presupune modificarea ulterioară a altor acte normative, modificările respective se includ, în ordine cronologică, într-un proiect separat de modificare a cadrului normativ conex, care se prezintă împreună cu proiectul actului normativ de bază, sau se includ în dispozițiile tranzitorii ale actului normativ de bază. În cazul în care proiectul de modificare a cadrului normativ conex, nu poate fi prezentat odată cu proiectul actului normativ de bază, acesta va fi prezentat *nu mai târziu de 6 luni* de la data adoptării, aprobării sau elaborării actului de bază, dacă în dispozițiile finale ale acestuia nu este indicat un alt termen¹⁸⁷.

Conform art. 64 al Legii 100/2017, efectele dispozițiilor de modificare a actului normativ se produc de la data intrării în vigoare a dispozițiilor de modificare, în actul de bază, identificându-se cu acesta. Actul normativ de modificare are o forță juridică egală cu cea a actului supus modificării. Propunerile privind modificarea unui act normativ *nu se prezintă*, de regulă, *mai devreme de 6 luni* de la data intrării în vigoare a actului respectiv¹⁸⁸.

În cazul în care actul normativ a fost adoptat, aprobat sau emis, dar nu a survenit data intrării în vigoare, modificarea acestuia se efectuează în condițiile art. 62–63 al Legii 100/2017.

¹⁸⁶*Ibidem*, art. 63, alin. (1) – (2)

¹⁸⁷*Ibidem*, alin. (3) – (5)

¹⁸⁸*Ibidem*, art.64, alin. (1) – (3)

Actele normative își extind efectele în spațiu, adică pe teritoriul statului care le-a adoptat. Prin *teritoriu* înțelegem aria geografică ce întrunește suprafața terestră, suprafața acvatică, subsolul terestru și acvatic, coloana de aer, delimitate și demarcate prin frontiere de stat. De regulă, acțiunea dreptului intern nu depășește limitele teritoriale ale statului emitent, exprimând principiul teritorialității. Acțiunea normelor juridice ale unui stat poate depăși limitele frontierelor de stat și să se extindă pe teritorii străine, internaționale (*extrateritorialitatea*).

Locurile asimilate teritoriului de stat sunt: a) sediul misiunilor diplomatice și oficiilor consulare ale statului acreditant în cel acreditat; b) bordul navelor aeriene, maritime, fluviale ce navighează sub pavilionul statului în care sunt înregistrate. Prin urmare, acestea sunt derogări de la principiul teritorialității, fiind excepțiile de extrateritorialitate.

Acțiunea teritorială a dreptului este determinată de forma organizării statului (structura statului).

Într-un stat unitar legislația se aplică uniform pe întreg teritoriul statului. Efectele actelor normative centrale se extind în egală măsură în toate unitățile administrativ-teritoriale ale statului. Efectele actelor normative locale se limitează la unitatea teritorială emitentă, determinând competența teritorială a organelor puterii locale.

Într-un stat compus, federativ, acțiunea actelor este specifică, deoarece se înregistrează un dublu nivel al legislației: nivelul federal și nivelul federat. Legislația federală acționează în egală măsură în teritoriul subiectelor federate, având supremație, pe când legislația subiectului federat se aplică limitat, în cadrul teritoriului statului federat, variind de la un subiect la altul, dar în conformitate cu legislația federală (principiul preeminenței legislației federale).

Pe teritoriile statelor membre ale UE se aplică două ordini juridice concurente dreptul UE și dreptul intern, preeminența aplicării este a dreptului UE.

-3-

Pe lângă acțiunea temporală și spațială a actelor normative distingem acțiunea dreptului față de persoane, altfel zis, în raport cu subiecții destinatari.

De menționat că acțiunea în spațiu și acțiunea față de persoane nu este reglementată de Legea 100/2017 privind actele normative, spre deosebire de acțiunea în timp a actelor normative, ceea ce creează o discontinuitate în reglementarea efectelor actelor normative.

De regulă, actele normative în vigoare ale unui stat acționează în egală măsură asupra întregii populații a statului, aflate sub jurisdicția acestuia, conform art. 16, alin. (2) al Constituției R. Moldova. Totuși, asta nu înseamnă că actele normative se adresează întotdeauna tuturor subiecților de drept, aplicarea normelor juridice speciale vizează subiecți speciali (funcționari publici, copii, Președintele Republicii, persoane cu dizabilități, persoane juridice, cetățeni străini etc.).

În opinia noastră, persoanele asupra cărora acționează legislația uni stat, pot fi grupate după criteriul cetățeniei (cetățenii statului, cetățenii străini și apatrizii) și după criteriul patrimonial (persoane fizice și persoane juridice). Există subiecți de drept intern care beneficiază de exceptări (imunități) de la acțiunea legislației statului care le-a edictat, fiind justificate de natura și finalitatea funcției publice (Președintele Republicii, deputații, judecătorii (imunitatea de jurisdicție penală)).

Pe teritoriul statului de reședință străinii beneficiază de unul din regimurile juridice: a) *național* (străinii se bucură de aceleași drepturi și libertăți ca și cetățenii statului), b) *special* (regim stabilit străinilor printr-o lege specială); c) *clauza națiunii celei mai favorizate* (străinii stabiliți pe teritoriul statului de reședință beneficiază de drepturi, care nu

pot fi mai restrânse decât drepturile acordate cetățenilor din orice stat terț). Regimul juridic al cetățenilor străini și apatrizilor în Republica Moldova este reglementat prin Legea nr. 200 din 16 iulie 2010 privind regimul străinilor în Republica Moldova.

În general cetățenii străini și apatrizii stabiliți pe teritoriul unui stat se află sub jurisdicția statului de reședință. În caz de încălcări ale legislației statului de reședință de către cetățenii străini sau de apatrizi, aceștia sunt trași la răspundere juridică conform legislației statului de reședință (legea locului faptei). Excepții fac normele juridice care consacră drepturile politice fundamentale (drepturile electorale, dreptul de asociere politică, dreptul la administrare) și îndatoririle fundamentale care nu acționează asupra cetățenilor străini și apatrizilor.

În același timp, legislația statului acreditar (de ex. R. Moldova) nu acționează asupra corpului diplomatic străin acreditar (de ex. în R. Moldova), precum și față de agenții consulari străini, care activează în R. Moldova. Subiecții respectivi beneficiază de privilegii și imunități diplomatice și consulare, în special de imunitatea de jurisdicție. În caz de încălcări ale legislației statului gazdă de către reprezentantul diplomatic sau consular străin, acesta poate fi declarat *persona non grata*, fiind ținut să părăsească teritoriul statului de reședință.

Bibliografie selectivă

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, cu modificări și completări ulterioare
2. Legea nr. 173/06.07.1994 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale, republicată în temeiul Legii nr. 253-XVI din 22.11.2007 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 203-206.
3. Legea nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

4. Legea nr. 200 din 16.07.2010 privind regimul străinilor în Republica Moldova // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* din 24 septembrie 2010, nr. 179-181.
5. Legea cetățeniei Republicii Moldova, nr. 1024-XIV din 2.06. 2000 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* din 10 august 2000, nr. 98-101.
6. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. 656 p.
7. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
8. NEGRU, B.; NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului: curs universitar*. Chișinău: Editura Bons offices, 2006. 520 p.
9. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
10. ZLĂTESCU, Victor Dan. *Introducere în legistica formală tehnică legislativă*). București: Editura Oscar Print, 1996.
11. БЕРЖЕЛЬ, Ж.Л. *Общая теория права* / Под.ред. В.И. Даниленко. Москва: Изд-во Nota bene, 2000.
12. *Общая теория права: Учебник для юридических вузов* / Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Кузьмин, В.В. Лазарев и др. Под общей ред. А.С. Пиголкина. 2-е изд. Испр.и доп. Москва: изд-во МГТУ им Н.Э. Баумана, 1995.
13. *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т.* Под ред. М.Н. Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998.

Curs 14. Interpretarea juridică

Conținut tematic

1. Noțiunea, obiectul, subiecții și scopul interpretării juridice

2. Formele interpretării normelor juridice
3. Metodele interpretării juridice
4. Principiile interpretării juridice

- 1 -

Conceptul interpretării în știința dreptului se exprimă în următoarele accepții: interpretarea dreptului, interpretarea juridică, interpretarea normelor juridice, interpretarea în drept etc.

Interpretarea dreptului este activitatea teoretico-explicativă a conceptului dreptului prin prisma școlilor și curentelor în gândirea juridică, realizată de către doctrinari, în vederea cunoașterii esenței și finalităților dreptului.

În viziunea lui M. Djuvara, *interpretarea* este operațiunea prin care se stabilește o legătură logică între dreptul astfel conceput și execuția lui, încercându-se să se deducă aceasta din urmă din cel dintâi.

Interpretarea juridică este activitatea teoretico-explicativă a prevederilor legislației și practicii juridice de către agenții interpretării juridice, în vederea realizării adecvate a dreptului.

Interpretarea normelor juridice este activitatea teoretico-explicativă a prevederilor legislației de către agenții interpretării dreptului, în vederea realizării adecvate a dreptului.

Interpretarea în drept este activitatea teoretico-explicativă a prevederilor doctrine, a legislației și practicii juridice de către subiecții interpretării juridice, în vederea cunoașterii și realizării adecvate a dreptului.

În funcție de *obiect al interpretării juridice* distingem: a) norma (ele) juridică(e), fie un element al structurii logice a normei juridice; b) instituția juridică; c) ramura de drept; d) conceptul sau noțiunea dintr-un act normativ; e) actul de aplicare a dreptului (actul individual juridic); f) un principiu de drept etc.

Scopul (finalitatea) interpretării juridice este deslușirea și conștientizarea sensului exact și deplin al normelor juridice, fie a dispozițiilor unui act de aplicare a dreptului de către agenții interpretării juridice. După M. Djuvara, „*scopul din urmă a interpretării este de a scoate dreptatea... O interpretare care duce la nedreptate nu este o interpretare bună, după cum o lege, care duce la nedreptăți nu este o lege bună*”.

Scopul interpretării actelor normative este stabilit în prevederile Legii 110/2017, art. 71, după cum urmează: ”(1) Interpretarea actelor normative se efectuează cu scopul clarificării sensului unui act normativ sau al unor dispoziții din acesta. (2) Prin interpretare se oferă soluții juridice de aplicare a normei de drept în sensul exact al acesteia.”¹⁸⁹

Subiecții interpretării juridice (interpreții) sunt organele competente ale statului de aplicare a normelor juridice, precum și particularii (persoanele fizice și persoanele juridice).

Subiecții oficiali ai interpretării juridice și actele de interpretare oficială sunt stabiliți în art. 72 al Legii 100/2017: ”(1) Actele de interpretare oficială a Constituției Republicii Moldova și a legilor constituționale sînt adoptate de către Curtea Constituțională. (2) Interpretarea oficială a legilor, altele decît cele menționate la alin. (1), se realizează exclusiv de către Parlament prin adoptarea legilor de interpretare. (3) Interpretarea oficială a ordonanțelor Guvernului se realizează de către Guvern prin adoptarea de ordonanțe, în limita termenului de abilitare, sau de către Parlament prin adoptarea legilor de interpretare, în afara acestuia. (4) Actele de interpretare oficială a actelor normative, altele decît cele menționate la alin. (1)–(3), sînt adoptate,

¹⁸⁹ Legea nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

aprobate sau emise de autoritățile care au adoptat, au aprobat sau au emis actele supuse interpretării.”¹⁹⁰

În formula sintetică a lui M. Djuvara, *interpretarea nu constă decât în maximum de dreptate.*

- 2 -

Distingem *formele interpretării* normelor juridice în dependență de anumite criterii:

a) După organul de stat abilitat cu interpretarea normelor juridice, deosebim:

- Interpretarea *legislativă*, realizată de către Parlament;
- Interpretarea *executivă* (administrativă) realizată de către organele administrației publice centrale și locale;
- Interpretarea *judiciară*, realizată de către organele judecătorești.

b) După forța juridică și modul de exprimare a interpretării normelor juridice, deosebim:

- Interpretarea *generală* (normativă), realizată de către organul legislativ și organele administrației publice centrale și locale, în special, de către Curtea Constituțională, care se exprimă, de regulă, într-un act normativ interpretativ cu aceeași forță juridică a actului normativ interpretat.
- Interpretarea *cazuală* (concretă, individuală) realizată de către organele aplicării dreptului, în special de către instanțele judecătorești, exprimată în actul de aplicare a dreptului emis într-un caz concret.

c) În dependență de agentul interpretării și obligativitatea interpretării normelor juridice, deosebim:

¹⁹⁰*Ibidem*

- Interpretare *oficială*, realizată de către un organ de stat, având obligativitate juridică generală sau de caz.

Legiitorul specifică, că “interpretarea este oficială când se efectuează prin acte normative de interpretare sau prin acte de aplicare a normelor de drept de către instituțiile abilitate.”¹⁹¹.

- Interpretare *neoficială*, realizată de către un particular, neavând obligativitate juridică. Interpretarea neoficială, la rândul ei, se divizează în:
 - Interpretare *doctrinară* (științifică), realizată de către doctrinari;
 - Interpretare *oficioasă* (profesională), realizată de către juriști;
 - Interpretare *comună* (neprofesională), realizată de către persoane fără studii juridice.

d) După atribuția de interpretare ce-i revine agentului de interpretare a normelor juridice, deosebim:

- Interpretare *autentică*, realizată de către însuși organul competent de elaborarea și adoptarea actului normativ. De exemplu, potrivit Constituției R. Moldova, art. 66, lit. c), Parlamentul interpretează legile și asigură unitatea reglementărilor legislative pe întreg teritoriul țării.¹⁹²
- Interpretare *legală*, care este realizată de către un organ public, căruia i-a fost delegată în baza prevederilor legale, de către un alt organ public, atribuția de interpretare a normelor juridice. De exemplu, potrivit Constituției R. Moldova, art. 135, alin. (1), lit. b), Curtea Constituțională interpretează Constituția¹⁹³.

e) După volumul sau rezultatul interpretării, deosebim:

¹⁹¹ A se vedea art. 71, alin. (3) Legii nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.

¹⁹² A se vedea art. 66 din *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29.07.94 // *Monitorul Oficial* 1, 12.08.1994.

¹⁹³ *Ibidem*, art. 135, alin. (1), lit. b).

- Interpretarea *literală* (adecvată, declarativă) este constatarea de către interpret a corespunderii depline a textului normativ și sensului normei juridice, stabilindu-se unitatea dintre „litera” și „spiritul” legii. Interpretul urmează să realizeze norma juridică fără extinderi sau restrângeri ale sensului normei juridice.
- Interpretarea *extensivă* (lărgită) este constatarea de către interpret a necorespunderii textului actului normativ și sensului normei juridice, „spiritul” legii depășind „litera” legii. Interpretul poate să realizeze norma juridică, cu extinderea sensului acesteia, și în alte împrejurări și condiții, decât cele expres prevăzute în textul normativ. Acest rezultat poate decurge din generalitatea normei juridice fie exprimă intenția legiuitorului de a extinde sfera de aplicare a normei juridice.
- Interpretarea *restrictivă* (îngustă) este constatarea de către interpret a necorespunderii textului normativ și sensului normei juridice, „litera” legii dominând „spiritul” legii. Sensul normei interpretate poate fi restrâns datorită prezenței în același act normativ sau în altele a unor prevederi normative. Interpretarea restrictivă se întemeiază pe principiul *exceptio est strictissimae interpretationis*. Acest rezultat poate fi înregistrat de către interpret în cazul normelor juridice cu caracter special fie cu caracter excepțional.

-3-

Metodele interpretării juridice sunt procedeele și mijloacele de stabilire a sensului exact și deplin al normelor juridice, fie a dispozițiilor individual-juridice de către interpret. La dispoziția interpretului sunt mai multe metode, prioritatea aplicării cărora este stabilită de însuși agentul interpretării. Distingem următoarele metode ale interpretării juridice:

- a) *Metoda gramaticală* (literală, textuală) implică cercetarea textului actului normativ sau actului de aplicare a dreptului în vederea

stabilirii sensului termenilor întrebuințați, legăturii dintre cuvinte în cadrul propoziției, legăturii dintre propoziții în cadrul frazei, semnificației punctuației etc. Or, textul actului normativ este forma de mediere a mesajului legiuitorului. În vederea facilitării înțelegerii unor termeni din cadrul actului normativ, legiuitorul recurge la interpretarea lor autentică, deslușindu-i în dispozițiile generale ale actului normativ. Metoda gramaticală este metoda primară în ordinea utilizării de către interpret, care rezidă în cercetarea „literei” legii.

- b) *Metoda logică* implică cercetarea prevederilor actului normativ din punct de vedere al corespunderii normelor juridice principiilor logicii formale, procedeele și mijloacelor raționale de exprimare. Metoda logică se intercalează cu metoda gramaticală, pentru că logica legiuitorului poate fi sesizată de către interpret prin intermediul textului de lege. Metoda logică rezidă în cercetarea „spiritului” legii (*ratio legis*), întrebuințând procedeele logicii formale, în special, prin folosirea argumentelor logice: argumentul *a pari*, potrivit căruia în situații identice se pronunță soluții similare; argumentul *ad absurdum*, potrivit căruia se reduce la absurd o soluție, demonstrându-se unicitatea altei soluții; argumentul *per a contrario*, potrivit căruia din două noțiuni ce se neagă, doar una este adevărată, a treia este exclusă; argumentul *a majori ad minus*, potrivit căruia cine poate mai mult, implicit, poate și mai puțin etc.
- c) *Metoda istorică* (evolutivă) implică cercetarea premiselor de inițiere, elaborare și adoptare a actului normativ. Cunoașterea factorilor de configurare a actului normativ este facilitată datorită inserării unui preambul în textul actului normativ. De asemenea, este util de cercetat nota informativă care însoțește proiectul actului normativ în vederea distingării voinței legiuitorului.
- d) *Metoda sistematică* (contextuală) implică înțelegerea sensului normelor juridice în contextul instituției juridice, a ramurii

corespunzătoare de drept. Or, dreptul, pe de o parte, este sistem al legislației, pe de altă parte, sistem de norme, instituții și ramuri.

- e) *Metoda teleologică* implică înțelegerea sensului normelor juridice prin distingerea finalităților normelor juridice.
- f) *Metoda exegetică* implică deslușirea sensului normelor juridice prin intermediul textului actului normativ, care, se consideră de reprezentanții școlii exegezei, suficient și plenar pentru înțelegerea mesajului legiuitorului. Astfel, actul interpretării nu va depăși limitele textului normativ, iar „spiritul” legii se va identifica cu „litera” legii. Metoda exegetică este datorată adoptării Codului civil francez (1804).
- g) *Metoda liberei cercetări* a textului actului normativ, implică depistarea sensului normelor juridice prin distanțare de la textul normativ, acesta considerându-se de către interpret insuficient pentru decelarea voinței legiuitorului. Astfel, interpretul, cercetând stările de fapt dincolo de lege, devine un creator al dreptului.

- 4 -

Principiile interpretării juridice sunt ideile care guvernează activitatea interpretului de a distinge a sensului exact și plenar al actului interpretat.

S. Popescu califică principiile interpretării “mai mult sau mai puțin precise, mai mult sau mai puțin imperative”, rezervând interpretului spațiu pentru stabilirea sensului și conținutului principiilor. “a) Normele juridice trebuie să fie întotdeauna astfel interpretate, încât efectul lor să fie asigurat. Este inadmisibilă interpretarea care ar anula efectul practic al normei. b) Tăcerile legii pot fi interpretate în favoarea libertății de acțiune. Tot ceea ce nu este interzis, este permis. c) Trebuie să fie asigurată continuitatea de interpretare. Atunci când s-a consolidat o anumită interpretare a legii, ea nu trebuie schimbată cu ușurință. d)

Atunci când un text este susceptibil de mai multe interpretări, nu se poate reține interpretarea care ar duce la rezultate injuste, inechitabile din punct de vedere economic și social”¹⁹⁴.

I. Dogaru, D.C. Dănișor și Gh. Dănișor disting următoarele principii de interpretare, care diferă puțin de cele nominalizate mai sus din punct de vedere conceptual și se deosebesc după enunțare:

1. *“Tot ce nu este prohibit este permis”*. Tăcerea legii trebuie interpretată în favoarea libertății de acțiune a individului. Principiul lărgeste sfera libertăților individuale, dar nu și a puterilor autorităților publice.
2. *Regula continuității interpretării*. Interpretarea stabilită într-un sens nu trebuie prea ușor modificată în vederea stabilității raporturilor juridice.
3. *Principiul efectului util*. Legea trebuie interpretată în sensul în care își găsește aplicarea.
4. *Controlul interpretării în raport cu rezultatul practic*. În cazul mai multor interpretări ale aceluiași text se urmărește rezultatul practic, eliminându-se cele absurde, indezirabile, injuste, antisociale etc.
5. *Dispozițiile generale nu derogă de la cele speciale*. Dacă la o situație se aplică două norme una generală, alta specială, atunci preferință în aplicare se va da normei speciale.
6. *Trebuie să interpretăm totdeauna cu bun simț*. Altfel zis, prevalarea sensului uzual al cuvintelor ¹⁹⁵.

Gh. Mihai specifică că principiile interpretării nu sunt principii ontologice însă principii metodologice. “Deoarece interpretarea este metodă, ea are principii de metodă”¹⁹⁶. Aceste principii nu se vor

¹⁹⁴ POPESCU, S., *op. cit.*, p. 294.

¹⁹⁵ DOGARU, I., ș. a., *op. cit.*, p. 403 - 404.

¹⁹⁶ MIHAI, GH., *op. cit.*, p. 161.

confunda cu principiile logice (identitatea; noncontradicția; terțiul exclus) cărora li se subordonează orice interpretare juridică. Principiile interpretării sunt înfățișate argumentat de Gh. Mihai, de aceea ne raliem la raționarea autorului, după cum urmează:

1. *Principiul unității dintre litera și spiritul legii*: “spiritul legii” poate fi înțeles ca “spirit al legiuitorului”, dar și ca un ansamblu de principii naturale, cărora urmează să se subordoneze orice legiuitor și care sunt temeiuri ale tuturor actelor normative. Dezechilibrul între “spiritul” și “litera” legii conduce la abuz de drept, la fraudarea legii, la încălcarea echității.

2. *Principiul supremației voinței legiuitorului*. Voința legiuitorului nu se identifică cu spiritul legiuitorului, în opinia lui Gh. Mihai. Voința legiuitorului subordonează spiritul legiuitorului, iar acesta spiritul legii. Voința legiuitorului o subordonează pe cea a judecătorului. Cea mai bună lege este aceea care lasă cât mai puțin la aprecierea judecătorului și cel mai bun judecător este acela care, în hotărârea sa se întemeiază în așa fel pe lege, încât arbitrarul să fie cât mai redus. Respectiv, aceasta este și imaginea indirectă a celui mai bun legiuitor.

3. *Principiul contextualizării*. Interpretarea se efectuează în cadrul sistemului dreptului, corelându-se norma interpretată cu instituția juridică și ramura de drept corespunzătoare.

4. *Principiul evaluării*. Potrivit acestuia, interpretul nu trebuie să facă distincție acolo unde legea în vigoare nu distinge (*ubi lex non distinguit, nec nous distinguere debemus*). Când un text pare ambiguu sau absurd, instanța trebuie să rețină sensul cel mai favorabil acuzatului (pârâtului) (*in dubio pro reo*).

5. *Principiul corelării*. Principiu formulat în latină *lex posterior derogat priori*. Conform acestuia, aplicarea simultană a legilor nu este realizabilă sub aspectul logic și practic. Se alege o lege din două, legea posterioară este preferabilă, fiind prezumată mai bună. În caz contrar se

aplică legea anterioară (*lex priori*), importantă pentru favorizarea acuzatului (pârâtului), dacă nu este abrogată de cea ulterioară. Un alt principiu complementar la *lex posterior derogat priori* este *generalia specialibus non derogant (specialia generalibus derogant)*. Conform acestuia, în cazul în care unei situații i se pot aplica două norme, una generală, alta specială, se va aplica cea din urmă. Norma specială trebuie interpretată restrictiv. Baza interpretării restrictive este principiul *exceptio est strictissimae interpretationis*. Excepțiile sunt reglementate expres și nu pot fi create prin interpretare, de asemenea, neputând fi extinse la alte cazuri decât cele prevăzute expres de lege. În caz dacă în legislație lipsește norma specială ce vizează un domeniu al vieții sociale, se aplică normele generale de drept comun. Alte principii ale interpretării, nominalizate de Gh. Mihai: *principiul adecvării formei juridice la semnificația din conținut; principiul coerenței logice și principiul validității juridice*¹⁹⁷.

Bibliografie selectivă

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, cu modificări și completări ulterioare.
2. Legea nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.01.2018, nr. 7-17.
3. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. 656 p.
4. BONNARD, J. *Introduction au Droit*. 2-e edition. Paris: Edition Ellipses, 1998. 224 p.
5. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
6. HUMĂ, I. *Teoria generală a dreptului*. Focșani: Editura Neuron, 1995. 165 p.

¹⁹⁷ MIHAI, GH., *op. cit.*, p. 161 – 167.

7. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
8. MIHAI, GH. *Fundamentele dreptului: argumentare și interpretare în drept*. București: Editura Lumina lex, 2000. 383 p.
9. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: optima justitia*. București: Editura All Beck, 1999. 208 p.
10. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p
11. SOURIOUX, J.L. *Introduction au droit: 2-e edition revue et augmentée*. Paris: Presses Universitaires de France, 1990. 482 p.
12. STARCK, B.; ROLAND, H.; BOYER, L. *Introduction au droit*. quatrieme édition. Paris: Editions Litec, 1996. 720 p.
13. TERRE, F. *Introduction generale au droit*. Paris: Edition Dalloz, 2000. 659 p.
14. АЛЕКСЕЕВ, С.С. *Тайна права: его понимание, назначение, социальная ценность: рез. с претензией*. Москва: Изд-во Норма, 2000. 161 с.
15. БАЙТИН, М.И. *Сущность права: современное нормативное правопонимание на грани двух веков*. Саратов, 2001. 413 с.
16. ГАВРИЛОВ, Д.А. *Герменевтика и теория толкования права // Вестник Волгоград. гос. университета. Серия 5. Политика. Социолог. Право. Вып. 2. Волгоград, 1999, с. 55 - 58.*
17. СЫРЫХ, В.М. *Логические основания общей теории права: в 2-х т. Т1: Элементный состав*. Москва: Юридический Дом Юстицинформ, 2000. 528 с.
18. ЭБЗЕЕВ, В.С. *Толкование Конституции Российской Федерации Конституционным Судом: теоретические и практические проблемы // Государство и право, 1998. №5, с. 5 - 12.*

Curs 15. Realizarea normelor juridice

Conținut tematic

1. Noțiunea și formele realizării normelor juridice
2. Conceptul și etapele aplicării dreptului
3. Noțiunea și particularitățile actului de aplicare a dreptului
4. Lacunele dreptului

- 1 -

Realizarea dreptului este componenta necesară a fenomenului (sistemului) juridic al societății. Datorită realizării dreptului, sistemul juridic este o construcție viabilă. Dreptul din planul abstracțiunii (*sollen*) devine fapt (*sein*), realitate. În procesul realizării dreptului normele juridice își găsesc destinatarii; impersonalitatea și generalitatea normei este substituită prin concretizare și individualizare. Realizarea dreptului încununează opera legiuitorului care nu este un act în sine. Legiferarea *lato sensu* este implicit succedată de realizarea dreptului în ordinea continuității procesului juridic.

La nivel doctrinar, conceptul realizării dreptului pozitiv este interpretat în general astfel “... *proces de transpunere în viață a conținutului normelor juridice, în cadrul căruia oamenii, ca subiecte de drept, respectă și execută dispoziții normative, iar organele de stat aplică dreptul, în temeiul competenței lor*”. “Realizarea dreptului implică legarea unui raport între faptele concrete ale oamenilor și norma abstractă care stabilește conduita dreaptă, calea ideală de acțiune individuală, pentru ca libertatea subiectului să nu afecteze celelalte libertăți”¹⁹⁸.

Dacă legiferarea este o activitate elitară, organizată de legiuitor, atunci realizarea dreptului implică un cerc larg de subiecți-destinatari.

¹⁹⁸DOGARU, I., *op. cit.*, p. 346.

După S. Popescu, o primă categorie o formează destinatarii primari, cei care trebuie să-și conformeze conduita modelului prevăzut de normă, în situația vizată de normă. A doua categorie de destinatari, sunt cei chemați să controleze modul în care s-au comportat destinatarii primari. Destinatarii din categoria a doua sunt agenți și organe care aparțin statului, desemnate pentru a supraveghea aplicarea corectă a normelor juridice de către destinatarii primari ¹⁹⁹. Cercul destinatarilor primari, pe lângă particulari, se extinde și asupra legiuitorului și altor organe publice de aplicare a dreptului. Cu alte cuvinte, condiția destinatarului de categoria a doua este de a se afirma în calitate de destinatar primar exemplar. De aceea, credem că gradația propusă de S. Popescu este transparentă și valabilă *ad hoc*. Or, orice destinatar “secund”, de categoria a doua, este și destinatar primar, cel din urmă însă nu este în mod necesar destinatar din categoria a doua.

În literatura de specialitate din Federația Rusă sunt analizate formele de realizare nemijlocită a dreptului (respectarea, executarea și exercitarea (uzitarea) dreptului) și de realizare mediată (mijlocită) a dreptului (aplicarea dreptului). Realizarea nemijlocită a prescripțiilor legale implică conduita licită de sine stătătoare a subiecților de drept sub forma respectării prohibițiilor sau executării obligațiilor, sau exercitării (uzității) drepturilor subiective. Dacă respectarea este abstențiunea subiectului de la faptă interzisă de normă juridică prohibitivă, atunci executarea este acțiunea necesară a subiectului, conform normei juridice onerative. Ambele sunt forme de realizare a normelor juridice imperative. Exercițarea (uzitarea) dreptului implică realizarea normei juridice dispozitive care stabilește prerogativele legale ale subiectului. Rămâne la discreția subiectului de a acționa sau de a inacționa legal, de a se conforma liber voinței legiuitorului. Dacă realizarea dreptului prin respectare nu necesită înființarea raporturilor

¹⁹⁹POPESCU, S., *op. cit.*, p. 253.

juridice, atunci exercitarea (uzitarea) și executarea dreptului pot avea loc, de regulă, în cadrul raporturilor juridice. În cadrul unui raport juridic distingem partea îndrituită (titularul dreptului subiectiv) și partea îndatorată (titularul obligației juridice). În afara raportului juridic se exercită drepturile subiective universale.

Realizarea mediată (mijlocită) a dreptului implică intervenția unui organ competent de stat în vederea traducerii în fapt a intenției legiuitorului. Necesitatea aplicării dreptului este condiționată de:

- a) existența unui litigiu privind drepturile subiective și obligațiile juridice;
- b) existența unui impediment privind exercitarea unui drept subiectiv; săvârșirea unei fapte ilicite;
- c) stabilirea faptului nașterii drepturilor subiective sau stingerii obligațiilor juridice;
- d) realizarea unui drept subiectiv;
- e) declanșarea raportului de constrângere a delincventului;
- f) decizia de încurajare (stimulare) a unei persoane etc.²⁰⁰.

Deci, spre deosebire de celelalte forme ale realizării dreptului, aplicarea este înfăptuită de organul competent al statului în cadrul unui raport juridic, care se materializează într-un act de aplicare a normei juridice (imperative sau dispozitive) la cazul ce necesită soluționare juridică.

În literatura de specialitate din România sunt examinate, de regulă, două forme ale realizării dreptului: 1) *respectarea și executarea dispozițiilor legale de către cetățeni*; 2) *aplicarea normelor juridice de către organele competente ale statului, în limitele competenței lor, și alte organisme sociale*. În dependență de categoria normelor juridice și, în primul rând, de caracterul conduitei prescrise de normele juridice, I.

²⁰⁰ NAZARENCO, GH., *op. cit.*, p. 80.

Craiovan distinge trei forme ale realizării dreptului: 1) realizarea normelor juridice prohibitive; 2) realizarea normelor juridice onerative (și permissive); 3) aplicarea normelor juridice de către organele de stat competente²⁰¹.

Considerăm că, în dependență de norma juridică realizată, este rațional a deosebi următoarele modalități: 1. *realizarea normelor juridice imperative*; 2. *realizarea normelor juridice dispozitive*; 3. *realizarea normelor juridice*, indiferent de categorie, *prin aplicarea lor de către organele competente de stat*. În dependență de conduita licită manifestată în fapt, distingem: 1. *respectarea interdicțiilor juridice*; 2. *executarea obligațiilor juridice*; 3. *exercitarea drepturilor subiective*; 4. *aplicarea prevederilor normative*. În dependență de subiectul destinat, realizarea dreptului poate fi simplă, cu implicarea oricărui subiect de drept și calificată, exclusiv cu implicarea organului de stat competent. Împărtășim viziunea lui N. Popa, potrivit căreia realizarea în raport cu destinatarul este efectuată: a) de către cetățeni (respectarea și executarea); b) de către organele de stat și alte organisme sociale²⁰². În viziunea noastră, în dependență de gradul (nivelul) de implicare a destinatarilor în procesul realizării, se impun: (a) *realizarea individuală a dreptului*; (b) *realizarea colectivă a dreptului sau (a) realizarea la nivel microsocial; (b) realizarea la nivel macrosocial*.

Realizarea dreptului la nivel macrosocial, cât și la nivel microsocial, este condiționată de un șir de factori: tipul sistemului social, natura relațiilor politice, tipul de relații economice, condițiile

²⁰¹ CRAIOVAN, I. *Finalitățile dreptului*. București: Editura Continent XXI, 1995, p. 236 - 238.

²⁰² POPA, N, *op. cit.*, p. 253.

naționale și internaționale, gradul de civilizație și cultură, conștiința juridică etc.²⁰³.

Conștiința juridică este un factor decisiv în configurarea realizării dreptului. Conștiința juridică individuală, exteriorizată în funcție de conduită licită, semnifică o bună cunoaștere a dreptului, o apreciere adecvată a prevederilor legale. De nenumărate ori, persoanele aleg în mod instinctiv conduita adecvată stabilită de norma juridică. Iar gradul de conștientizare a respectării legii evident diferă la diferite categorii de destinatari ai normelor juridice, – observă S. Popescu²⁰⁴. Conduita licită a destinatarului normei juridice este dovada conformării voinței acestuia față de voința (intenția) legiuitorului. În același timp, este și argumentul penetrării și recepționării “spiritului legii” de către destinatar, chiar dacă în vederea autoconservării se mai înregistrează urmarea oarbă a “literei legii”. Perceperea “spiritului legii” de către subiectul destinatar implică conștientizarea ideilor întemeietoare ale dreptului și construirea conduitei corespunzătoare în exterior. “Dar acest spirit nu e definit de voința legislatorului, căci astfel ar fi starea ei obiectivată, lucrul începându-și viața după ce a ieșit din mâna lucrătorului. În spiritul legii recunoaștem *principiile întemeietoare și unificatoare*, orizontul de valori care conferă referențialului – legea – transparență de sine și plasticitate”²⁰⁵. Astfel, asimilarea principiului egalității de către subiecți conduce la înțelegerea inegalității sociale și egalității în fața legii; generează respectul și conformarea față de lege, pe care subiecții nu o consideră discriminatorie și părtinitoare. Respectarea dreptului este deopotrivă egală și obligatorie pentru toți subiecții de drept: persoane fizice, persoane juridice, inclusiv pentru stat.

²⁰³CRAIOVAN, I., *op. cit.*, p. 234.

²⁰⁴POPESCU, S., *op. cit.*, p. 252.

²⁰⁵MIHAI, GH. *Fundamentele dreptului: argumentare și interpretare în drept*. București: Editura Lumina lex, 2000, p. 64.

Particularul, care înțelege că statul, emitent al legii, este obligat să o respecte ca și orice subiect de drept, conștientizează egalitatea. Implicit, va poseda și esența principiilor responsabilității și libertății. Exercițându-și drepturile subiective sau abținându-se de la exercițiu, subiectul își realizează libertatea în fapt.

Exercițiul drepturilor subiective este ghidat de unele principii metodologice: 1. principiul exercițiului dreptului subiectiv de către titular potrivit cu scopul lui licit (prevăzut expres de lege sau din ceea ce e permis de legea în vigoare, rezultând din ceea ce nu interzice ea); 2. principiul exercițiului dreptului subiectiv de către titular cu respectarea moralei (exercitarea unui drept subiectiv este o virtute, potențată și limitată de morală); 3. principiul exercițiului cu bună-credință de către titular al dreptului său subiectiv²⁰⁶. Executându-și îndatoririle juridice, destinatarul normelor onerative oferă contraprestații altor subiecte. Distingerea limitelor drepturilor și obligațiilor de către subiect este imaginea unei ființe responsabile care va avea nevoie de minimum de constrângere exterioară. Subiectul-destinatar cu conștiință juridică activă va putea pretinde și statului să-și onoreze obligațiile față de cetățean, să fie responsabil pentru opera de legiferare și de guvernare în ansamblu. Or, conștiința juridică activă a destinatarului dreptului va fi dominată profund de sentimentul dreptății ce probează principiul unificator al justiției.

- 2 -

După cum am menționat, aplicarea dreptului este o formă specifică a realizării dreptului care antrenează organele statului, în limitele competenței lor, în procesul punerii în fapt a normelor juridice. N. Popa vede în aplicarea dreptului un sistem de acțiuni statale în

²⁰⁶NEGRU, B.; COJOCARU, V. *Tehnica legislativă*. Chișinău: Tipografia centrală, 1997, p. 68 – 70.

vederea transpunerii în practică a dispozițiilor și sancțiunilor normelor de drept prin crearea raporturilor juridice²⁰⁷.

Etapele aplicării dreptului, de regulă, sunt: 1) determinarea situației de fapt (licită fie ilicită), care pretinde o soluție juridică; 2) alegerea normei juridice din cadrul sistemului legislației în vigoare (calificarea juridică a faptei); 3) interpretarea normei juridice selectate, prin metode și principii adecvate de interpretare; 4) elaborarea și emiterea actului de aplicare a dreptului (stabilirea soluției juridice vizavi de situația de fapt examinată); 5) aducerea la cunoștința destinatarilor a actului de aplicare a dreptului; 6) executarea actului de aplicare a dreptului.

Aplicarea dreptului se desfășoară într-un cadru necontencios adeseori, însă procedura concurentă este cea contencioasă. Organele statului în cadrul aplicării dreptului recurg la acțiuni stimulative și represive. Evident, aplicarea dreptului nu trebuie redusă la constrângerea de stat și restabilirea ordinii de drept încălcate. Finalitatea și conținutul actului de aplicare este mult mai variat decât stabilirea măsurilor sancționatorii. “Multe dintre sancțiuni, fie ele represive sau nu, reprezintă o constatare a eșecului”. “Norma juridică nu este adevărat respectată decât atunci când nici o sancțiune n-a fost aplicată sau nu ar trebui să fie aplicată. Numai aplicarea necontencioasă a dreptului poate fi considerată ca absolut corectă și singură a da satisfacție deplină cerințelor justiției,” – subliniază S. Popescu²⁰⁸.

Cercul agenților aplicării dreptului variază în dependență de genul activității. Deosebim agenții statali care intervin la încheierea actelor juridice private, în vederea îndeplinirii condiției de solemnitate. O altă categorie a agenților publici sunt acei care elaborează și execută

²⁰⁷ POPA, N., *op. cit.*, p. 258.

²⁰⁸ POPESCU, S., *op. cit.*, p. 254.

acte administrative (funcții administrative). Organele jurisdicționale completează cercul destinatarilor care controlează comportarea destinatarilor primari. Ele aplică normele în cadrul litigiilor, realizând justiția²⁰⁹.

Aplicarea dreptului este un proces volitiv, conștientizat și responsabil al agentului aplicării dreptului. Cunoașterea dreptului pozitiv și a principiilor lui întemeietoare este premisa necesară pentru aplicarea adecvată a normelor juridice. Or, misiunea agentului aplicării dreptului este de a evalua diverse stări de fapt și de a le califica conform stărilor de drept. Activitatea de aplicare și, respectiv conștiința juridică profesională a agentului aplicării dreptului, este direcționată și fundamentată de un șir de principii. În opinia lui M.N. Marcenco, acestea sunt: a) legalitatea; b) echitatea socială; c) oportunitatea; d) justețea (temeinicia)²¹⁰.

Legalitatea implică conformarea agentului aplicării dreptului cu “litera” și “spiritul” legii; respectarea limitelor competențelor de către organul public; respectarea strictă a procedurii stabilite prin lege; elaborarea și emiterea actului de aplicare corespunzător cazului examinat, în forma prestabilită.

Echitatea socială implică acțiunea organului de aplicare în interesul întregii societăți, dar nu în vederea promovării propriului interes al agentului puterii.

Oportunitatea (pertinența) implică cercetarea specificului stării de fapt la momentul emiterii actului de aplicare; evidența condițiilor de aplicare a normelor juridice; pertinența normei (normelor) pentru cazul cercetat; necesitatea acțiunilor procesuale determinate de starea de fapt.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 255.

²¹⁰ *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т.* Под ред. М.Н. Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998, с. 317 - 319.

Justețea (temeinicia) aplicării dreptului constă în stabilirea deplină, studiarea minuțioasă a stării de fapt, emiterea actelor în baza faptelor indubitabile, veridice și verificate. Ignorarea principiului respectiv la elaborarea actului de aplicare a dreptului este un temei suficient pentru anularea actului.

M.N. Marcenco subliniază că principiile respective, (G.V. Nazarenco le numește cerințe înaintate față de actele de aplicare a dreptului²¹¹), adeseori se contrazic. Contradicțiile sunt explicabile, deoarece normele juridice sunt impersonale, generale și nu pot prevedea toate situațiile de fapt posibile. Spre exemplu, în cazul contradicției principiilor legalității și oportunității, organul de aplicare a dreptului soluționează cazul, stabilind modalitatea optimală de aplicare a normei la circumstanțele cazului, armonizând principiul legalității cu principiul oportunității²¹².

Considerăm că în procesul aplicării dreptului principiile dreptului apar în ipostaza principiilor ramurale ale dreptului. În special, procedura contencioasă pentru soluționarea litigiilor de către organele jurisdicționale este guvernată de principiile dreptului procesual. Astfel, în activitatea de aplicare a dreptului de către organele judecătorești în pricinile civile se impune respectarea principiilor fundamentale ale dreptului procesual civil: legalitatea; aflarea adevărului; egalitatea părților; dreptul la apărare; contradictorialitatea; rolul activ al judecătorului; disponibilitatea; publicitatea; oralitatea; nemijlocirea; continuitatea; dreptul părților de a folosi limba maternă. Încălcarea

²¹¹ NAZARENCO, GH., *op. cit.*, p. 83.

²¹² *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т.* Под ред. М.Н. Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998, с. 318 - 319.

acestor principii atrage nulitatea hotărârilor judecătorești sau a altor acte de procedură, prin intermediul căilor de atac reglementate de lege²¹³.

În ceea ce privește acțiunea administrativă, aceasta este ghidată de un șir de principii procesuale care trebuie să domine conștiința agenților autorității publice administrative, după cum urmează: a) obligativitatea de a accepta demersurile persoanei private și de a le soluționa în modul cel mai potrivit, conform Legii cu privire la petiționare, Legii contenciosului administrativ, Codului procesual civil; b) dreptul de a fi ajutat și asistat; c) promptitudinea (rapiditatea) în executare (respectarea termenului rezonabil); d) dreptul de a fi auzit; e) obligativitatea autorității administrative de a informa persoanele interesate despre procedura administrativă și dreptul lor de a fi ascultate și auzite; f) procedura colectivă; g) accesul la informație; h) obligativitatea deciziei²¹⁴.

- 3 -

Actul de aplicare a dreptului este actul individual juridic emis de către organul de aplicare a dreptului, cu prilejul soluționării juridice a unei stări de fapt. Actul de aplicare a dreptului nu se confundă cu actul normativ juridic. În acest sens, specificăm *particularitățile* actului de aplicare a dreptului:

- a) Actul de aplicare a dreptului rezultă din activitatea de realizare, în special, cea de aplicare a dreptului, spre deosebire de actul normativ, care rezultă din activitatea de elaborare a dreptului;
- b) Actul de aplicare a dreptului nu exprimă norme juridice, ci dispoziții individual juridice și, respectiv, nu este izvor de drept,

²¹³ DAGHIE, V.; APOSTU, I.; GURIȚĂ, E. *Elemente de procedură civilă și administrativă*. București: Editura Național, 1999, p. 58 - 59.

²¹⁴ ORLOV, M. *Drept administrativ*. Chișinău: Editura Epigraf, 2001, p. 11 - 12.

spre deosebire de actul normativ care este sursa dreptului pozitiv;

- c) Actul de aplicare a dreptului este emis de către un organ competent de stat, cu prilejul soluționării unei stări de fapt determinate, spre deosebire de actul normativ, care este adoptat în vederea reglementării unui tip de relații sociale;
- d) Actul de aplicare a dreptului se adresează unui cerc determinat de persoane pe care le vizează, spre deosebire de actul normativ, care se adresează unui cerc nedeterminat de persoane;
- e) Actul de aplicare a dreptului se consumă odată cu executarea lui, spre deosebire de actul normativ, care se aplică de multiple ori la stările de fapt, care nimeresc sub incidența prevederilor actului normativ;
- f) Structura actului de aplicare a dreptului, de regulă, este trihotomică: *partea descriptivă* (conține descrierea stării de fapt constatate), *partea de motivare* (conține clauza de emitere a actului de aplicare a dreptului) și *partea rezolutivă* (exprimă decizia, soluția propriu-zisă a organului de aplicare a dreptului vizavi de cazul examinat). Structura actului normativ este reglementată de Legea 100/2017 privind actele normative.
- g) Denumirile actelor de aplicare a dreptului, de regulă, coincid cu denumirile actelor normative: hotărâri ale Parlamentului (cu caracter individual), decretele Președintelui R. Moldova (cu caracter individual), dispozițiile Guvernului, ordinele Ministerelor și a altor organe ale administrației publice centrale de specialitate (cu caracter individual), deciziile și dispozițiile organelor administrației publice locale (cu caracter individual), hotărârile și încheierile organelor judecătorești, ordinele și

dispozițiile conducătorilor instituțiilor, organizațiilor, întreprinderilor etc.

- h) Durata acțiunii în timp a actelor de aplicare a dreptului, de regulă, este determinată, spre deosebire de acțiunea nedeterminată în timp a actelor normative.

Actele de aplicare a dreptului se divizează în: acte cu caracter *executiv*, care stabilesc drepturile și obligațiile juridice ale persoanelor vizate; acte cu caracter *de ocrotire a dreptului*, care stabilesc sancțiuni juridice penale, administrative, civile etc. Actele de aplicare cu caracter de ocrotire a dreptului, la rândul lor, se divizează în: - *acte de control* (administrativ, financiar, constituțional etc.) ale organelor Procuraturii, Curții de Conturi, Curții Constituționale, Inspecției muncii etc., - *acte de urmărire penală* (ale organelor de urmărire penală), - *acte jurisdicționale* (ale organelor de justiție)²¹⁵.

- 4 -

Problema lacunelor dreptului pozitiv ține de realizarea dreptului. Anume în procesul aplicării dreptului, organul competent de examinarea și soluționarea un anumit caz poate constata lipsa normei (normelor) corespunzătoare cazului. Cu alte cuvinte, agentul aplicării dreptului nu are temeii legal (stare de drept) pentru starea de fapt, deci, este în fața unei lacune a dreptului pozitiv.

Lacuna în drept este interpretată ca o absență a reglementării normativ juridice, impusă de situația concretă dată, justificată atât din punct de vedere teoretic, cât și practic²¹⁶. „*Lacuna în drept* se numește o lipsă totală sau parțială a dispozițiilor, necesitatea cărora e exprimată

²¹⁵ NAZARENCO, GH., *op. cit.*, p. 82 - 83.

²¹⁶ NEGRU, B. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Secția Editare a Academiei de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, 1999, p. 225.

prin dezvoltarea relațiilor sociale și nevoile practice de rezolvare a problemelor politice, a sensului și conținutului legislației în vigoare, precum și a altor împrejurări și manifestări ale voinței guvernanților îndreptate spre reglementarea factorilor vieții din sfera influenței juridice”²¹⁷. *Lacuna în drept* este absența fie parțială, sau totală a normelor juridice necesare pentru soluționarea unui caz și adoptarea deciziei corespunzătoare ²¹⁸. *Lacuna dreptului pozitiv* este absența fie a legii, fie a actului subordonat legii, fie a obiceiului juridic, fie a precedentului judiciar²¹⁹.

În literatura de specialitate, pe lângă sintagma “*lacune în drept*” care se raportează la caracterul normativ al dreptului, întâlnim și expresia “*lacunele legii*”, care se raportează la caracterul formal al dreptului. Lacuna legii este definită de I. Dogaru, D.C. Dănișor, Gh. Dănișor, “ca fiind omisiunea legii de a rezolva o problemă care ar trebui în mod necesar să fie rezolvată”²²⁰. Reținem, că lacuna este omisiunea legii în soluționarea unei probleme care trebuie să fie în mod necesar soluționată ²²¹. Expresia “*lacunele legii*” pune în evidență forma principală de exprimare a dreptului contemporan, în special a dreptului continental (romano-germanic). Nu vedem o deosebire principială între aceste două expresii utilizate de doctrinari, de aceea vom insista, în continuarea textului, asupra “*lacunelor dreptului pozitiv*”. *Lacunele dreptului pozitiv* semnifică întotdeauna absența normelor în raport de fapte și relații sociale, aflate în aria reglării juridice ²²².

²¹⁷ NEGRU, B., COJOCARU, V., *op. cit.*, p. 55.

²¹⁸ NAZARENCO GH., *op. cit.*, p. 83.

²¹⁹ *Общая теория права и государства: Учебник / под ред. В.В. Лазарева. Москва: Изд-во Юрист, 1994, с. 211.*

²²⁰ DOGARU, I., *op. cit.*, p. 357

²²¹ *A se vedea* POPESCU, S., *op. cit.*, p. 263.

²²² *Общая теория права и государства : Учебник / под ред. В.В. Лазарева. Москва: Изд-во Юрист, 1994, с. 212; NAZARENCO, GH., op. cit., p. 84.*

Lacunele în drept sunt divizate în : a) adevărate și b) false; c) “scuzabile” și d) “nescuzabile”. Adevărata lacună constă în absența normei aplicabile, care ar reglementa relația socială de natură juridică. Falsa lacună constă în existența normei, considerată nesatisfăcătoare; or, când o relație socială fără natură juridică ar pretinde nefondat reglementare juridică²²³. Adevăratele lacune necesită completare; falsele lacune nu necesită umplere, fiind deduse chiar din interpretarea extensivă a unei norme. Lacunele “scuzabile”, numite și primare, sunt condiționate de absența necesității de reglementare juridică a unei relații sociale. Lacunele “nescuzabile”, numite ulterioare (posteroare), apar în procesul redactării proiectului actului normativ, când este necesară previziunea legiuitorului privind noile relații sociale ce pretind reglementarea juridică. Lacuna “nescuzabilă”, după V.V. Lazarev, se constată și în cazul ignorării regulilor tehnicii legislative, rezultatul căreia este reglementarea juridică incompletă, insuficientă²²⁴. Totuși, P. Pescatore este de părerea că nu orice lipsă a legii reprezintă o lacună. Imperfecțiunea legii nu se confundă cu lacuna sa. Imperfecțiunea este de ordin moral, social și economic, în timp ce lacuna este de ordin logic sau sistematic, altfel zis rezultă dintr-o lipsă de coerență logică a sistemului juridic pozitiv²²⁵. Este evident că P. Pescatore nu vorbește despre imperfecțiuni, deficiențe ale tehnicii legislative ce trebuie imputate legiuitorului.

Cauzele care determină apariția lacunelor sunt:

1. Omisiunea legiuitorului de a reglementa o problemă, condiționată de “globalitatea” problemei, neputința legiuitorului de a sesiza toate aspectele acesteia;

²²³ POPESCU, S., *op. cit.*, p. 264.

²²⁴ *Общая теория права и государства* : Учебник / под ред. В.В. Лазарева. Москва: Изд-во Юрист, 1994, с. 211.

²²⁵ PESCATORE, P., *apud* DOGARU, I., *op. cit.*, p. 357.

2. Contradicțiile interne ale legii, adică existența în lege a prevederilor ce se anulează reciproc, provocând absența *de facto* a reglementării;

3. Lăsarea unor probleme deschise de legiuitor, considerându-le prea delicate pentru a le reglementa juridicește la moment;

4. Voința legiuitorului de a lăsa anumite probleme pentru concretizare la latitudinea organului de aplicare. Această cauză e calificată de V.V. Lazarev “greșeală în drept”²²⁶;

5. Inexistența unei probleme în momentul reglementării, ce se ridică ulterior agentului aplicării dreptului. Această cauză este justificată de dinamismul relațiilor sociale²²⁷.

Problema soluționării lacunelor în drept implică răspunsul la cel puțin câteva întrebări: Cine poate constata și cine trebuie să lichideze lacunele? Care sunt limitele admisibile de înlăturare a lacunelor de către organele statului? Care este “materia” utilizată pentru umplerea lacunelor?

În primul rând, lacunele pot fi constatate în procesul interpretării actelor normative de către organele statului, precum și de către particulari. În special, lacunele se constată nemijlocit de către organele de aplicare a dreptului. Lichidarea lacunelor poate avea loc numai în cadrul oficial, doar organul legislativ și organele executive ale statului pot înlătura lacunele constatate în actele normativ-juridice. Potrivit argumentului *a maiore ad minus*, organul legislativ adoptă legi, ceea ce implică interpretarea autentică a textelor de legi, dar și înlăturarea lacunelor din legi, depistate în procesul interpretării. Deci, organul

²²⁶ *Общая теория права и государства* : Учебник / под ред. В.В. Лазарева. Москва: Изд-во Юрист, 1994, с. 211.

²²⁷ DOGARU, I., *op. cit.*, p. 358.

legislativ trebuie să înlătore lacunele din legi, declanșând procedura legislativă. De fapt, fiecare organ de stat cu competențe normative trebuie să înlătore lacunele din actele pe care le-a adoptat.

În al doilea rând, organele care normează relațiile sociale pot lichida lacunele admise în actele normative adoptate de ele însele, potrivit limitelor competențelor ce le revin. Deci, normele de competență conturează granițele activității de înlăturare a lacunelor de către organele statului. Organele de aplicare a dreptului participă doar la depășirea lacunelor dreptului în limitele expres prevăzute de către organele normative, stipulate în textele actelor normativ-juridice.

În al treilea rând, “materia” utilizată pentru umplerea lacunelor este compatibilă cu “materia” actului normativ. Lacunele dreptului pozitiv se completează cu norme juridice. Legiuitorul, evident, va opera cu norme din legi pentru a completa lacunele legii, ajustându-le la domeniul reglementării. Alte organe cu competențe normative vor elabora norme din acte subordonate legii pentru a completa lacunele actelor subordonate legii, de asemenea, ajustându-le la sfera relațiilor reglementate. Deci, organele de normare a relațiilor sociale (legislativul, executivul) au vocație primară de a soluționa problema lacunelor în legislație.

Agenții aplicării dreptului, în special, organele judecătorești, pentru a depăși lacunele depistate în procesul înfăptuirii justiției nu poate recurge la orice normă juridică, doar la una analoagă. Mai mult ca atât, Gh. Mihai, citându-l pe Raulph, menționează că “o faptă neregășibilă într-un tip de fapte nu este permis să fie tratată prin analogie, căci astfel am săvârși un act de creație a legii sau o calificare împotriva intenției legiuitorului!”²²⁸.

²²⁸ MIHAI, GH. *Fundamentele dreptului: argumentare și interpretare în drept*. București: Editura Lumina lex, 2000, p. 324.

Dacă în dreptul roman judecătorul putea să se retragă dintr-o cauză nereglementată prin norme, sub formula REM SIBI NON LIQUERE, atunci în dreptul contemporan judecătorul nu poate proceda astfel. Conform art. 3 din Codul civil român, “*judecătorul care va refuza a judeca, sub cuvânt că legea nu prevede, sau că este întunecată sau neîndestulătoare, va putea fi urmărit, ca culpabil de denegare de dreptate*”. În virtutea prevederii respective se afirmă ideea completivității sistemului juridic, dar nu și a sistemului legislației. Norma prohibitivă din art. 4, Cod civil român stipulează “*este oprit judecătorului de a se pronunța, în hotărârile ce dă, prin cale de dispoziții generale și reglementare, asupra cauzelor ce-i sunt supuse.*” Prevederea respectivă interzice judecătorului de a se substitui legiuitorului, altfel zis, de a emite hotărâri judecătorești *erga omnes*. Judecătorul nu este creatorul dreptului; soluția elaborată de judecător, în cazul lacunei legii, este obligatorie *inter partes* și valabilă doar pentru cazul soluționat.

În cazul identificării lacunei în drept de către organul responsabil de aplicarea dreptului și având în vedere necesitatea soluționării cazului, este admisibilă, ad hoc, analogia legii. Așadar, analogia legii (*analogia legis*) este procedeul logic, utilizat de organul de aplicare a dreptului într-un caz determinat, în vederea depășirii lacunei constatate, prin care o normă juridică asemănătoare (analoagă), în lipsa celei adecvate, întemeiază soluția juridică a cazului. Remedierea lacunelor dreptului prin *analogia legis* nu este universală. Aplicarea analogiei legii este prohibită în dreptul penal, care este guvernat de principiul legalității incriminării și al legalității pedepsei, în general în dreptul sancționator. Judecătorul nu poate să declare noi fapte-infracțiuni și nici să stabilească alte pedepse decât cele prevăzute de legea penală.

În absența normei adecvate, cât și a normei similare, lacuna se amplifică, iar organul de aplicare a dreptului va recurge la analogia dreptului (*analogia iuris*), apelând la principiile dreptului în vederea întemeierii soluției cazului. În actul de aplicare, în partea de motivare, va fi justificată necesitatea utilizării *analogia iuris*, va fi numit și enunțat principiul dreptului. Principiile generale ale dreptului (libertatea, egalitatea, justiția, echitatea, responsabilitatea), principiile ramurale ale dreptului, precum și cele ale instituțiilor juridice pot fi utilizate în cadrul analogiei dreptului. “Or, se apelează nu la denumirile principiilor, ci la enunțurile lor, pe care nu le găsim formulate cu unanimitate în teorie, nici expres prevăzute de legislații”²²⁹. S. Popescu arată că atunci când principiile generale ale dreptului nu sunt incluse în textul legii, ele devin aplicabile prin recunoașterea lor în practica judecătorească (de exemplu: practica judecătorească a S.U.A, Germaniei, Franței)²³⁰.

Menționăm, că procedeele *analogia legis* și *analogia iuris* nu înlătură definitiv lacunele dreptului, îndeplinind rolul de remedii temporare, *ad hoc*, în depășirea lacunelor vizavi de cazuri determinate.

Bibliografie selectivă

1. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. 656 p.
2. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
3. JOSSERAND, L. *De l'esprit des droits et de leur relativité : Theorie dite de l'albus de Droits*. Paris: Dalloz, 1997. 426 p.
4. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.

²²⁹ MIHAI, GH. *Fundamentele dreptului: argumentare și interpretare în drept*. București: Editura Lumina lex, 2000, p. 326.

²³⁰ POPESCU, S., *op. cit.*, p. 165 – 166.

5. MIHAI, GH. *Fundamentele dreptului: argumentare și interpretare în drept.* București: Editura Lumina lex, 2000. 383 p.
6. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: optima justitia.* București: Editura All Beck, 1999. 208 p.
7. POPA, N. *Teoria generală a dreptului.* București: Editura Actami, 1996. 334 p.
8. SAMUEL MEIRA BRAZIL, JR. *Rules and Principles in Legal Reasoning. A Study of Vagueness and Collisions in Artificial Intelligence and Law* // Information & Communications Technology Law, Vol. 19. No.1, 2001. p. 67 - 76.
9. TERRE, F. *Introduction generale au droit.* Paris: Edition Dalloz, 2000. 659 p.
10. ГАЛАГАН, И.А., ВАСИЛЕНКО, А.В. *К проблемам теории правоприменительных отношений* // Государство и право, 1998. №3, с. 12 - 19.
11. ИЛБИН, И. А. *О сущности правосознания.* Москва: Парогъ, 1993. 235 с.
12. КЕРИМОВ, Д.А. *Проблемы общей теории права / Совр. Гуманит. Университет.* Москва, 2000. 82 с.
13. МАТУЗОВ, Н.И. *Еще раз о принципе "не запрещенное законом дозволено"* // Изв. Вузов. Правоведение. СПб, 1999. №3, с. 14 - 32.
14. *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т.* Под ред. М.Н. Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998. 656 с.
15. ПАНОВА, М.В. *Место аналогии в судебном исследовании* // Актуальные проблемы юриспруденции. Вып. 1. Тюмень, 1996. с. 101 - 102.
16. *Подходы к решению проблем законотворчества и правоприменения* // Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 6. Омск, 1999. 179 с.

Curs 16 Raportul juridic

Conținut tematic

1. Noțiunea și trăsăturile raportului juridic
2. Premisele raportului juridic
 - 2.1 Noțiunea și modalitățile faptului juridic
3. Structura raportului juridic
 - 3.1 Subiectele individuale ale raportului juridic
 - 3.2 Subiectele colective ale raportului juridic
 - 3.3 Conținutul raportului juridic
 - 3.4 Obiectul raportului juridic
4. Clasificarea raporturilor juridice

- 1 -

Raportul juridic este relația socială, reglementată de norma juridică, în cadrul căreia se realizează drepturile și obligațiile subiecților de drept.

Trăsăturile raportului juridic față de alte relații sociale:

a) caracterul *social* – raporturile juridice se realizează (apar, se modifică, încetează) în cadrul social și între membrii societății;

b) caracterul *intersubiectiv* – în cadrul raporturilor juridice se întâlnesc subiectele de drept (individuale și colective);

c) caracterul *volitiv* – în cadrul raporturilor juridice se înregistrează nivel dublu volițional: 1) voința statului, exprimată în norma juridică care reglementează relația socială; 2) voința subiecților de drept antrenate în raportul juridic;

d) caracterul *valoric* (axiologic) – valorile sociale sunt valorificate, protejate și promovate prin raporturi juridice;

e) caracterul *istoric* (evolutiv) – raporturile juridice au evoluat în timp concomitent cu tipurile și formele dreptului;

f) caracterul *normativ* – raporturile juridice sunt prevăzute de legiuitor în normele juridice, care reglementează relațiile sociale, transformându-le ulterior în raporturi juridice.

- 2 -

Premisele raportului juridic sunt condițiile de apariție, modificare, încetare a raportului juridic. Acestea sunt: 1) *norma juridică* – premisa majoră și abstractă a raportului juridic. În normele juridice legiuitorul configurează raporturile juridice în abstract; 2) *faptul juridic* – premisa minoră și concretă a raportului juridic. Faptul juridic, fiind prevăzut de legiuitor în ipoteza și în dispoziția normei juridice, trebuie să fie înregistrat real pentru a crea efectele juridice ce rezultă din norma juridică.

2.1

Faptul juridic este împrejurarea de care legiuitorul leagă apariția, fie modificarea, fie încetarea unui raport juridic.

În dependență de criteriul volitiv, deosebim următoarele fapte juridice:

a) *Acțiuni* – fapte juridice volitive de care legiuitorul leagă apariția fie modificarea, fie încetarea unui raport juridic.

După caracterul juridic, acțiunile se împart în: - acțiuni *licite* (faptele juridice volitive, în conformitate cu prevederile dreptului), de

ex. încheierea unui contract civil, sesizarea organelor judecătorești în vederea apărării unui drept subiectiv etc.; - acțiuni *ilicite* (faptele juridice volitive, neconforme cu prevederile dreptului), de ex. infracțiunile, contravențiile, delictele civile etc. Acțiunile licite săvârșite cu scopul de a crea efecte juridice se numesc *acte juridice*. De ex. actele juridice civile, actele juridice administrative, actele jurisdicționale etc.

b) *Evenimente* - fapte juridice nevolitive (independente de voința omului) de care legiuitorul leagă apariția, fie modificarea, fie încetarea unui raport juridic. De ex. nașterea, decesul, termenele de prescripție, atingerea majoratului etc.

În dependență de efectele juridice, deosebim:

- a) Fapte juridice *creatoare de efecte juridice*, care dau naștere drepturilor subiective și obligațiilor juridice;
- b) Fapte juridice *modificatoare de efecte juridice*, care transformă drepturile subiective și obligațiile juridice;
- c) Fapte juridice *care încetează efectele juridice*, care sting drepturile subiective și obligațiile juridice.

În dependență de gradul de complexitate, deosebim:

- a) Fapte juridice *simple (unitare)* – o acțiune fie un eveniment;
- b) Fapte juridice *compuse (complexe)* – ansamblul de fapte juridice (acțiuni și evenimente) de care legiuitorul leagă soarta unui raport juridic.

Structura raportului juridic este trihotomică, după cum urmează: 1) subiectele raportului juridic; 2) obiectul raportului juridic; 3) conținutul raportului juridic.

3.1

Subiectele raportului juridic sunt participanții la un raport juridic, titulari de drepturi și obligații juridice.

Subiectele raportului juridic se divizează în *individuale* și *colective*. Subiectele individuale, în dependență de criteriul cetățeniei, sunt cetățenii statului, cetățenii străini, apatrizii și bipatrizii. Subiectele individuale, în dependență de criteriul patrimonial, sunt persoanele fizice. Potrivit prevederilor Codului civil al R. Moldova, art. 17, “*Persoană fizică* este omul, privit individual, ca titular de drepturi și de obligații civile”²³¹. Semnele de identificare a persoanelor fizice sunt: numele, domiciliul, starea civilă.

Persoanele fizice devin subiecte ale raporturilor juridice dacă au capacitate juridică. *Capacitatea juridică* a persoanei fizice reprezintă aptitudinea persoanei de a avea și de a realiza drepturile subiective și de a executa și de a-și asuma obligații juridice. În dreptul civil capacitatea juridică a persoanelor fizice se divizează în capacitate juridică de folosință și capacitate juridică de exercițiu.

Capacitatea juridică de folosință este capacitatea de a avea drepturi și obligații civile și se recunoaște în egală măsură tuturor

²³¹ A se vedea Legile Republicii Moldova 1107/06.06.2002 *Codul civil. Cartea întâi - Dispoziții generale* (art.1-283) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova 82-86/661, 22.06.2002, modernizat (1.03.2019).

persoanelor fizice²³². Capacitatea de folosință a persoanei fizice apare în momentul nașterii și încetează o dată cu moartea²³³.

Capacitatea juridică de exercițiu este aptitudinea persoanei de a dobândi prin fapta proprie și de a exercita drepturi civile, de a-și asuma personal obligații civile și de a le executa²³⁴.

După volum, capacitatea juridică de exercițiu a persoanelor fizice se divizează în *completă* și *incompletă*. Capacitatea juridică de exercițiu *completă* apare odată cu atingerea majoratului, a vârstei de 18 ani, și încetează, de regulă, odată cu decesul omului. Capacitatea de exercițiu *incompletă* a persoanelor fizice este subordonată criteriului vârstei și sănătății psihice și fizice a persoanelor fizice. Legiuitorul distinge capacitatea juridică de exercițiu a persoanelor fizice *de la 7 la 14 ani* și *de la 14 la 18 ani*.

Astfel, conform art. 22 al Codului civil al R. Moldova, toate actele juridice pentru și în numele minorului *până la împlinirea vârstei de 14 ani* pot fi încheiate doar de părinte, adoptator sau tutore, în condițiile prevăzute de lege.

”Minorul în vîrstă *de la 7 la 14 ani* este în drept să încheie de sine stătător: a) acte juridice curente de mică valoare care se execută la momentul încheierii lor; b) acte juridice de obținere gratuită a unor beneficii care nu necesită autentificare notarială sau înregistrarea de stat a drepturilor apărute în temeiul lor; c) acte de conservare.”²³⁵

²³² A se vedea art. 18, alin . (1) din *Codul civil. Cartea întâi - Dispoziții generale* (art.1-283) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova 82-86/661, 22.06.2002, *modernizat* (1.03.2019).

²³³ *Ibidem*, alin. (2)

²³⁴ *Ibidem*, art. 19.

²³⁵ *Ibidem*, art. 22, alin. (2)

Potrivit art. 21 al Codului civil al R. Moldova, minorul care a împlinit vârsta de 14 ani încheie acte juridice cu încuviințarea părintelui, adoptatorului sau a curatorului, iar în cazurile prevăzute de lege, și cu încuviințarea autorității tutelare. Minorul care a împlinit vârsta de 14 ani are dreptul fără consimțământul părinților, adoptatorilor sau al curatorului: a) să dispună de salariu, bursă sau de alte venituri rezultate din activități proprii; b) să exercite dreptul de autor asupra unei lucrări științifice, literare sau de artă, asupra unei invenții sau unui alt rezultat al activității intelectuale protejate de lege; c) să facă depuneri în instituțiile financiare și să dispună de aceste depuneri în conformitate cu legea; d) să încheie actele juridice prevăzute la art. 22 alin.(2)²³⁶.

Persoanele fizice care nu au atins vârsta de 7 ani și persoanele fizice declarate incapabile (iresponsabile) din cauza alienației mintale nu au capacitate juridică de exercițiu.

”Persoana fizică nu poate fi lipsită de capacitate de folosință. Nimeni nu poate fi limitat în capacitate de folosință și în capacitate de exercițiu decât în cazul și în modul prevăzut de lege”²³⁷.

Capacitatea juridică delictuală este aptitudinea persoanelor fizice de a-și asuma consecințele negative ale faptelor ilicite săvârșite și de a suporta răspundere juridică. De regulă, capacitatea juridică delictuală ia naștere odată cu atingerea vârstei de 16 ani, fiind condiționată de sănătatea psihică a persoanei. De exemplu, persoana fizică răspunde pentru obligațiile sale cu tot patrimoniul său, cu excepția bunurilor care, conform legii, nu pot fi urmărite²³⁸.

Capacitatea juridică de folosință, capacitatea juridică de exercițiu și capacitatea juridică delictuală, în ansamblu, formează *personalitatea*

²³⁶ *Ibidem*, art. 21, alin. (2), (3).

²³⁷ *Ibidem*, art. 23, alin. (2), (3).

²³⁸ *Ibidem*, art. 27.

juridică a persoanei fizice. În acest sens, nu se identifică noțiunea de subiecte de drept și noțiunea de subiecte ale raportului juridic. Nu toate subiectele de drept sunt și subiecte ale raporturilor juridice. Subiectele de drept devin subiecte ale raporturilor juridice, dacă au personalitate juridică.

3.2

Subiectele colective ale raporturilor juridice sunt persoanele juridice și statul.

Persoanele juridice sunt colectivități de persoane fizice, care urmăresc un scop unic legal, asociindu-se într-o formă organizatorico-juridică legală, având un patrimoniu unic și fiind titulari de drepturi și obligații juridice. Potrivit prevederilor Codului civil al R. Moldova, art. 55, alin. (1), “*persoană juridică* este subiectul de drept constituit în condițiile legii, avînd o organizare de sine stătătoare și un patrimoniu propriu și distinct, afectat realizării unui anumit scop conform cu legea, ordinea publică și bunele moravuri. Persoană juridică poate să dobîndească și să exercite în nume propriu drepturi patrimoniale și personale nepatrimoniale, să-și asume obligații, poate fi reclamant și pîrît în instanță de judecată”²³⁹.

Persoana juridică poate fi organizată în mod corporativ sau în baza calității de membru, poate fi dependentă sau independentă de un anumit număr de membri, poate avea scop lucrativ sau nelucrativ. În funcție de participare la constituirea patrimoniului persoanei juridice, fondatorii (membrii) au sau nu au drepturi de creanță față de ea. Persoane juridice în a căror privință fondatorii (membrii) au drepturi de creanță sunt *societățile comerciale* și *cooperativele*. Persoane juridice în a căror

²³⁹ *Ibidem*, art. 55, alin. (1)

privință fondatorii (membrii) nu au drepturi de creanță sunt *organizațiile necomerciale*²⁴⁰.

Semnele de identificare a persoanelor juridice sunt: denumirea, sediul, patrimoniul.

Persoanele juridice sunt de drept public și de drept privat; cu scop lucrativ și fără scop lucrativ.

Persoanele juridice devin subiecte ale raporturilor juridice, dacă au capacitate juridică. *Capacitatea juridică* a persoanei juridice reprezintă aptitudinea persoanei de a avea și de a-și realiza drepturile subiective și de a-și executa și de a-și asuma obligații juridice. În dreptul civil capacitatea juridică a persoanelor juridice se divizează în capacitate juridică de folosință și capacitate juridică de exercițiu.

Capacitatea juridică de folosință este aptitudinea persoanelor juridice de a avea drepturi subiective și obligații juridice. Conform art. 60, alin. (1) al Codului civil al R. Moldova, capacitatea de folosință a persoanei juridice se dobândește la data înregistrării de stat și încetează la data radierii ei din registrul de publicitate prevăzut de lege.

Persoana juridică cu scop lucrativ poate desfășura orice activitate neinterzisă de lege, chiar dacă nu este prevăzută în actul de constituire (art. 60, alin. (2), Cod Civil al R. Moldova).

Persoana juridică cu scop nelucrativ poate desfășura numai activitatea prevăzută de lege și de actul de constituire (art. 60, alin. (3), Cod Civil al R. Moldova).

Persoanele juridice de drept public participă la circuitul civil în măsura în care aceasta este necesar atingerii scopurilor sale. Ele sunt

²⁴⁰ A se vedea art. 55, alin. 2), alin. 3) din din *Codul civil. Cartea întâi - Dispoziții generale* (art.1-283) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova 82-86/661, 22.06.2002, modernizat (1.03.2019)

asimilate persoanelor juridice de drept privat în măsura în care participă la circuitul civil (art. 60, alin. (4) Cod Civil al R. Moldova).

Persoana juridică poate practica anumite tipuri de activități, a căror listă este stabilită de lege, doar în baza unui permis special (licență). Dreptul persoanei juridice de a practica activitatea pentru care este necesară licență apare în momentul obținerii ei sau în momentul indicat în ea și încetează o dată cu expirarea licenței dacă legea nu prevede altfel (art. 60, alin. (5), Cod Civil al R. Moldova).

Persoana juridică poate fi limitată în drepturi doar în cazurile și în modul prevăzut de lege (art. 60, alin. (6), Cod Civil al R. Moldova).

Capacitatea juridică de exercițiu este aptitudinea persoanei juridice de a-și exercita drepturile subiective și de a-și executa obligațiile juridice. Capacitatea juridică de exercițiu a persoanei juridice apare concomitent și în volum deplin odată cu capacitatea de folosință.

Potrivit art. 61, alin. (1), (2), Cod civil al R. Moldova, persoana juridică își exercită, de la data constituirii, drepturile și își execută obligațiile prin administrator. Au calitatea de administrator persoanele fizice care, prin lege sau prin actul de constituire, sunt desemnate să acționeze, în raporturile cu terții, individual sau colectiv, în numele și pe contul persoanei juridice.

Conform art. 62, alin. (1), Cod civil al R. Moldova, persoana juridică activează în baza contractului de constituire sau în baza contractului de constituire și a statutului, sau doar în baza statutului. Persoanele juridice de drept public, iar în cazurile prevăzute de lege, și persoanele juridice de drept privat cu scop nelucrative activează în baza normelor generale cu privire la organizațiile de tipul respectiv.

Contractul de constituire a persoanei juridice se încheie, iar statutul se aprobă de către fondatorii (membrii) ei. Persoana juridică

constituită de către un singur fondator activează în baza statutului aprobat de acesta. Actele de constituire ale persoanei juridice trebuie să conțină denumirea și sediul ei, modul de administrare a activității și alte date prevăzute de lege pentru persoanele juridice de tipul respectiv. În actele de constituire ale persoanei juridice cu scop nelucrativ se stabilește obiectul și scopurile activității ei²⁴¹.

Conform prevederilor art. 63, alin. (1), Cod civil al R. Moldova, persoana juridică se consideră constituită, de regulă, în momentul înregistrării ei de stat.

Persoana juridică de drept public se consideră constituită în momentul intrării în vigoare a actului prin care se dispune constituirea sa, dacă acesta nu prevede o altă dată. (art. 63, alin. (2), Cod civil al R. Moldova).

Capacitatea juridică delictuală este aptitudinea persoanei juridice de a-și asuma consecințele negative ale faptelor ilicite săvârșite și de a suporta răspundere juridică. De regulă, capacitatea juridică delictuală a persoanei juridice ia naștere odată cu capacitatea de folosință și cea de exercițiu a persoanei juridice.

Capacitatea juridică de folosință, capacitatea juridică de exercițiu și capacitatea juridică delictuală a persoanei juridice, în ansamblu, formează *personalitatea juridică a persoanei juridice*.

Statul este subiectul colectiv specific al raporturilor juridice de drept public, titular de drepturi și obligații juridice. Statul este un subiect politic, autoritar și suveran. Statul stabilește statutul juridic al celorlalți subiecți ai raporturilor juridice. Statul participă în raporturile de drept public intern și în raporturile de drept internațional public. Personalitatea

²⁴¹ A se vedea art. 62, alin. (2), (3) din *Codul civil. Cartea întâi - Dispoziții generale* (art.1-283) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova 82-86/661, 22.06.2002.

juridică de drept intern și de drept internațional a statului determină caracterul și gradul de participare al statului în raporturile juridice.

3.3

Obiectul raportului juridic este ceea ce leagă subiectele raportului juridic în cadrul raportului juridic. Obiectul raportului juridic este ceea ce este opozabil subiectelor raportului juridic, ceea ce atrage și antrenează drepturile subiective și obligațiile juridice. Obiectul raportului juridic se mai identifică cu însăși finalitatea raportului juridic.

Potrivit teoriei moniste, în calitate de obiect al raportului juridic poate fi numai conduita umană (acțiunile și inacțiunile) subiectelor de drept. *Acțiunile (inacțiunile)* sunt faptele volitive efectuate de către subiectele de drept în vederea realizării drepturilor subiective și îndatoririlor juridice.

Potrivit teoriei pluraliste, în calitate de obiect al raportului juridic, în afară de *acțiunile și inacțiunile* subiectelor de drept, pot fi, de asemenea: a) *bunurile materiale* (de regulă, în raporturile juridice patrimoniale); b) *valorile personale nepatrimoniale* (viața, sănătatea, demnitatea, libertatea, securitatea persoanei); c) *produsele (rezultatele) activității intelectuale și spirituale ale omului* (operele literare, artistice, muzicale, invențiile, soft-urile etc.); d) *hârtiile de valoare și documentele oficiale* (acțiuni, cecuri, bani, pașapoartele, diplomele de studii etc.).

Considerăm că obiectul raportului juridic, *lato sensu*, este conduita subiectelor raportului juridic, iar, *stricto sensu*, obiectul raportului juridic este bunul (valoarea) materială sau spirituală pe care se axează drepturile subiective și obligațiile juridice ale subiectelor raportului juridic. În același timp, interpretarea extensivă a obiectului raportului juridic comportă riscul confundării obiectului raportului

juridic cu acțiunile subiecților de drept în funcție de premisă minoră a raportului juridic.

3.4

Conținutul raportului juridic este totalitatea drepturilor subiective și obligațiilor juridice ale participanților raportului juridic.

Prin *drept subiectiv* înțelegem prerogativa (facultatea) subiectului raportului juridic de a pretinde altui subiect al raportului juridic o anumită conduită (acțiuni, inacțiuni) potrivit interesului său legal. Dreptul subiectiv se identifică cu conduita posibilă, îndrituită, a subiectului raportului juridic. Titularul dreptului subiectiv este subiect activ al raportului juridic. În virtutea dreptului subiectiv, titularul poate realiza următoarele prerogative: a) de a săvârși acțiuni posibile (permise) de dreptul obiectiv; b) de a pretinde celuilalt subiect (pasiv) săvârșirea acțiunilor determinate; c) de a sesiza organele jurisdicționale în vederea protejării dreptului subiectiv lezat sau înlăturării impedimentelor din calea realizării dreptului subiectiv.

De regulă, ambele subiecte ale raportului juridic au drepturi subiective. Drepturile subiective, în dreptul civil, cunosc o clasificare vastă. Astfel, distingem:

- a) După *obiect*, drepturi subiective *patrimoniale* și drepturi subiective *nepatrimoniale*. Drepturile subiective *patrimoniale* se împart în drepturi reale (principale și accesorii), drepturi de creanță, drepturi intelectuale. Drepturile subiective *nepatrimoniale* se împart în drepturi ale omului, drepturi - atribute, drepturi ce identifică persoana.

- b) După *diviziunea dreptului*, drepturi *publice* (fundamentale, politice, administrative), drepturi *civile*, drepturi *economice și sociale*.
- c) După criteriul *opozabilității*, drepturi *absolute* (drepturi reale, drepturi personale nepatrimoniale), drepturi *relative* (drepturile de creanță).
- d) După *corelația drepturilor*, drepturi *principale* (dreptul de proprietate etc.) și drepturi *accesorii* (dreptul de gaj etc.).
- e) După *gradul de certitudine oferit titularului dreptului*, drepturi *eventuale* (dreptul de succesiune etc.), drepturi *în curs de formare* (dreptul la asigurare socială etc.), drepturi *câștigate* (în temeiul legii anterioare etc.), drepturi *afectate de modalități* (drepturi dependente de termene, condiții etc.).
- f) După *titular*, drepturi *interindividuale* (între persoanele fizice sau juridice) și drepturi *corporative* (în cadrul persoanelor juridice).
- g) În funcție de scopul dreptului, drepturi „*egoiste*” (dreptul de proprietate etc.) și drepturi *funcțiuni* (dreptul de tutelă etc.)
- h) După *natura prerogativei inerente dreptului*, drepturi de *dominare* (drepturile părintești asupra copiilor etc.) și drepturi de *prestație* (drepturile de creanță etc.)

Prin *obligație (îndatorire) juridică* înțelegem conduita necesară, datorată a unui subiect al raportului juridic față de celălalt, care se exprimă într-o anumită prestație (acțiune sau inacțiune legală). Titularul obligației juridice este subiectul pasiv al raportului juridic. *Caracterele obligației*: a) constă într-o îndatorire corelativă cu dreptul subiectului

activ; b) rezidă în conduita pretinsă de subiectul activ; c) se concretizează într-o prestație pozitivă (dare, facere) sau într-o abstențiune (a nu face ceva); d) în caz de neîndeplinire de bună voie a obligației de către subiectul pasiv, subiectul activ poate recurge la forța de constrângere a statului. De regulă, ambele subiecte ale raportului juridic au obligații juridice. După caracter, obligațiile juridice se divizează în *active* (de a face) și *pasive* (de a nu face). În cadrul raporturilor juridice, de regulă, se înregistrează o unitate de drepturi subiective și obligații juridice ale subiectelor raporturilor juridice.

- 4 -

Clasificarea raporturilor juridice se realizează în dependență de următoarele criterii:

- a) După diviziunea dreptului în *public* și *privat*, distingem raporturi de drept *public* și raporturi de drept *privat*;
- b) După diviziunea dreptului în *intern* și *internațional*, distingem raporturi de drept *intern* și raporturi de drept *internațional*;
- c) După diviziunea dreptului în *material* și *procesual*, distingem raporturi de drept *material* și raporturi de drept *procesual*;
- d) După *ramurile dreptului*, deosebim raporturi de drept *constituțional*, de drept *administrativ*, de drept *penal*, de drept *civil*, de drept *financiar*, de dreptul *muncii*, de dreptul *familiei*, de drept *procesual penal*, de drept *procesual civil* etc.
- e) După gradul *de determinare a subiectelor raportului juridic*, distingem raporturi *absolut determinate* (raportul de proprietate etc.) și *relativ determinate* (raportul de vânzare – cumpărare etc.)

- f) După *numărul participanților*, deosebim raporturi juridice *bilaterale* și raporturi juridice *multilaterale*;
- g) După *caracterul îndatoririlor juridice*, deosebim raporturi juridice *active* și raporturi juridice *pasive*;
- h) După *conținutul raporturilor juridice*, distingem, raporturi juridice *patrimoniale* și raporturi juridice *nepatrimoniale*;
- i) După *funcția dreptului*, deosebim raporturi juridice de *reglementare* (raporturile contractuale etc.) și raporturi juridice de *protecție* (raporturile juridice penale etc.).

Bibliografie selectivă

1. Legile Republicii Moldova 1107/06.06.2002. *Codul civil. Cartea întâi - Dispoziții generale (art.1-283)* // Monitorul Oficial 82-86/661, 22.06.2002, actualizat și republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 01.03.2019, nr. 66-75.
2. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. 656 p.
3. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995. 608 p.
4. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
5. MAZILU, D. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura All Beck, 1999. 350 p.
6. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
7. NEGRU, B.; NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului: curs universitar*. Chișinău: editura Bons offices, 2006. 520 p.

8. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
9. POPESCU, A. *Teoria dreptului*. București: Editura fundației România de Mâne, 1999. 199 p.
10. POPESCU, S. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Lumina lex, 2002. 366 p.
11. SOURIOUX, J.L. *Introduction au droit: 2-e edition revue et augmentée*. Paris: Presses Universitaires de France, 1990. 482 p.
12. STARCK, B.; ROLAND, H.; BOYER, L. *Introduction au droit*. quatrieme édition. Paris: Editions Litec, 1996. 720 p.
13. TERRE, F. *Introduction generale au droit*. Paris: Edition Dalloz, 2000. 659 p.
14. БЕРЖЕЛЬ, Ж.Л. *Общая теория права* / Под.ред. В.И. Даниленко. Москва: Nota bene, 2000. 574 с.
15. ВАВИЛИН, Е. В. *Проблемы осуществления субъективных гражданских прав в современной России* // Государство и право, № 2, 2008, с. 32 - 38.
16. ГРУЗДЕВ, В. В. *Спорные вопросы соотношения правоспособности и субъективного права* // Государство и право, № 1, 2008, с. 52 - 59.
17. *Теория государства и права: Курс лекций* / под ред. М.Н. Марченко. Москва: издательство Зерцало, 1997. 475 с.
18. *Теория государства и права: Учебник для вузов.* / Под ред. проф. Г.Н. Манова. Москва: издательство БЕК, 1996. 336 с.
19. ФАТЬЯНОВ, А. А. *Воля как правовая категория* // Государство и право, № 4, 2008, с. 5 - 12.
20. ФЕДОРОВ, Г.К. *Теория государства и права: Учебник*. Кишинев: Концерн Пресса, 1998. 531 с.

Curs 17 Răspunderea juridică

Conținut tematic

1. Noțiunea și trăsăturile răspunderii juridice
2. Condițiile răspunderii juridice
3. Formele răspunderii juridice
4. Principiile răspunderii juridice
5. Finalitățile răspunderii juridice

- 1 -

Răspunderea juridică este o modalitate a responsabilității sociale, instituită, de regulă, de către stat în cazul săvârșirii faptei ilicite, care se exprimă în aplicarea unei sancțiuni juridice față de făptuitor. Răspunderea juridică coexistă, dar și completează responsabilitatea morală, religioasă, politică, corporativă etc. În limbajul juridic s-a afirmat termenul de răspundere de la latinescul *respondere*.

Răspunderea juridică este un raport juridic instituit, de regulă, de către un organ competent al statului în vederea aplicării constrângerii organizate față de făptuitor sub forma unei sancțiuni juridice corespunzătoare faptei ilicite săvârșite.

Raportul de răspundere juridică este constituit, ca și orice raport juridic, din: a) subiectele raportului; b) obiectul raportului și c) conținutul raportului.

Subiectele raportului de răspundere juridică sunt, de regulă, făptuitorul și organul statului (de urmărire penală, organul judecătoresc, etc.) competent de a aplica sancțiunea juridică corespunzătoare față de făptuitor. Cercul participanților la raportul procesual de răspundere juridică nu se limitează la făptuitor și organul competent de tragere la

răspundere juridică, antrenând subiectul prejudiciat, reprezentanții părților ș.a. potrivit normelor dreptului procesual.

Obiectul raportului de răspundere juridică este fapta ilicită care prejudiciază o valoare socială consacrată prin normele dreptului material.

Conținutul raportului de răspundere juridică este ansamblul drepturilor subiective și obligațiilor juridice ale participanților (făptuitor, subiectul prejudiciat (victima), organul competent al statului etc.) la raportul juridic corespunzător.

În doctrină este abordată *componenta faptei ilicite* (obiectul faptei ilicite, latura obiectivă a faptei ilicite, latura subiectivă a faptei ilicite și subiectul faptei ilicite), care declanșează raportul de răspundere juridică.

Trăsăturile (semnele) răspunderii juridice:

- a) Caracterul *social* (răspunderea juridică este o varietate a responsabilității sociale);
- b) Caracterul *statal* (răspunderea juridică este instituită, inițiată, de regulă, de către un organ competent al statului);
- c) Caracterul *coercitiv* (răspunderea juridică implică constrângerea statală față de făptuitor);
- d) Caracterul *legal* (răspunderea juridică are un temei legal: normele de drept material și de drept procesual în vigoare);
- e) Caracterul *procedural* (răspunderea juridică se desfășoară conform unei ordini (proceduri) prestabilite de către stat în legislația în vigoare);

- f) Caracterul *negativ* (răspunderea juridică implică valorificarea de către făptuitor a consecințelor negative ale faptei ilicite săvârșite);
- g) Caracterul *privator* (răspunderea juridică implică suportarea de către făptuitor a unor contraprestații: privațiuni patrimoniale (amendă, compensarea prejudiciului), nepatrimoniale (închisoare, arest)).

- 2 -

Condițiile răspunderii juridice, necesare cumulativ, pentru declanșarea și realizarea răspunderii juridice sunt:

- 1) *Fapta ilicită* (acțiunea sau inacțiunea), prevăzută de normele dreptului pozitiv, săvârșită de către făptuitor și care implică răspunderea juridică. Faptele ilicite, în dependență de tipul normelor juridice care le prevăd, sunt: *penale* (infracțiunile), *contravenționale* (contravențiile), *disciplinare* (abaterile disciplinare), *civile* (delictele civile), *internaționale* (crimele și delictele internaționale) etc. Fapta ilicită constituie *latură obiectivă* a răspunderii juridice. *Componenta faptei ilicite* implică totalitatea elementelor obiective și subiective specifice pentru fapta ilicită: obiectul, latura obiectivă, subiectul și latura subiectivă.
- 2) *Rezultatul prejudiciabil* este prejudiciul material, moral, fizic etc. constatat în urma săvârșirii faptei ilicite. De ex. decesul, vătămarea corporală, diminuarea averii, dezonorarea persoanei etc.
- 3) *Legătura causală dintre fapta ilicită săvârșită și rezultatul prejudiciabil constatat*. Legătura respectivă trebuie să fie directă, cauza este fapta ilicită, iar efectul este rezultatul prejudiciabil. Stabilirea legăturii cauzale este pusă în sarcina organelor de urmărire

penală, organelor judecătorești și altor organe care efectuează cercetarea cauzei.

4) *Vinovăția făptuitorului* este atitudinea interioară, psihică a făptuitorului față de fapta ilicită săvârșită și rezultatul prejudiciabil al faptei. *Vinovăția* este *latură subiectivă* a răspunderii juridice (infracțiunii, contravenției etc.). Formele *vinovăției*, potrivit doctrinei, sunt: *intenția (dolul)* și *culpa*. *Intenția* este atitudinea conștientă a făptuitorului față de fapta ilicită săvârșită, previziunea rezultatului prejudiciabil și dorința sau admiterea survenirii lui. În dependență de atitudinea făptuitorului față de rezultatul prejudiciabil, *intenția* este *directă* (dacă făptuitorul dorește rezultatul prejudiciabil) sau *indirectă* (dacă făptuitorul admite rezultatul prejudiciabil). *Culpa* este atitudinea conștientă a făptuitorului față de fapta ilicită săvârșită, previziunea rezultatului prejudiciabil, cu speranța ușuratică de a-l evita, fie lipsa de previziune a rezultatului prejudiciabil, cu toate că făptuitorul trebuia și putea să-l prevadă. În dependență de atitudinea făptuitorului față de rezultatul prejudiciabil, *culpa* se divizează în *culpă cu previziune* (imprudență), care atestă o lipsă de diligență, și *culpă fără previziune* (neglijență). Conform art. 17 și art 18 ale Codului penal al R. Moldova formele *vinovăției* sunt: *intenția* și *imprudența*²⁴².

5) *Circumstanțele care exclud răspunderea juridică* sunt împrejurările care înlătură caracterul ilicit al faptei și, respectiv, răspunderea juridică. În doctrină, cauzele care înlătură caracterul ilicit al faptei și, respectiv, răspunderea juridică, sunt: *legitima apărare*, *extrema necesitate* (starea de necesitate), *minoritatea făptuitorului* (sub

²⁴² A se vedea art. 17, art. 18 din Codul penal al Republicii Moldova 985/18.04.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova 128-129/1012, 13.09.2002.

vârsta de 16 ani, de regulă), *alienația mintală* (iresponsabilitatea), *constrângerea fizică sau psihică* etc.

Potrivit art. 36, alin. (1) și (2), Cod penal al R. Moldova “nu constituie infracțiune fapta, prevăzută de legea penală, săvârșită în stare de *legitimă apărare*. Este în stare de *legitimă apărare* persoana care săvârșește fapta pentru a respinge un atac direct, imediat, material și real, îndreptat împotriva sa, a altei persoane sau împotriva unui interes public și care pune în pericol grav persoana sau drepturile celui atacat ori interesul public.”²⁴³

Potrivit art. 38, Cod penal al R. Moldova “nu constituie infracțiune fapta, prevăzută de legea penală, săvârșită în stare de *extremă necesitate*. Este în stare de *extremă necesitate* persoana care săvârșește fapta pentru a salva viața, integritatea corporală sau sănătatea sa, a altei persoane ori un interes public de la un pericol iminent care nu poate fi înlăturat altfel. Nu este în stare de *extremă necesitate* persoana care, în momentul săvârșirii faptei, își dă seama că provoacă urmări vădit mai grave decât cele care s-ar fi putut produce dacă pericolul nu era înlăturat.”²⁴⁴

Potrivit art. 39, alin. (1) și (2) Cod penal al R. Moldova “nu constituie infracțiune fapta, prevăzută de legea penală, care a cauzat daune intereselor ocrotite de lege ca rezultat al *constrângerii fizice sau psihice*, dacă în urma acestei constrângeri persoana nu putea să-și dirijeze acțiunile. Răspunderea penală pentru cauzarea de daune intereselor ocrotite de legea penală prin constrângere psihică sau fizică, în urma căreia persoana menține posibilitatea de a-și dirija acțiunile, se stabilește în condițiile art. 38.”²⁴⁵

²⁴³ A se vedea art. 36 din *Codul penal al Republicii Moldova* 985/18.04.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova 128-129/1012, 13.09.2002.

²⁴⁴ *Ibidem*, art. 38.

²⁴⁵ *Ibidem*, art. 39.

În Codul penal al R. Moldova, legiuitorul distinge câteva instituții juridice: *cauzele care înlătură caracterul penal al faptei* (cap. III, art. 36 – 40: legitima apărare, reținerea infractorului, starea de extremă necesitate, constrângerea fizică sau psihică, riscul întemeiat); *cauzele de liberare de răspundere penală* (cap. VI, art. 54 - 59: liberarea de răspundere penală a minorilor, liberarea de răspundere penală cu tragerea la răspundere contravențională, liberarea de răspundere penală în legătură cu renunțarea de bună voie la săvârșirea infracțiunii, liberarea de răspundere penală în legătură cu căința activă, liberarea de răspundere penală în legătură cu schimbarea situației, liberarea condiționată de răspundere penală); *cauzele de liberare de pedeapsa penală* (cap. IX, art. 90 - 96: condamnarea cu suspendarea condiționată a executării pedepsei, liberarea condiționată de pedeapsă înainte de termen, înlocuirea părții neexecutate din pedeapsă cu o pedeapsă mai blândă, liberarea de pedeapsă a minorilor, liberarea de pedeapsă datorită schimbării situației, liberarea de la executarea pedepsei a persoanelor grav bolnave, amânarea executării pedepsei pentru femei gravide și femei care au copii în vârstă de până la 8 ani); *cauzele care înlătură răspunderea penală sau consecințele condamnării* (cap. XI, art. 107 – 109: amnistia, grațierea, împăcarea)²⁴⁶.

- 3 -

Formele răspunderii juridice sunt determinate de tipurile încălcărilor de drept (faptelor ilicite). Astfel, distingem următoarele forme ale răspunderii juridice: a) răspunderea juridică *penală*; b) răspunderea juridică *contravențională*; c) răspunderea juridică *disciplinară*; d) răspunderea juridică *civilă*; f) răspunderea juridică *materială* ș. a.

²⁴⁶ *Ibidem*

a) *Răspunderea juridică penală* este acea formă a răspunderii juridice care se întemeiază pe normele dreptului penal și pe infracțiunile săvârșite, în urma cărora organele competente aplică pedepse corespunzătoare (amenda (penală), privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita anumite activități, munca neremunerată în folosul comunității, închisoarea, detențiunea pe viață etc.)²⁴⁷.

b) *Răspunderea juridică contravențională* este acea formă a răspunderii juridice care se întemeiază pe normele dreptului contravențional și pe contravențiile săvârșite, în urma cărora organele competente aplică sancțiuni contravenționale adecvate (avertismentul, amenda, privarea de un drept special, acordat cetățeanului respectiv, privarea de a deține anumite funcții și de a exercita anumite activități, arestul contravențional etc.)²⁴⁸

c) *Răspunderea juridică disciplinară* este acea formă a răspunderii juridice care se întemeiază pe normele dreptului muncii (Codului muncii, regulamentelor disciplinare etc.) și pe contravențiile (abaterile) disciplinare săvârșite, în urma cărora organele competente aplică sancțiuni disciplinare adecvate (avertismentul, mustrarea, mustrarea aspră, retrogradarea în funcție, concedierea salariatului etc.)²⁴⁹

d) *Răspunderea juridică civilă* este acea formă a răspunderii juridice care se întemeiază pe normele dreptului civil și pe delictele civile săvârșite sau pe neexecutarea obligațiilor contractuale, în urma cărora organele competente aplică sancțiuni juridice civile corespunzătoare (nulitatea actelor juridice civile, clauza penală

²⁴⁷A se vedea cap. VII din *Codul penal al Republicii Moldova* 85/18.04.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova 128-129/1012, 13.09.2002.

²⁴⁸A se vedea cap. 3 din *Codul contravențional al Republicii Moldova* nr. 218-XVI din 24.10.2008 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.3-6/15 din 16.01.2009.

²⁴⁹A se vedea art. 206 din *Codul muncii al R. Moldova*, nr.154 din 28. 03. 2003.

(penalitatea de întârziere), compensarea prejudiciilor, executarea obligațiilor în natură etc.)²⁵⁰

f) *Răspunderea juridică materială* este acea formă a răspunderii juridice care se întemeiază pe normele dreptului muncii și pe prejudiciile materiale cauzate de către angajatul salariat/angajator, în urma cărora angajatorul/organele competente aplică sancțiuni materiale corespunzătoare față de făptuitor (compensarea prejudiciului material, repararea prejudiciului material, restituirea bunului material etc.)²⁵¹

- 4 -

Principiile răspunderii juridice, după Gh. Mihai și R. Motica, nu sunt reguli, nici norme, căci dacă ar fi ar trebui să dispună de sancțiuni ce ar putea fi aplicate celor vinovați de încălcarea lor. Principiile răspunderii juridice, fiind consacrate prin normele interne de drept, concentrează trăsăturile comune și esențiale ale normelor care reglementează juridicește, general, abstract, impersonal conduite pentru subiecte generice ²⁵².

În opiniile lui N. Popa și S. Popescu, principiile răspunderii juridice, în varietatea formelor pe care o cunoaște, subliniază prezența unor note comune caracteristice tuturor formelor de răspundere²⁵³.

²⁵⁰ A se vedea art. 11 – 15 din *Codul civil al R. Moldova. Cartea întâi - Dispoziții generale* (art.1-283) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova 82-86/661, 22.06.2002, modernizat (1.03.2019)

²⁵¹ A se vedea Titlul XI din *Codul muncii al R. Moldova*, nr. 154 din 28.03.2003.

²⁵² MIHAI, Gh., MOTICA, R., *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*, op. cit., p. 137.

²⁵³ POPA, N., op. cit., p. 324, POPESCU, S., op. cit., p. 311.

Alături de principiile răspunderii juridice numite generale, “există și principii care sunt proprii unei anumite forme de răspundere juridică”²⁵⁴.

În literatura de specialitate din Federația Rusă întâlnim, de asemenea, conceptul de principii generale ale răspunderii juridice, principii ce se referă la toată legislația privind răspunderea juridică, pentru toate tipurile încălcărilor de drept. Însă principiile generale care determină răspunderea juridică pentru încălcările prohibițiilor legale, exprimate în legislație, s-au constituit în procesul dezvoltării dreptului penal, - consideră O.E. Leist ²⁵⁵, având în vedere principiul legalității incriminării și sancționării (“*Nullum crimen sine lege*” și “*Nulla poena sine lege*”), afirmat inițial în materie penală.

În doctrină, în general, există o viziune și o interpretare unică a principiilor răspunderii juridice. Așadar, principii ale răspunderii juridice sunt: a) *legalitatea răspunderii*; b) *răspunderea pentru fapta săvârșită cu vinovăție*; c) *răspunderea personală*; d) *justețea sancțiunii* sau, cu alte cuvinte, proporționalizarea sancțiunii în raport cu gravitatea faptei; e) aplicarea unei singure sancțiuni sau, altfel zis, unei singure violări a normei juridice îi corespunde o singură imputare a răspunderii (*non bis in idem*); f) *celeritatea tragerii la răspundere juridică* sau, altfel zis, tragerea la răspundere la timpul potrivit. Totuși, unii autori nu sunt lipsiți de originalitate în prezentarea principiilor răspunderii juridice. De exemplu: O.E. Leist arată principiul contradictorialității procesului și dreptul la apărare a persoanei trase la răspundere²⁵⁶; G.V. Nazarenko evidențiază principiul umanismului răspunderii²⁵⁷; G. Fiodorov prezintă principiul răspunderii doar pentru fapte, nu și pentru

²⁵⁴ POPESCU, S., *op. cit.*, p. 312.

²⁵⁵ *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т.* Под ред. М.Н. Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998, p. 613.

²⁵⁶ *Ibidem*, p. 618.

²⁵⁷ НАЗАРЕНКО, Г., *op. cit.*, c. 107.

gânduri²⁵⁸; N. Popa și S. Popescu identifică principiul prezumției nevinovăției în stabilirea răspunderii juridice²⁵⁹; Gh. Mihai și R. Motica nu atribuie la principiile răspunderii legalitatea răspunderii juridice²⁶⁰.

După părerea noastră, ceea ce atribuie O.E. Leist la principiile generale ale răspunderii juridice sunt principii interramurale de drept procesual civil și drept procesual penal (contradictorialitatea și dreptul la apărare). Principiul umanismului, avut în vedere de G.V. Nazarenco, după cum reiese din mai multe interpretări doctrinare, se încadrează ideatic în principiul justeții sancțiunii (doctrina românească) și în principiul dreptății răspunderii juridice și echității sancțiunii juridice (doctrina rusească). Principiul prezumției nevinovăției, atribuit de S. Popescu și N. Popa la principiile răspunderii juridice, este o garanție procesuală și o prezumție legală relativă, care, fiind răsturnată, generează efectul răspunderii făptuitorului pentru fapta săvârșită cu vinovăție, dovedită de acuzare sau de către cel prejudiciat. Prezumpția nevinovăției este expres prevăzută de Constituția R. Moldova (art. 21).

Practica judiciară, în special jurisprudența Curții Supreme de Justiție și a Curții Constituționale, își aduce contribuția oficială la interpretarea și aplicarea uniformă a principiilor răspunderii juridice. Spre exemplu, Curtea Supremă de Justiție a R. Moldova atenționează instanțele judecătorești la necesitatea respectării stricte a principiului individualizării pedepselor în așa fel ca fiecare pedeapsă să-și atingă scopurile prevăzute²⁶¹; principiului prezumției nevinovăției la judecarea

²⁵⁸ ФЕДОРОВ, Г. К., *op. cit.*, c. 475.

²⁵⁹ POPA, N., *op. cit.*, p. 324, POPESCU, S., *op. cit.*, p. 311.

²⁶⁰ MIHAI, Gh., MOTICA, R., *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*, *op. cit.*, p. 137.

²⁶¹ *Culegere de Hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova (1997-1998)*, ediție specială a revistei Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova (Supliment al revistei *Legea și Viața*), p. 104.

cauzelor în materie penală²⁶². Principiul prezumției nevinovăției este interpretat de către Curtea Constituțională a R. Moldova cu prilejul controlului constituționalității art.30 alin.(5) din Legea serviciului public nr.443-XIII din 4 mai 1995.

Principiul răspunderii juridice a subiectului de drept pentru *fapta săvârșită cu vinovăție* enunță că răspunderea juridică intervine numai pentru fapte ilicite, nu și pentru idei, săvârșite cu vinovăție de făptuitor (intenție sau culpă). Vinovăția nu se referă doar la individualitatea umană, ci la orice faptă ce corespunde subiectului de drept. Lipsa vinovăției făptuitorului este o cauză care înlătură caracterul ilicit (penal etc.) al faptei. Deci, condiția necesară și suficientă a răspunderii juridice este fapta ilicită săvârșită cu vinovăție. Nu există faptă ilicită, nu există răspundere juridică (NULLUM CRIMEN SINE LEGE); nu există răspundere juridică și nu se aplică sancțiunea juridică în afara faptei ilicite săvârșite în una din formele sale de o persoană fizică sau juridică (NULLA POENA SINE LEGE)²⁶³.

Principiul răspunderii personale semnifică răspunderea pentru fapta proprie, indiferent dacă subiectul este persoană fizică sau juridică. Răspunderea pentru fapta altuia (în legislația civilă) se consideră o abatere de la principiul personalității. În dreptul penal, însă, numai cel care a săvârșit direct sau a participat indirect la săvârșirea unei infracțiuni poate fi tras la răspundere penală.

Principiul aplicării unei singure sancțiuni pentru o singură faptă ilicită (*non bis in idem*) afirmă că subiectul de drept care a nesocotit ordinea de drept prin fapta sa, va răspunde o singură dată, pentru

²⁶² Culegere de Hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974 - iulie 2002). Chișinău, 2002, p. 12 - 13.

²⁶³ MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: optima justitia*. București: Editura All Beck, 1999, p. 137 - 138.

încălcarea săvârșită organul competent va aplica o singură sancțiune juridică. Aceasta nu exclude însă cumulul formelor de răspundere juridică, când prin aceeași faptă a aceleiași persoane se încalcă o pluralitate de norme juridice de naturi diferite. “Dar când se produce o multiplă încălcare a ordinii de drept, care vizează norme juridice de naturi diferite și nu are loc o suprapunere a două sau mai multe sancțiuni juridice de aceeași natură, care s-ar aplica aceleiași persoane pentru o singură faptă ilicită, nu se încalcă principiul *non bis in idem*”²⁶⁴.

Principiul justeții sancțiunii aplicate, valabil pentru orice legislație, este garantul ordinii normative a societății. Totalitatea sancțiunilor juridice stipulate în legislație asigură libertatea de exercitare a drepturilor fundamentale ale omului în societate. “Între gravitatea faptei și sancțiunea aplicată autorului ei este necesară o proporționare, astfel încât să fie respectate principiile dreptului”, – arată Gh. Mihai și R. Motica ²⁶⁵. Aceasta presupune o corectă alegere și aplicare a normei juridice sub incidența căreia cade fapta ilicită și respectiv, aplicarea sancțiunii legale juste. Ideea fundamentală a justiției, numai ea, determină justețea sancțiunii. “Legea este unicul temei al tragerii la răspundere și al sancțiunii, - afirmă Gh. Mihai și R. Motica²⁶⁶.

Principiul celerității tragerii la răspundere juridică constă în necesitatea imediată de aplicare a sancțiunii juridice față de autorul faptei ilicite, cât și față de decăderea morală a făptuitorului. “Într-adevăr, temporizarea tragerii la răspundere a autorului faptei ilicite, determină ivirea și amplificarea sentimentului de insecuritate a oamenilor, o îngrijorare a lor privind actul de justiție, o neîncredere în capacitatea factorilor instituționali de a asigura ordinea de drept”²⁶⁷.

²⁶⁴ *Ibidem*, p. 139.

²⁶⁵ *Ibidem*

²⁶⁶ *Ibidem*, p. 139 - 140.

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 140.

Aplicarea cu celeritate a sancțiunii este necesară pentru a-i proba eficiența și utilitatea. Trecerea timpului poate să influențeze negativ procesul de probațiune: unele probe pot să se altereze, altele să dispară; starea reală de fapt poate fi înfățișată anevoios. Întru realizarea acestui principiu, legiuitorul a stabilit termene de prescripție sau termene de aplicare a sancțiunii. Termenele prescriptive sunt variabile de la un sistem de drept la altul, aceasta însă nu afectează principiul în esență. În doctrina juridică din Federația Rusă²⁶⁸ acest principiu este divizat în două: *inevitabilitatea* (ineluctabilitatea) *răspunderii juridice* și *oportunitatea răspunderii juridice*. Sumarea cantitativă a principiilor respective conservă calitativ principiul celerității.

“Principiile răspunderii juridice, în denumirea și în enunțurile lor, sunt prezente în toate sistemele moderne de drept; variabile sunt implicările lor operaționale în legile materiale și procedurale”²⁶⁹.

- 5 -

Finalitatea (scopul) răspunderii juridice este elementul de viitor de care legiuitorul leagă efectele sociale și juridice ale răspunderii juridice. *Scopul* răspunderii juridice, în viziunea noastră, este restabilirea ordinii legale încălcate în spiritul echității și, respectiv, consolidarea regimului de legalitate.

Finalitatea răspunderii juridice este consacrată de legiuitor în normele-scop în vigoare. Conform art. 62, alin. (2) al Codului penal, “pedeapsa are drept scop restabilirea echității sociale, corectarea condamnatului, precum și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni atât din

²⁶⁸ *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х т.* Под ред. М.Н. Марченко. Т 2. Теория права. Москва: Изд-во Зерцало, 1998, p. 619 - 621.

²⁶⁹ MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: optima justitia*. București: Editura All Beck, 1999, p. 141.

partea condamnaților, cât și a altor persoane.”²⁷⁰ În Codul contravențional al R. Moldova în vigoare este stipulat “sanctiunea contravențională este o măsură de constrângere statală și un mijloc de corectare și reeducare ce se aplică, în numele legii, persoanei care a săvârșit o contravenție²⁷¹”. Astfel, legiuitorul distinge: a) scopul *reparator-compensator* al răspunderii și sancțiunilor juridice; b) scopul *corector-educativ* al răspunderii și sancțiunilor juridice; c) scopul *preventiv* al răspunderii și sancțiunilor juridice.

Bibliografie selectivă

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, august 1994, nr.1, cu modificări și completări ulterioare.
2. Legile Republicii Moldova 1107/06.06.2002. *Codul civil. Cartea întâi - Dispoziții generale (art.1-283)* // *Monitorul Oficial* 82-86/661, 22.06.2002, actualizat și republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 01.03.2019, nr. 66-75.
3. Codul penal al Republicii Moldova (nr.985-XV, 18 aprilie 2002) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 13 septembrie 2002, nr. 128 - 129.
4. Codul de procedură civilă a Republicii Moldova (nr.225-XV, 30 mai 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12 iunie 2003, nr. 111 - 115 (1204-1205).
5. Codul de procedură penală a Republicii Moldova (nr.122-XV, 14 martie 2003) // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 7 iunie 2003, nr. 104 - 110 (1197-1203).

²⁷⁰ A se vedea art. 62 din *Codul penal al Republicii Moldova* 985/18.04.2002 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* 128-129/1012, 13.09.2002.

²⁷¹ A se vedea art. 32 din *Codul contravențional al Republicii Moldova* nr. 218-XVI din 24.10.2008 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr.3-6/15 din 16.01.2009.

6. Codul contravențional al Republicii Moldova nr. 218-XVI din 24.10.2008 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 16.01.2009, nr.3-6/15.
7. Codul muncii al Republicii Moldova, nr.154 din 28. 03. 2003 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 29.07.2003, nr.159-162/648.
8. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. 656 p.
9. BALTAG, D. *Teoria generală a dreptului: Curs universitar /* Dumitru Baltag; recenzenți: Andrei Smochină, Boris Negru; red.: Angela Levința [et al.]. Ch.: [S.n.], 2013. 536 p.
10. BĂDESCU, M. *Concepte fundamentale în teoria și filosofia dreptului: în 3 vol.* București: Editura Lumina Lex, 2001-2002, Vol.I: Teoria răspunderii și sancțiunii juridice, 2001. 131 p.
11. BOTNARI, E., *Principiile dreptului: aspecte teoretico – practice*. Teză de doctor în drept, Chișinău, 2004. 136 p.
12. BOTNARI, E. *Proiectul codului penal de Platon: principiile răspunderii, infracțiuni și pedepse* // *Revista națională de drept*, 2002. Nr. 8. p. 27 - 32.
13. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
14. GOHIN, O. *La responsabilite de l'etat en faut que Legislateur* // *Revue internationale de droit compare*. Paris, 1998. nr.2. p. 595 - 610.
15. MANEA, T. *Principiul legalității incriminării* // *Dreptul*, 2001. Nr.10, p.86 - 93.
16. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: optima justitia*. București: Editura All Beck, 1999.
17. POPESCU, S. *Le fondement de la responsabilité juridique* // *Rev. roum de sciences jur.* București, 1996. T.F.(40). Nr.2. p. 139 - 144.

18. ГОЛОВКО, Л.В. *Принцип неотвратимости ответственности и публичности в современном российском уголовном праве и процессе* // Государство и право, 1999. №3, с. 61 - 68.
19. ГРОМОВ, Н.А.; НИКОЛАЙЧЕНКО, В.В. *Принципы уголовного процесса, их понятие и система* // Государство и право, 1997. №7, с. 33 - 40.
20. КЛЕНОВА, Т.В. *Принципы уголовного права и принципы кодификации в уголовном праве* // Государство и право, 1997, № 8, с. 54 - 59.
21. КОЛОСОВА, Н.М. *Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности* // "Государство и право", 1997. №2. с. 86 - 91.
22. НАЗАРЕНКО, Г.В. *Общая теория права и государства: учебный курс для вузов*. Москва: Изд-во Ось 89, 2001. 176 с.
23. *Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих*. Круглый стол журнала Государство и право // Государство и право, 2000. №3, с. 20 - 36.
24. ШОН, Д.Т. *Конституционная ответственность* // Государство и право, 1995. № 7 .с. 35 - 43.
25. ФЕДОРОВ, Г.К. *Теория государства и права: Учебник*. Кишинев: Концерн Пресса, 1998. 531 с.

Curs 18 Conștiința și cultura juridică

Conținut tematic

1. Noțiunea și conținutul conștiinței juridice
2. Funcțiile conștiinței juridice
3. Conceptul de cultură juridică

Cu prilejul examinării sistemului juridic al societății, am specificat elementele constitutive ale acestuia. Conștiința juridică este unul din elementele componente ale sistemului juridic al societății, care determină existența dreptului obiectiv (pozitiv) și a raporturilor juridice. Conștiința juridică este fundamentul ontologic al realității juridice a societății.

Conștiința juridică este partea componentă a conștiinței sociale, care include în sine ansamblul ideilor și cunoștințelor juridice, reprezentărilor și stărilor sufletești cu privire la fenomenul juridic al societății. Conștiința juridică este în corelație cu conștiința politică, morală, religioasă etc. Conștiința juridică este în legătură indispensabilă cu realitatea economică a societății.

Conținutul conștiinței juridice se constituie din elemente de natură ideologică, psihologică și comportamentală. Astfel, structura conștiinței juridice implică: a) ideologia juridică și b) psihologia juridică.

Ideologia juridică este componenta intelectuală a conștiinței juridice ce întrunește ideile, cunoștințele juridice, convingerile și reprezentările raționale privind fenomenul (realitatea) juridică a societății. Ideologia juridică se configurează sub acțiunea politicii legislative a statului, doctrinei juridice, instruirii juridice, factorilor politic, economic, național, internațional. Ideologia juridică se manifestă la nivel individual, de grup și social. În dependență de criteriile calitativ și cantitativ, ideologia juridică se divizează în științifică, profesională și comună.

Psihologia juridică este componenta afectivă a conștiinței juridice ce include stările sufletești (emoții, sentimente, aprecieri etc.) prilejuite de fenomenul juridic al societății sau în raport cu acesta. De regulă, între psihologia juridică și ideologia juridică se înregistrează interdependențe.

Astfel, psihologia juridică se formează în baza ideologiei juridice, precum cea din urmă este condiționată de psihologia juridică. De asemenea, psihologia juridică se manifestă la nivel individual, de grup și social.

Distingem elementele intrinseci ale conștiinței juridice (ideologia juridică și psihologia juridică), precum și elementele extrinseci, de comportament (licit, ilicit). Elementele de comportament uman se bazează pe elementele de ordin ideologic și psihologic. Astfel, conduita licită și ilicită a membrilor societății este determinată de gradul și nivelul ideologiei juridice și psihologiei juridice sociale. Conduita licită este efectul implicit al gradului avansat de ideologie juridică și psihologie juridică adecvată a membrilor societății. Dimpotrivă, conduita ilicită este efectul implicit al gradului insuficient de ideologie juridică și psihologie juridică a membrilor societății, manifestată în raport cu normele juridice în vigoare.

În ordinea ideală a lucrurilor, odată cu avansarea ideologiei juridice și psihologiei juridice, sporește gradual comportamentul licit (respectarea, executarea, aplicarea normelor juridice), instaurându-se regimul de legalitate și consecința acestuia – ordinea legală.

- 2 -

Funcțiile conștiinței juridice sunt direcțiile și modalitățile de manifestare intrinsecă și extrinsecă a conștiinței juridice individuale, de grup, sociale.

În dependență de elementele structurale ale conștiinței juridice, în literatura de specialitate, sunt examinate următoarele *funcții ale conștiinței juridice*: a) funcția de cunoaștere; b) funcția de apreciere și c) funcția de reglementare.

- a) *Funcția de cunoaștere* (cognitivă) este procesul rațional de cunoaștere a fenomenului juridic al societății, în special a dreptului obiectiv și practicii juridice. Funcția cognitiv-juridică implică acumularea, analiza și prelucrarea unui anumit volum de informație, date juridice de către individ, grup, societate în ansamblu.
- b) *Funcția de apreciere* (evaluare, valorizare) este procesul de evaluare subiectivă, afectivă a fenomenului juridic al societății, în special a dreptului obiectiv, a practicii juridice. Aprecierile pozitive ale dreptului, înregistrate la nivel de individ, de grup, de societate, sunt determinate de cunoștințele juridice avansate, pe de o parte, iar, pe de altă parte, sunt determinatele conduitei licite în cadrul societății.
- c) *Funcția de reglementare* (normativă) este exteriorizarea conștiinței juridice individuale, de grup, sociale în cadrul raporturilor juridice. În aspect pozitiv, funcția normativă a conștiinței juridice se manifestă în procesul realizării dreptului de către destinatari prin respectarea prohibițiilor legale, executarea obligațiilor juridice, exercitarea drepturilor subiective și aplicarea normelor juridice de către agenții aplicării dreptului. Funcția de reglementare a conștiinței juridice, în aspect negativ, se manifestă prin încălcările de drept, prin conduita activă sau pasivă ilicită a indivizilor și a grupurilor.

Conștiința juridică nu este o dimensiune constantă și perfectă, dimpotrivă, atât la nivel individual, de grup și în masă, cât și la nivel științific, profesional și comun, se înregistrează mutații ascendente și

descendente, calitative și cantitative. În consecință, se atestă deformări și defecte ale conștiinței juridice.

Deformările conștiinței juridice sunt distorsiunile conștiinței juridice, care se constată în urma acțiunii factorilor nefavorabili asupra ei. În dependență de grad, *deformările* conștiinței juridice sunt: a) *profesionale* - consecința unor factori nocivi profesionali; b) *repressive* – aplicarea conștientă a violenței față de populație de către reprezentanții organelor de drept; c) *criminale* – atitudinea tolerantă a reprezentanților organelor de drept față de încălcările de drept și săvârșirea faptelor ilicite.

Defectele conștiinței juridice sunt neajunsurile conștiinței juridice, care ne arată un grad insuficient de maturitate a acesteia. *Defectele* conștiinței juridice sunt: nihilismul juridic, fetișismul juridic, idealismul juridic, relativismul juridic, subiectivismul juridic și infantilismul juridic.

Nihilismul juridic este un defect al conștiinței juridice care se manifestă în atitudinea negativă față de drept și în devalorizarea acestuia.

Fetișismul juridic este un defect al conștiinței juridice care se manifestă în atitudinea exagerată față de autoritatea legii și recunoașterea forței coercitive a dreptului.

Idealismul juridic este un defect al conștiinței juridice care se manifestă în atitudinea exagerată față de triumful legii, al dreptății și absența activismului juridic.

Relativismul juridic este un defect al conștiinței juridice care se manifestă în conștientizarea caracterului relativ (marginal) al dreptului.

Subiectivismul juridic este un defect al conștiinței juridice care se manifestă în atitudinea unilaterală față de prevederile legale: acceptarea drepturilor subiective și neglijarea îndatoririlor juridice.

Infantilismul juridic este un defect al conștiinței juridice care se manifestă în cunoașterea insuficientă a dreptului și atitudinea neadecvată (infantilă) față de fenomenul juridic.

- 3 -

Cultura juridică este o varietate a culturii generale, care constă în posedarea cunoștințelor juridice cu privire la realitatea juridică a societății și în valorizarea dreptului. *Lato sensu*, cultura juridică înglobează toate valorile juridice create și acumulate în societate (de ex. legislație, doctrină, tehnică juridică, practică juridică etc.) *Stricto sensu*, cultura juridică este cultura individuală ce înglobează cunoștințe juridice temeinice și aprecieri juridice adecvate, precum și comportamentul licit.

În doctrină sunt evidențiate elementele culturii juridice: dreptul civilizată, conștiință juridică avansată, legalitatea, ordinea legală, conduita licită. Cultura juridică poate fi examinată ca un sistem constituit din subsisteme, după cum urmează:

- *cultura conștiinței juridice* implică intuiția juridică, ce permite de a distinge admisibilul de inadmisibil, cunoștințele, reprezentările și convingerile juridice;

- *cultura conduitei licite* implică orientări juridice adecvate, un anumit nivel de activism juridic, care-i permit individului să acumuleze și să valorifice cunoștințe și deprinderi juridice;

- *cultura legiuitorului* implică cultura legiferării;

- *cultura justițiabilului* implică cultura actului de justiție;

- *cultura agenților de aplicare a dreptului* implică cultura activității de aplicare a dreptului de către organele competente ale statului.

În dependență de grad (nivel), distingem: a) cultură juridică *comună*, care denotă lipsa cunoștințelor și deprinderilor juridice, având caracter superficial, neprofesional; b) cultură juridică *profesională (oficioasă)*, care este caracteristică juriștilor și denotă cunoștințe teoretice și deprinderi practice adecvate în domeniul dreptului; c) cultură juridică *științifică (doctrinală)* denotă un nivel avansat de pregătire teoretică, realizările doctrinei juridice fiind o premisă importantă pentru perfecționarea legislației, realizarea reformelor juridice, dezvoltarea doctrinei juridice și pregătirea cadrelor juridice.

În dependență de titularii culturii juridice, delimităm cultura juridică *individuală* de cultura juridică *colectivă* (a unui grup social), precum și a societății în ansamblu.

Cultura juridică, ca și conștiința juridică, îndeplinește mai multe *funcții*:

- a) Funcția de *cunoaștere (cognitivă)* implică asimilarea patrimoniului cultural-juridic autohton și al țărilor străine;
- b) Funcția de *reglementare* implică realizarea normelor juridice sub forma respectării, executării și aplicării de către destinatari;
- c) Funcția de *valorizare (normativă)* implică autoevaluarea și evaluarea conduitei individuale, a activității organelor publice prin prisma prevederilor normelor dreptului pozitiv;

- d) Funcția *comunicativă* implică armonizarea interesului privat (individual) cu cel public (colectiv), în procesul comunicării și instruirii juridice;
- e) Funcția de *prognozare* implică tendințele de dezvoltare a legislației și aplicării dreptului, problemele de consolidare a legalității și ordinii de drept, activismul juridic al populației, evoluția sistemului juridic.

După nivel, titulari și funcții, observăm că cultura juridică este strâns legată de conștiința juridică, mai mult ca atât, cultura juridică se bazează pe conștiința juridică. Cultura juridică este o categorie juridică mai largă decât conștiința juridică, deoarece înglobează nu numai elementele ideologic și psihologic, dar și calitatea legiferării și aplicării dreptului, tehnica juridică, eficiența legislației etc.

Bibliografie selectivă

1. AVORNIC, GH. *Teoria generală a dreptului*. Manual. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. 656 p.
2. BĂDESCU, M. *Concepte fundamentale în teoria și filosofia dreptului*: în 3 vol. București: Editura Lumina Lex, 2001-2002, Vol II: Familii și tipuri de drept, 2002. 147 p. Vol III: Școli și curente în gândirea juridică, 2002. 235 p.
3. BOTNARI, E. *Principiile dreptului: aspecte teoretico – practice*. Teză de doctor în drept, Chișinău, 2004. 136 p.
4. BOTNARI, E. „*Legile*” lui Platon – monument al culturii juridice. *Principiile legislației* // Revista națională de drept, 2002. Nr.7, p. 47 - 49.
5. DJUVARA, M. *Eseuri de filosofie a dreptului*. București: Editura TREI, 1997. 319 p.

6. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului: enciclopedia juridică; Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: Editura All, 1995. 608 p.
7. DOGARU, I.; DĂNIȘOR, D.C.; DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura științifică, 1999. 466 p.
8. MIHAI, GH.; MOTICA, R. *Fundamentele dreptului: teoria și filosofia dreptului*. București: Editura All Beck, 1997. 250 p.
9. PLATON. *Legile*. București: Editura IRI, 1995. 400 p.
10. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Actami, 1996. 334 p.
11. POPESCU, S. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Lumina lex, 2002. 366 p.
12. TERRE, F. *Introduction generale au droit*. Paris: Edition Dalloz, 2000. 659 p.
13. АЛЕКСЕЕВ, С.С. *Право на пороге нового тысячелетия: Некоторые тенденции мирового развития: Надежда и драма современной эпохи*. Москва: Изд-во Статут, 2000. 256 с.
14. *Антология мировой правовой мысли: в 5 т.* Москва: Изд-во Мысль, 1997.
15. БЕРЖЕЛЬ, Ж.Л. *Общая теория права* / Под.ред. В.И. Даниленко. Москва: Изд-во Nota bene, 2000. 574 с.
16. ИЛБИН, И. А. *О сущности правосознания*. Москва: Изд-во Рарогъ, 1993. 235 с.
17. ПЕТРАЖИЦКИЙ, Л.И. *Теория государства и права в связи с теорией нравственности*. Санкт-Петербург, 2000. 600 с.
18. ФЕДОРОВ, Г.К. *Теория государства и права: Учебник*. Кишинев: Концерн Пресса, 1998. 531 с.
19. ХРОПАНИЮК, В.Н. *Теория государства и права: Учебное пособие, под ред. проф. Т.Н. Радько*. Москва: Изд-во ИНТЕРСТИЛЬ, 1998. 937 с.
20. ШЕГОРЦЕВ, В.А. *Социология правосознания*. Москва, 1981 г.